

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**2000-2012 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE
GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİK SORUNSAĞI**

Yüksek Lisans Tezi

HAZAL ÇINAR

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**2000-2012 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE
GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİK SORUNSAĞI**

Yüksek Lisans Tezi

HAZAL ÇINAR

Danışman: PROF. DR. SUAT OKTAR

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS
öğrencisi Hazal Çınar'nın 2000-2012 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE
GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİK SORUNSALI
adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 10.07.2015 tarih ve 2015-26/12 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 19.08.2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. SUAT OKTAR
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. KAMİL USLU
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. LEVENT DALYANCI

İmzası

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Hazal Çınar

Ana Bilim Dalı: İktisat

Program: İktisat Teorisi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Suat Oktar

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – Ağustos 2015

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlik, küreselleşme, Türkiye

ÖZET

2000-2012 Döneminde Türkiye’de Yoksulluk Ve Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Sorunsalı

Son yıllarda kalkınma sürecinin en önemli maddelerinden biri olan yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik sorunsalı tüm Dünya’yı ilgilendiren global bir sorun haline gelmiştir. Yoksulluğun ölçülmesi, incelenmesi ve asgari düzeye indirilmesi için uygulamaya konulan politikalar bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, gelir eşitsizliği ve yoksulluk olgusu ekonomik, sosyolojik, antropolojik açıdan ele alınarak, Dünya’daki ve Türkiye’deki yoksulluk ve gelir dağılımının boyutları incelenmiştir. Çalışma, literatürde daha önce yayınlanmış tezler 2000-2012 dönemini ayrıntılı olarak incelemediğinden önemlidir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yoksulluğun tanımı, ölçüm yöntemleri ve nedenleri incelenmiştir. İkinci bölümde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk göstergeleri detaylı olarak incelenerek; yoksulluğun artmasındaki en önemli nedenlerin biri olan küresellik olgusu üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise, Türkiye’nin yoksulluk göstergeleri TUIK ve İnsani Kalkınma Endeksi verilerinden yararlanarak incelenmiş ve yıllar arasında karşılaştırma yapılmıştır. Ek olarak, Türkiye’nin yoksullukla mücadele politikaları özetlenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Hazal Çınar

Field: Economics

Programme: Theory of Economics

Supervisor: Prof. Dr. Suat Oktar

Degree Awarded and Date: Master – August 2015

Keywords: Poverty, Inequality in income distribution, globalization, Turkey

ABSTRACT

The Problem of Poverty And Inequality In Income Distribution in Turkey During 2000-2012

In recent years, poverty and inequality in income distribution have become essential problem for the worlds countries. The main subject of the thesis is measuring poverty, studying poverty and the policies implemented to minimize of poverty.

Firstly, income inequality and poverty phenomenon of economics, sociological and anthropological are approached. Hereafter, the dimensions of poverty and income inequality in the World and in Turkey were examined. The study is important because of the fact that studies published have not examine in detail the issue of poverty during 2000-2012.

The study consist of three main sections. In the first part, definition, measurement methods and results of poverty were examined. Poverty indicators of underdeveloped and developing countries examined in the second part of study. Besides, were focused on the globalization phenomenon which is one of the major reason for increasing in poverty. In the three and end part of study, poverty indicators examined with utilizing TURKSTAT and Human Developmeny Index datas and comparised between the years with these data. Additionally, Turkey's poverty alleviation policies summarised.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK OLGUSU

1.1.Tarihsel Süreç İçerisinde Yoksulluk Olgusu.....	3
1.2.Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinde Yoksulluk Kavramı Türleri.....	6
1.2.1.Ekonomik Yaklaşımlar.....	6
1.2.1.1.Mutlak Ve Görelî Yoksulluk.....	6
1.2.1.2.Objektif Ve Sübjektif Yoksulluk.....	9
1.2.1.3.İnsani Yoksulluk, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.....	9
1.2.2.Sosyolojik Ve Antropolojik Yaklaşımlar.....	11
1.2.2.1.Yoksulluk Kültürü.....	11
1.2.2.2.Sosyal Dışlanma.....	13
1.2.2.3.Kırsal Ve Kentsel Yoksulluk.....	14
1.2.2.4.Yeni Ve Çalışan Yoksulluk.....	15
1.2.2.5.Nöbetleşe Ve Kalıcı Yoksulluk.....	16
1.3.Yoksulluğun Nedenleri.....	17
1.3.1.Ekonomik Nedenler.....	18
1.3.1.1.Ekonomik Büyüme Stratejileri.....	18
1.3.1.2.Yatırım Ve Teşviklerin Sektörel Ve Bölgesel Dağılımı.....	19
1.3.1.3.Coğrafi Faktörler.....	20
1.3.2.Politik Nedenler.....	20

1.3.2.1.Siyasi Yapı Ve Tercihler.....	20
1.3.2.2.Örgütlenme.....	21
1.3.3.Demografik Ve Sosyo-Kültürel Nedenler.....	21
1.3.4.Diğer Unsurlar.....	23
1.4.Yoksulluk Ölçüm Yöntemleri.....	24
1.4.1.Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksi.....	25
1.4.2.Yoksulluk Açığı Endeksi.....	26
1.4.3.Sen Endeksi.....	27
1.4.4.Foster-Greer-Thorbecke Endeksi.....	29
1.4.5.İnsanı Gelişme (İGE) Ve Yoksulluk Endeksi(İYE).....	30

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

2.1.Dünya'da Yoksulluğa Genel Bakış.....	35
2.1.1.Az Gelişmiş Ülkelerde Yoksulluğun Boyutları.....	37
2.1.2.Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Boyutları.....	47
2.2.Küreselleşme Ve Yoksulluk İlişkisi.....	54
2.2.1.Küreselleşme Olgusu.....	54
2.2.2.Küreselleşmenin Tarihsel Süreci.....	56
2.2.3.Küreselleşme Sürecini Hızlandıran Faktörler.....	60
2.2.4.Uluslararası Aktörlerin Ülkeler Üzerindeki Etkisi.....	61
2.2.5.Küreselleşmenin Yoksulluğa Etkisi.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 200-2012 DÖNEMİNDE YOKSULLUK

3.1.Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Tarihi.....	68
3.1.1. 1923-2002 Yılları Arası Türkiye.....	68

3.1.2. 2002-2012 Yılları Arası Türkiye.....	78
3.2.Türkiye’de Yoksulluk Analizi.....	81
3.3.Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları.....	95
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA.....	103

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1 : İnsani Gelişme Endeksinin Bileşenleri.....	31
Tablo 2 : İnsani Gelişme Endeksi Hesaplamasına Bir Örnek.....	32
Tablo 3 : Bölgesel Yoksulluk Oranları.....	36
Tablo 4 : Bölgesel Dağılımlarına Göre Az Gelişmiş Ülkeler.....	38
Tablo 5 : Az Gelişmiş Ülkelerde Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları.....	39
Tablo 6 : Az gelişmiş Ülkelerde Günlük 1.25\$'ın Altında Gelir Elde Eden Nüfus.....	40
Tablo 7 : Az Gelişmiş Ülkelerde Yeterli Sağlık İmkanlarına Ulaşma Yüzdesi.....	41
Tablo 8 : Az Gelişmiş Ülkelerde Temiz İçme Suyuna Ulaşma Yüzdesi.....	42
Tablo 9 : Az Gelişmiş Ülkelerde Çocuk ve Bebek Ölüm Oranları.....	43
Tablo 10 : Az Gelişmiş Ülkelerde Ortalama Yaşam Beklentisi.....	44
Tablo 11 : Az Gelişmiş Ülkelerde Okur-Yazar Oranı.....	45
Tablo 12 : Az Gelişmiş Ülkelerde Cinsiyet Bazında İş Gücü İstihdamı.....	46
Tablo 13 : Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk Oranları.....	48
Tablo 14 : Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir ve Harcama Bazında Eşitsizlik Oranları.....	49
Tablo 15 : Gelişmekte Olan Ülkelerde İşsizlik Oranları.....	50
Tablo 16 : Bebek ve Çocuk Ölüm Oranları, Doğuştan Yaşam Beklentisi.....	51
Tablo 17 : Gelişmekte Olan Ülkelerde 15 Yaş ve Üstü Cinsiyet Bazında İş Gücü Oranı....	53
Tablo 18 : 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye İnsani Kalkınma Oranları.....	71
Tablo 19 : Türkiye’de %20’lik Nüfus Dilimlerine Göre Bireysel Gelir Dağılımı.....	74
Tablo 20 : Türkiye’de Açlık ve Yoksulluk Sınırları (1990-2000).....	77
Tablo 21 : Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranı 2002-2003.....	82
Tablo 22 : Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye’de Fert Yoksulluk Oranları 2002-2006.....	83
Tablo 23: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2006-2009.....	85
Tablo 24: 2009-2012 Kişi Başı Yoksulluk Oranları.....	86
Tablo 25 : Hane halkının kullanılabilir medyan gelirine göre yoksul verileri (2006-2012)...	87

Tablo 26 : Toplumdaki kesimlerin GSMH'den aldıkları pay.....	90
Tablo 27 : İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Yaşam Beklentisi.....	91
Tablo 28 : İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Yetişkin Okuma yazma Oranları.....	91
Tablo 29 : İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Ölüm Oranları.....	92
Tablo 30 : İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Sağlık Verileri.....	93
Tablo 31 : İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre İşsizlik Oranları.....	94

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1: Lorenz Eğrisi.....28

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
APEC	Asia Pasific Economic Cooperation
BM	Birleşmiş Milletler
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
FGT	Foster-Greer-Thorbecke Endeksi
GATT	Gümlük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HDI	Human Development Index
HDR	Human Development Report
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
IMF	International Monetary Fund
İYE	İnsanı Yoksulluk Endeksi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	The North American Free Trade Agreement
OECD	Organization of Economic Co-operation and Development
SDTF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TL	Türk Lirası

UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YHK	Yüksek Hakem Kurulu
TUIK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Yoksulluk olgusunun, kabul görmüş kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Genel anlamda yoksulluk, asgari yaşam standartlarının gerektiği gibi karşılanamaması durumunu ifade etmektedir. Yoksulluk, yeni ortaya çıkmış bir olgu değildir. Her ne kadar yoksulluk sorunu insanoğlunun varoluşundan beri süre gelse de, sanayi devrimiyle birlikte kapitalizmin ortaya çıkışı yoksulluk olgusuna olan ilgiyi arttırmıştır. Bu sorun, yalnızca az gelişmiş ülkeleri ilgilendirmemektedir; gelişmiş ülkeler dahi yoksulluk sorununu tamamen ortadan kaldıramamış değildir.

Dünya’da bir yandan giderek artan bir zenginlik söz konusu iken, diğer yandan, giderek artan bir yoksulluk söz konusudur. Hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kurumlar yoksullukla mücadele etmenin yollarını aramaktadır. Dünya’da zengin 903 milyon kişi tüm gelirin %97,7 sine sahipken, yoksul olarak tanımlanan 2milyar 800 milyon insan ise yalnızca %1,2 sine sahiptir.

Dünya gelirindeki bu durum yoksulluk sorunun yalnızca ülkeler bazında değil, küresel bazda incelenmesi gerektiği sonucunu oluşturmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu’nun son yıllarda yaptığı çalışmalara göre 2009 yılında gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan yoksulluk oranı %18,08 dir. Az gelişmiş ülkelere göre düşük bir oran olsa da dünya geneline bakıldığında bu oranın yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde bu sorunla mücadele için farklı politikalar yürütmektedir. Temel amaç, yoksulluk verilerinin asgari düzeye indirilmesidir.

Bu çalışmanın amacı, dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ele alarak mevcut politikalarla birlikte nasıl bir konuma geldiğini analiz etmektir. Çalışmanın sınırlaması, Türkiye’deki yoksulluk analizinin sadece 2002-2012 dönemi ile sınırlıdır. Çalışmanın önemi, literatürde daha önce yayınlanmış tezler 2009-2010 yılına kadar olan dönemleri analiz ettiğinden dolayı bu tez önemlidir. Çalışmanın varsayımı, “Türkiye’de yoksulluğun giderilmesinde eğitim ve gelir, yoksulluğu azaltır.” olarak belirlenmiştir.

Yukarıdaki amaç, sınırlama, önem ve varsayıma göre çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, yoksulluk olgusu ekonomik, sosyolojik ve antropolojik yaklaşım çerçevelerinde tanımlanmıştır. Bu tanımlar çerçevesinde yoksulluğun nedenleri belirlenmiş ve hesaplama yöntemleri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Birleşmiş Milletler kapsamında her yıl hazırlanan İnsanı Kalkınma Endeksi verileri ele alınarak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk göstergeleri detaylı olarak incelenmiştir. Yine bu bölümde, gelir dağılımı, gelir harcamaları, sağlık, yaşam beklentisi, ölüm oranları ve eğitim etkenlerini de ele alınarak, yıllara göre ülkeler mukayese edilmiştir. Yine bu bölümde, yoksulluğun artmasında en büyük etkenlerden biri olan küreselleşme süreci tarihsel süreçte anlatılmış ve yoksulluğa olan etkisi ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-2002 yılları arası genel ekonomik durumu incelenmiştir. Bu yıllar arasında, ekonomik gelişim için uygulanan politikalar, karşılaşılan krizler ve bu krizlerden çıkış yolları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Daha sonra, Türkiye'de 2002-2012 döneminde, TUİK verileri ve İnsanı Kalkınma Endeksi verileriyle birlikte yoksulluk durumu ele alınmış ve yıllar arasında karşılaştırma yapılmıştır. Ek olarak, Türkiye'nin yoksullukla mücadele politikaları özetlenmiştir.

Çalışmada uygulanan araştırma yöntemi konu ile ilgili literatür taraması şeklindedir. Burada yayınlanan kitaplar, makaleler, tezler, raporlar ve güvenilir internet sitelerinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler birbirleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK OLGUSU

1.1.Tarihsel Süreç İçerisinde Yoksulluk Olgusu

Yoksulluk yeni ortaya çıkmış bir olgu değildir; insanoğlunun varoluşundan beri süre gelmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte kapitalizmin ortaya çıkışı yoksulluk olgusuna olan ilgiyi arttırmış ve bilim adamlarının çalışma konusu haline gelmiştir.

Kapitalizmin ortaya çıkışı Sanayi Devrimi ile birlikte olmuştur. Sanayi Devrimi iktisat tarihini ikiye ayırmış ve dünya ekonomisini yeniden şekillendirmiştir. Sanayileşme ile birlikte emek sahibi, kendi emeğinin ve bu emekle ürettiklerinin sahibi olmaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Sermaye sahibi olmadan emeğini kullanamayacağını ve dolayısıyla bir üretim yapamayacağını anlayıp, emeğinin birikimini ona bırakmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kapitalizmin başlangıç dönemlerinden itibaren ortaya çıkan bir yanda sanayileşme ile zenginleşmiş, küçük bir grup haline fabrika/sermaye sahipleri ile diğer yanda, tümüyle bağımlı, her türlü servetten yoksun ve sayıca çok miktarda emek sahipleri/işçiler formatı, sistemin işleyebilmesinin olmazsa olması olarak gelişmiş ve bugün format değişmiş olsa da, temel de aynı eşitsiz ilişkinin varlığını sürdürür hale gelmiştir.² Kapitalist düzenin doğası gereği, kendini beslemeye çalıştığı süreç içerisinde kimi ülkelerin gelişmiş kimilerinin ise daha az gelişmiş olarak ortaya çıkması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Sanayi devrimiyle özellikle 18. ve 19. yüzyılda gelen kapitalizmle birlikte emek ve sermaye arasındaki bölüşüm ve nihayetinde gelir dağılımında adaletsizliğe ve yoksulluğa neden olmuştur. Bu sorunlar yalnızca az gelişmiş ülkelerde olmamakla birlikte Büyük Britanya'daki artan yoksul birey sayısı gelişmiş ülkelerin de bu sorunla karşı karşıya kaldığının somut bir örneğidir. Ülke zenginleşirken yoksulluğun artması paradoksu, Smith gibi liberal düşünürler tarafından ekonomik sistemin önemli bir aksaklığı olarak değerlendirilmiştir.19. yüzyılın ikinci yarısında, yoksulluk, ağırlıklı olarak İngiltere'de, siyasi düzeyde "Yoksulluk Yasaları"na ilişkin tartışmalarla, sosyokültürel düzeyde ise yardım kuruluşlarında, sendikalarda, kilisede ve edebiyatta ön

² Feride Doğaner Gönel, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Basım, Efil Yayınevi, Ankara, 2010, s.7

plana çıkmıştır.³ 1920’li yılların sonunda yaşanan Büyük Buhran’ın olumsuz bir sonucu olarak artan işsizlikle beraber yoksulluk sorununun çözümüne yönelik çalışmaları daha da arttırmıştır.

Diğer yandan bugünün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin sözedilen süreç içinde “Hristiyanlaştırma” ve “modernleştirme” adı altında Avrupa ülkeleri tarafından sömürgeleştirilmiş ülkeler olduklarını gözden kaçırmamak gerekir. Avrupa’nın bugünün gelişmiş ülkeleri o zaman her türlü değerli kaynağı kendi çıkarları için her türlü yolla kullanmışlardır. Bu amaç için kullandıkları en yaygın yol alan köle ticareti ile yalnızca ülkeleri sömürmekle kalmamış, köle olarak kullanılan toplumların demografik yapılarının da değişmelerine neden olmuşlardır.

Görüldüğü gibi kapitalizm kendisi ve sistemin işleyişi, yoksulluk ve gelir adaletsizliğinin başlangıcı için temel taş olmuştur. O dönemde bu konuya ilişkin birkaç çalışma yapılmış olsa da, yoksulluğun ve gelir adaletsizliğin önem arz etmeye başlayarak ekonominin bir alt dalı olan kalkınma iktisadının önemsenmeye ve üzerinde yoğun çalışmalar yapılmaya başlanması 20.yy’ın ortalarına gelinmesi ile olmuştur.

Yirminci yüzyıl, peş peşe savaşların, acımasız soykırımların, katliamların, imzalanan ve ulusların kaderlerini biranda değiştirebilen barış anlaşmalarının, refahın, ancak kimi zaman refah adına izlenen politikalar sonucu ortaya çıkan yoksulluk ve giderek artan bir gelir farklılığının, teknolojinin ‘mucizeler’ saflarında yer alan olağanüstü ilerlemesinin, ancak aynı teknolojinin şehirleri yıkan, insanları öldüren yüzünün tanıklığını da yapmıştır.⁴ Bunları izleyen Neo-liberal ekonomi politikaları, küreselleşme ve soğuk savaş sonrasında yeni koşulları ile dünyanın siyasal ve ekonomik yapısı farklı bir görünüm kazanmış, emek ve sermayenin serbest dolaşımı ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmelerini hızlandırmıştır.⁵ Bu dönüşüm süreci bir grup

---

³ İkbâl Begüm Kösemen, **Yoksulluk Çizgisi Altındaki Nüfusa Mikrokredi Uygulaması Ve Türkiye’deki Boyutu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.s.3-4

⁴ Feride Doğaner Gönel, a.g.e., s.3

⁵ Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Küreselleşme İle İlgili Geniş Bilgi İçin Bakınız: Fikret Şenses, **Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı Engel mi?**, içinde; Kalkınma Ve Küreselleşme, Yayına Hazırlayan: Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004; Hayri Kozaoğlu, Nurullah Gül ve

ülkeye refah, servet ve zenginlik artışı olarak yansırken, diğer bir grup ülkede yoksulluk, kutuplaşma ve gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı gözlenmiştir.⁶ Bu gelişmeler yoksulluk konusuna daha çok ağırlık verilmesine neden olmuştur. Dünyada yaşanan bu olaylarla ülkeler ekonomik anlamda tekrar bir değişime uğramış ve “Az gelişmiş ülkeler” ve “Gelişmiş Ülkeler” ayrımının yapıldığı bir duruma gelinmiştir. II. Dünya Savaşı’nın sonrasına kadar iki kutuplu sürekli soğuk savaş rüzgârlarının estiği bir ortam daha sonra tek bir ülkenin egemen olduğu tek kutuplu bir dünya konumuna evrilmiş ve bu süreçte dünya ülkeleri arasındaki gelir adaletsizliği önemli derecede artmıştır.

O yıllara egemen olan iktisat felsefesinin ve onun en önemli unsuru olan “görünmez bir el”in⁷ bu soruna çözüm olması beklenmiş ancak kayda değer bir adım atılamadığı açıkça görülmüştür. Nitekim, 1970’li yıllarda yapılan bir araştırmaya göre, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun yaklaşık %40’ı yoksulluk içindedir.⁸ Bunun sonucu olarak da çağdaş anlamda kalkınma iktisadı, ekonominin bir alt dalı olarak ekonomiye girmiş ve mücadele yolları aranmıştır.

Yoksulluk kavramının tek bir tanımı yoktur ancak genel anlamıyla, yaşamın temel ihtiyaçlarından yoksun olma durumudur. Yoksulluğa getirilen farklı bakış açıları tek bir tanımın olmasını zorlaştırmıştır. Ancak hangi açıdan bakılırsa bakılsın ortaya çıkan sonuçlardan hiç biri iç açıcı değildir.

Refah okulunun yaklaşımına göre; “yoksulluk bir ya da daha fazla kişinin toplumun standartlarına göre kabul edilebilir bir minimumu oluşturduğu düşünülen

---

Barış Alp Özden, **Neoliberalizmin Gerçek Yüzü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008; Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme; Büyük Hayal Kırıklığı**, Çeviren: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. İstanbul, 2002; Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çeviren: Sevgi İnceci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

⁶ Didem Gürses, **Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları**, Balıkesir, Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, Balıkesir, 2007, s.2

⁷ Bu kavramın içerdiği iktisadi nosyonu görmek için bkz: Akif Ersoy, **İktisadi Teoriler Ve Düşünceler Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara, 2008, s.291

⁸ Micheal P. Todaro, **Economic Development in Third World**, Fourth Ed., Longman Inc., New York, 1989, s.158

ekonomik refah düzeyine erişememiş toplumlarda” mevcut olmaktadır.⁹Bu yoksulluk kavramı, modern mikro ekonomik kökenlidir. Devletin ekonomiye müdahalesi olabildiğince az olmalıdır, çünkü bireyler kendi çıkarları için neyin iyi olduğunu bilirler. Bu yaklaşım; üretkenliği, istihdamı ve gelir arttırmayı yoksullukla mücadele için tavsiye etmektedir.¹⁰

Geleneksel temel ihtiyaçlar kavramı ise yoksulluğu tanımlarken, geleneksel mal ve hizmetleri, gıda, altyapı, barınma, eğitim, sağlık ve kamu ulaşımını içine alır.

Yoksulluğun kapsamı, ülkeden ülkeye, dönemden döneme farklılık göstermektedir. Ülke içinde kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesi gereklidir. Bu kararın verilebilmesi için farklı yoksulluk kavramları incelenmelidir.

Yoksulluk kavramı öncelikle ekonomik, sosyolojik ve antropolojik açıdan ele alınmalıdır.

1.2.Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinde Yoksulluk Kavramı Türleri

1.2.1. Ekonomik Yaklaşımlar

1.2.1.1.Mutlak Yoksulluk ve Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari standartlara ulaşamaması durumu olarak tanımlanabilir. Diğer bir tanımıyla mutlak yoksulluk, sosyal gruplar arasında ve zaman içerisinde reel satın alma gücü paritesince sabit belirli bir düzeyin altında gelir ya da harcamaya sahip olan nüfusun oranını ifade eder. Mutlak yoksullukta asgari standartlar hesaplanırken, bir insanın günlük kalori ihtiyacına bakılır. Bu kalori oranı ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir. Bu oran gelişmiş ülkelerde 3390 kalori iken gelişmekte olan ülkelere 2480, az gelişmiş ülkelere ise 2070 kaloridir.¹¹ Bu farklılığın nedeni ise

---

⁹ Hikmet Gülçin **Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.3

¹⁰ Stewart MacPherson ve Richard Silburn, **The Meaning and Measurement of Poverty, Poverty: A Persistent Global Reality** by John Dixon, Oxford University Press, 1998, s.2

¹¹ United Nations Development Programme, **World Development Report 1990**, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1990_en_indicators1.pdf, s.51

lkeler arası coğrafı ve sosyo-ekonomik farklılıktır. Kalori değerlerine göre bir sınır oluşturulurken ülkenin şartlarına uygun olarak bir ihtiyaç sepeti oluşturulur ve bu ihtiyaçları finanse edebilecek gelir kaynağına sahip olamayan bireyler ya da hane halkları “yoksul” olarak kabul edilir.

Uluslararası yoksulluk oranı belirlenirken ortalama bir hesaplama yöntemiyle mutlak yoksulluk çizgisi, azgelişmiş ülkelerde günde kişi başına 1 dolar, Latin ve Karayipler için 2 dolar, Türkiye ve Doğu Avrupa lkelerinin de dâhil olduğu grup için 4 dolar ve gelişmiş ülkeler için ise 14.40 dolar olarak alınmaktadır.¹² Dünya Bankası tarafından hesaplanan bu parasal değerler, Dünya Bankası’nın metodolojisi çerçevesinde düşünülmelidir.

Uluslararası karşılaştırmalar için Dünya Bankasının satın alma gücü paritesine göre belirlediği günlük 1 dolar sınırı ile gelişmiş ülkelerde neredeyse hiç yoksul kalmamaktadır.

Mutlak yoksulluğun temel ihtiyaçların maliyeti üzerinden hesaplanma yaklaşımı 19. Yüzyılda Rowntree tarafından ortaya atılmıştır.¹³ Rowntree, İngiltere’deki York şehri için bir araştırma yapmış ve araştırma sonunda halkın %10’unun yoksul olduğunu saptamıştır. Bu tarihten sonra yoksulluk çizgisi birçok kez araştırılmıştır. Mutlak yoksulluğun yalnızca gıda ihtiyaı dikkate alınarak hesaplanması ülke içi ve ülkeler arası yoksulluğun değerlendirilmesinde pek sağlıklı bir sonuç vermemesi açısından eleştirilmektedir. Çünkü insanın toplumsal bir varlık olması yoksulluğun sadece gıda gereksinimleri yönünden hesaplanmasını bir anlamda yetersiz kılmaktadır. Ancak bu tanım yine de ülkeler arası karşılaştırmaların yapılabilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu tanımdan yararlanarak ülkelerin içinde bulundukları farklı koşulları ve gelir dağılımındaki farklılıkları dikkate almaksızın her ülkeye uygulanabilecek bir global yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılmaktadır.¹⁴ Gelişmiş

---

¹² Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele İK Raporu**, Ankara, 2001, s.104

¹³ World Development Report, 2000/01, **Attacking Poverty**, s.17

¹⁴ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural, Yoksulluk: **Terminoloji, Temel Kavramlar ve ölçüm yöntemleri**, <http://canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/kavramlar.pdf>, 18.02.2008, s.5

lkeler bu yöntemin sığ ve gerçeklikten uzak olduğunu savunmaktadırlar. Bu eleştiriler beraberinde “göreli yoksulluk” tanımını da getirmiştir.

Mutlak yoksulluk kavramı tanımlarken, insanı toplumsal bir varlık olarak düşünmez ve en büyük eleştiride bu açıdan gelmektedir. Göreli yoksulluk işte bu eleştiri üzerinden yola çıkar. Bu kavrama göre yoksulluk insanın yalnızca kaynaklara erişememe durumu değildir. Yoksulluk toplum tarafından kabul edilen asgari yaşam düzeyine ulaşamama durumudur. Başka bir ifade ile yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder.¹⁵ Bu kavramda söz edilen yoksullar toplumda dar gelirli dediğimiz birey veya hane halklarıdır. Bu gruplar temel gereksinimlerini kısmen karşılayabilseler bile, eğitim, sağlık, altyapı, sosyo-kültürel katılım ve konut kalitesi açısından yeterli bir profil izememekte, gelişmiş ülkelerde vazgeçilmesi zor olan, yaşamı kolaylaştıran ve kalitesini sağlayan bazı nesnel araçlara sahip olamamaktadırlar.¹⁶ rneğin, Afrika’daki çoğu az gelişmiş ülkede televizyona sahip olamamak yoksulluk göstergesi sayılmazken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun önemli göstergelerinden kabul edilmektedir.

Göreli yoksullukta hesaplaması yapılırken ülke içindeki ortalama gelirin belli bir oranı belirlenir ve bu ortalama altında kalanlar yoksul sayılır. Bu bakımdan göreli yoksulluk kavramı ile gelir dağılımı arasında bir ilişki vardır.

Göreli yoksulluk kavramı, piyasadaki gelir eşitsizliği, vergi sistemi, transfer ödemeleri ve nüfus bymelerindeki değişimleri hesaba katması aından yararlı bir tanımlamadır ve her bir ülke için ayrı ayrı hesaplamalar yapılması da uluslararası karşılaştırma yapılabilmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşımın avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardır. Yoksulluk sınırı belirlenirken ortalama gelirin yüzde kaı

---

¹⁵ Recep Dumanlı, **Yoksulluk Kavramı,llmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri**, *Yeni Türkiye*, 1995/6, s.213

¹⁶ Hüner Kale ve Muharrem Es, **Türkiye’de Kentsel Yoksulluk ve Kocaeli rneği**, *Sosyal Siyaset Konferansları 50.kitap*, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan zel sayı, İstanbul, 2005, s.259

altında gelire sahip olacaklarını belirleme konusu keyfidir ve bu nedenler her farklı oranda farklı sonuçlar elde edilir.

1.2.1.2.Objektif ve Sübjektif Yoksulluk

Objektif ve sübjektif yoksulluk kavramları arasında ayırım mutlak ve görelî yoksulluk kavramları arasındaki farklılığa benzemektedir.

Objektif yaklaşım, yoksulluğu neyin meydana getirdiğı ve yoksul olan kesimlerin bu durumdan nasıl kurtulabileceğı üzerinde önceden belirlenmiş kriterlerle tanımlamaya ve ölçmeye çalışmaktadır. Bu kriterler yoksul birey ya da hane halkının gerekli günlük kalori miktarı, tüketim harcamaları gibi somut değerlerle tespit edilmektedir.¹⁷

Sübjektif yaklaşım ise yoksulluk kavramı daha göreceli bir açıdan bakmaktadır. Bu yaklaşımda önemli olan birey ya da hane halklarının kendilerini yoksul olarak görüp görmemesiyle ilgilidir. Yoksulluk görelî bir kavram ise, bu göreliliğı en iyi onu yaşayan yansıtabilir anlayışı, önceden belirlenmiş ölçütler yerine bireylerin kendi değerlendirmelerinin yoksulluk hesaplamalarında kullanılması anlayışını doğurmuştur.¹⁸ Burada bireylerin kendi oluşturdıkları bir ihtiyaç şemasına göre hareket edilmektedir; ancak kişilerin elde ettiğı toplam faydanın hesaplanmasında büyük zorluklar yaşanması ve hata yapma payının çok yüksek olması sebebiyle araştırmacılar objektif yaklaşım ile yoksulluk değerlendirmeleri yapmayı tercih etmektedirler.

1.2.1.3.İnsani Yoksulluk, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

İnsani yoksulluk yaklaşımı diğerlerinden farklı olarak yoksulluk sınırını belirlerken yalnızca geliri baz almaz bunun yanında okur-yazarlık, yaşam süresi, sağlık gibi ihtiyaçları da değerlendirmenin içine katar. Bu yaklaşım Amartya Sen'in insan özgürlükleri ve değerli bir hayat yaşayabilmek için gerekenler üzerine yazdıklarıyla

---

¹⁷ Nevzat Fırat Kunduracı, **Yoksullukla Mücadele-Beşeri Sermaye İlişkisi**, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009., s.21

¹⁸Kunduracı, a.g.e, s.21

şekillenen bir kapasite yaklaşımına dayanır.¹⁹ İnsanı yoksulluk kavramı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirilmiştir.

Sosyal yardımlaşma, inançlar, gelenekler kültürler ve geçimlik üretim gibi piyasa dışı faktörler yoksulluk çizgisinin altından bir gelir elde edilse de bu çizginin üzerinde daha rahat bir yaşam sürülmesini sağlayabilmektedir. Bunun aksine yoksulluk çizgisinin üstünde bir elde edildiğinde dahi çok daha düşük standartlarda bir yaşam sürüldüğü de görülmektedir.²⁰

Yoksullar, gelirden ve kaynaklardan mahrum kaldıklarında aynı zamanda fırsatlardan da yoksul kalmaktadırlar. Yeterli imkânların olmaması ve dolayısıyla toplumda oluşan dışlanma nedeniyle iş bulma güçlüğü çekmektedirler. Eğitim düzeyinin yetersiz olması da iş bulma ve ekonomik piyasaya erişimde güçlük yaratmaktadır. Sağlık hizmetlerinden yeteri kadar faydalanamama durumunda ise fiziki ve akli sağlıklarını koruma da zorluk çekmektedirler. Bazı durumlarda asgari gelir düzeyinin üstünde olan birey ve hane halkları eğitim, sağlık gibi olanakları sahip olamadıklarından yoksul bir yaşam sürmektedirler.

UNDP insani yoksulluğun kavramlaştırılması ve ölçülmesini İnsani Gelişme Raporu'nda (HDR) geliştirdikleri İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ile geliştirmiştir. Bir bütün olarak İnsani Gelişme Endeksi, insanların refah düzeylerindeki değişimleri gösteren, ülkelerin kendi içlerinde, farklı bölgelerde ve ülkeler arasında gelişmeyi karşılaştıran, istatistiksel verilere dayalı bir göstergedir. Gelişmekte olan ülkeler ve OECD ülkelerinden zengin ülkeler için sosyo-ekonomik farklılıklar gözetilerek HPI-1 ve HPI-2 olmak üzere iki tane HDI endeksi vardır. UNDP bu endeksleri belirlerken üç temel yoksulluk göstergesi kullanır. İnsanların ortalama yaşam süresi insani yoksulluğun ilk göstergesidir. Erken yaşta ölüm oranları göstergesidir. Buna göre HPI-1 için ortalama yaşam süresi 40, HPI-2 için ise 60 yaşına kadar yaşamama olasılığı az

---

¹⁹ Ayşe Buğra, **Yoksulluk ve Sosyal Haklar**, STGM, Ankara, 2005 s.8.

²⁰ Erdinç Tutar ve Mehmet Demiral, **“Türkiye’de gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele sürecinde sivil toplum kuruluşlarının önemi”** Ali Akdemir ve Diğerleri (Ed), IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler kitabı içinde (334-437), Çanakkale: ÇÜ Biga İİBF, 2007, s.334

alınmaktadır. İkinci gösterge ise okuma-yazma oranıdır. Üçüncü gösterge de kaliteli bir yaşama sahip olmakla ilgilidir. Bu kalite geliştirmekte olan ülkeler için HPI-1’de temiz suya erişim ve çocukların yaşlarına göre sahip oldukları kilo yüzdeleriyle ölçülür. HPI-2 için gelir yoksulluğu göz önünde bulundurulur. Ayrıca bu göstergelere ek olarak yukarıda bahsettiğimiz sosyal dışlanma ölçütü de vardır ve uzun dönemde işsizlik oranı ile temsil edilir.²¹

UNDP cinsiyet ayrımcılığının yoksulluk üzerinde önemli etkileri olduğunu kabul etmektedir ve bu nedenle de İnsani Gelişme Endeksi’nin yanında Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçüsü ve Toplumsal Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi’ni de geliştirmiştir.

1.2.2. Sosyolojik ve Antropolojik Yaklaşımlar

1.2.2.1.Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü kavramı Oscar Lewis tarafından Porto Rikolu ve Meksikalılar üzerinde yapmış olduğu alan çalışmalarına dayanmaktadır. Lewis yoksulluk kavramını ailede kuşakta kuşağa geçen bir yaşam şekli olan bir alt kültür olarak tanımlamaktadır. Lewis yoksulluğun oluşum ve gelişim sürecini şu şekilde belirtmiştir.

*“1-Para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amacıyla üretim; 2-Sürekli, büyük ölçüde işsizlik; 3-Düşük Ücretler; 4-Ya hükümet baskısı ya da isteyerek sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin dar gelirli tabaka için sağlanmaması; 5-Tek taraflı yerine çift taraflı akrabalık sisteminin varlığı; 6-Hakim sınıfta servet birikimine yönelen, alt tabakaya mensup olmanın kişisel yeteneksizlikten ileri geldiğini savunan değer yargısı”*²²

Lewis’in burada ele aldığı koşullar, kapitalizmin toplumda var olan bir sistemin yerine geçmesi ve yerleşmesi sürecini işaret eder. Gelişmiş kapitalist batı ülkelerinin aksine, kapitalizmin yerleşme aşamasında olan ülkelerdeki sürekli ve büyük işsizlik ve buna eşlik eden emeğin düşük ücretlendirilmesi, toplumsal örgütlenmenin

²¹ The Human Poverty Index(HPI), <http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/hpi>

²² Oscar Lewis, **İşte Hayat** , E Yayınları Genel Dizisi:44, İstanbul, 1971, s.13

zayıf olması gibi durumlardan söz edilir ve yoksulluk kültürü, kesin tabakalara ayrılmış ve kişiselliğe karşı aşırı derecede eğilmiş kapitalist bir düzendeki alt sınıfın gösterdiği tepki ve koşullara uyma çabası olarak ele alınmaktadır. Lewis yaptığı çalışmalar sonucunda, kabile tarzı yaşam biçiminin çözülmesiyle birlikte şehirlere yığılan topraksız köylülerin yoksulluk kültürünün oluşması için elverişli koşulları taşıdıkları kanaatine varmıştır.²³

1960’larda kavram, Lewis’in çalışmaları ile yoksulların kültürel özelliklerini belirleme, koşullarını saptama ve ekonomik yoksunlukların kapitalist sistem içindeki yerini gösterme bağlamında ilk olarak kabul görmüş ve yoksulluk çalışmalarında bir başarı olarak telakki edilmiş, diğer taraftan çok geniş tartışmalara yol açmıştır ve radikal bilimciler tarafından ağır bir biçimde eleştirilmiştir.²⁴ Daha sonraki yıllarda yoksulluk kültürü tezi geliştirilmiştir. Teze göre yoksulluk kültürü marjinal ortama bir uyum olmaktan daha çok nesilden nesle geçerek kendini devam ettirme niteliğinde olduğu söylenmiştir.²⁵

1970’lerden itibaren neoliberal yaklaşım yoksulluk kültürü kavramını benimsemiştir ve bu yaklaşıma göre yoksullar; ahlaki olarak zayıf, üretken olmayan, çalışmayı sevmeyen, psikolojik olarak özgüvensiz ve sosyolojik olarak da sapma davranışlarını benimseyenler olarak değerlendirilmektedir. Neoliberal bakışta yoksulluk sorunun çözümü, çalışma etiği ve bireysel sorumluluk bağlamında, yoksulları piyasada ücretlendirilmiş işgücüne katmakta görür.²⁶

Türkiye’de “yoksulluk kültürü tezi” ilk olarak 1970 yılında Orhan Türkdoğan tarafından kullanılmıştır. Türkdoğan çalışmasında gecekondu olgusunu ele alarak gecekonduya yaşayanların kültürünü ve yoksulluklarını açıklamıştır. Türkdoğan’a göre yoksulluk kültürü, tarihsel süreç içinde yoksulluğa maruz kalmış grupların ortak inanç değeri ve kültür sistemlerinin kurumsallaşmasıdır. Gecekondu insanının kazandığı bir

---

²³ Oscar Lewis, s.15

²⁴Hüseyin Gül ve Songül S. Gül, **Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları**, Türkiye’de Yoksulluk çalışmaları, derl.Nurgün Oktik, Yakın Yayınları, İzmir, 2008, s.66-67

²⁵ Hüseyin Gül, a.g.e, s.69

²⁶ Hüseyin Gül, a.g.e,s.71

yaşam biçimi, bir dünya görüşüdür ve yoksulluk kültürünü yok etmek yoksulluğu yok etmekten daha zordur.²⁷

1.2.2.2.Sosyal Dışlanma

Avrupa sosyal politikasının en temel kavramlarından biri olan ve yoksullukla derin bir ilişki içinde olan sosyal dışlanma kavramı toplumsal düzeyde yetersiz sosyal uyumu ve bütünleşmeyi ifade etmektedir. Genel bir biçimde sosyal dışlanma, belirli bireylerin veya grupların yapısal ve/veya kişisel gerekçelere bağlı olarak mekansal anlamda olmasa da sosyal katılım anlamında tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları olarak tanımlanmaktadır.²⁸

Bu kavram ilk olarak 1960'lı yıllarda Fransa'da dile getirilmeye başlanmıştır. Sonraki yıllarda yaşanan ekonomik kriz ve gerileme ile birlikte tüm dünya ülkelerinin dikkatini çekmiş ve kabul görmüştür. 1974 yılında Fransa'nın sosyal işlerden sorumlu bakanı, Rene Lenoir, Fransız toplumunun onda birinin toplumdan dışlanmış olduğunu belirterek, dışlanmış bu grupları, zihinsel ve fiziksel engelliler, suçlular, hasta ve bakıma muhtaç insanlar, istismar edilen çocuklar, madde bağımlıları, intihara eğilimli insanlar, marjinal asosyal insanlar ve diğer sosyal uyumsuzluk içindeki insanlar olarak nitelendirmiştir.²⁹ 1980'li yıllara gelindiğinde bu gruplama içine işsizler ve yoksullar eklenmiş ve sonrasında sosyal dışlanma kavramı bu iki grup üzerinden açıklanmaya başlanmıştır. Ancak, işsiz ve yoksulların her dönem ve toplumda aynı şekilde sosyal dışlanma yaşadığını söylemek zordur; çünkü gelişmiş olan bir toplumdaki yoksul ile gelişmekte olan bir toplumdaki yoksulun yaşadığı sorunlar aynı değildir.

Silver sosyal dışlanmayı ortaya çıkış süreci ve nedenleri bakımından üç paradigmada ele almıştır. Bunlar dayanışma, uzmanlaşma ve tekelleşmedir. Dayanışma paradigmasında sosyal dışlanma, sosyal bağların kopması, toplum ve birey arasındaki ilişkilerin aksamaması olarak görülmektedir. Dayanışma paradigmasının dayandığı politik

---

²⁷ Orhan Türkdoğan, **Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü**, İstanbul Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 2004, s.106-107

²⁸ Faruk Sapançalı, **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2005, s.29

²⁹ Hilary Silver, **Social Exclusion and social solidarity: Three paradigms**, **International Labour Review**, Vol.133, N:5-6, 1994, s.532

felsefe Fransız Cumhuriyeti'dir. Ülke, ırk etnik köken, yerleşim ve diğer bağlarla oluşan dayanışmanın özünde "ötekini dışlama"nın yer aldığını vurgular.³⁰ ikinci paradigma olan uzmanlaşma ise liberalizme dayanır. Liberalizmde sosyal düzen her bireyin kendi çıkarı ile hareket ederek diğerleriyle oluşturdu karşılıklı alış veriş ağı olarak görülür. Bu nedenle bireyler farklı alanlarda uzmanlaşmalı ekonomik ve sosyal etkileşimde olmaları gerekmektedir. Dışlanma da bu davranışların etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce dışlanmanın işbirliği ya da rekabet halindeki bireylerin meydana getirdiği toplum yapısı nedeniyle oluşturdu Kabul edilmekte, temel nedenin bireysel hatalar olduğu vurgulanmaktadır. Son olarak tekelleşme paradigması ise dışlanmayı hiyerarşik güçlerin empoze ettiği bir baskının sonucu olarak görmektedir.

1.2.2.3.Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Habitat Raporunda kentsel yoksulluk, nüfusun kentlerde yaşayan bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir geçim standardını sağlayabilecek yeterli kaynaklara ve konuta ulaşamaması, barınma yoksulluğu ile beraber davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından sorunlara yok açabilecek bir konumda olması durumu olarak tanımlanmaktadır.³¹

Kentsel yoksulluğun en temel sebebi kırsal yoksulluk yaşayan birey ve grupların iş ve refah arayışı ile kentlere göç etmesidir. İlk başta kentlerin kenar kesimlerinde olan yoksulluk son yıllarda göçün iyice artmasıyla şehir merkezine kadar gelmiştir. Kent yoksulluğunun göç dışında nedenleri de vardır; bunlar, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı istihdam, beşeri sermayenin yetersizliği, eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerinin yetersizliği gibi etmenlerdir.

1945-1950 ve 1965-1970 yılları arasında Türkiye'de kırsal alandaki yoksul kesimler İstanbul gibi sanayileşmiş kesimlere göç etmiş ve bu kentlerde gece kondular ve çarpık kentleşme görülmeye başlanmıştır. Son dönemde de Türkiye'nin

---

³⁰ Özlem Çakır, **Sosyal Dışlanma**, Cilt:4, Sayı:3, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2002, s.85

³¹ Sibel Kalaycıoğlu Helga Rittersberger-Tılıç, **Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş Etme Stratejileri, Kentleşme ve Yoksulluk**: 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, ed. Ahmet Alpay Dikmen, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 2002, s.201

Güneydoğusundaki siyasi huzursuzluk nedeniyle İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Adana, Antalya, Diyarbakır, Gaziantep gibi büyük kentlere hiç bir hazırlıkları olmaksızın kitlesel bir göç hareketi başlamış ve bu da kentsel yoksulluğun daha da artmasına neden olmuştur.³²

1.2.2.4.Yeni ve Çalışan Yoksulluk

Yeni yoksulluk ve çalışan yoksulluk kavramı Sanayi Devrimi sırasında ortaya çıkan yeni üretim ve tüketim kalıplarıyla birlikte gelişen bir kavramdır. Küreselleşme süreci ile birlikte ücretlerin sürekli aşağıya çekilmesi, yarı zamanlı, geçici ve sosyal güvenceden yoksun çalışma koşulları çalışan yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık yoksulluk, çalışmama, dolayısıyla ücretten yoksun olma gibi durumların ötesine taşmakta ve çalışan kesim de yoksulluk kavramı içine girmektedir.³³ Ayrıca çalışabilir durumda ancak düşük eğitim ve vasıfsızlık nedeniyle iş bulamayan ve çalışamayan yoksullarda bu grubun içine alınmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde son yıllarda ortaya çıkmış olan bu kavramın en temel özelliği tüketim olgusuyla alakalıdır ve sosyal dışlanmayı da beraberinde getirir. Yeni yoksullar modern toplumda tüketim fonksiyonları tam olarak yerine getiremezler ve haliyle normal toplumsal yaşayışa ayak uyduramazlar. Yeni yoksulların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin em önemlisi pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı olmak olduğundan, onları öncelikli olarak tanımlayan şey defolu tüketici olmalarıdır. Defolu tüketicilerin bir başka özelliği ise, toplumsal sorunların kaynağı olarak kendilerini göstermeleridir. Çünkü onlar davranış bozukluğu sergileyen, kurallara uymayan, kontrol altına alınamayan, ahlaki değer yargıları olmayan “olağan şüpheliler”dir.³⁴

---

³² Havva Sula, **Yoksulluk Göç ve Kentleşmenin Sonucu: sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar**, IV.Aile Şurası: Aile ve Yoksulluk Bildirileri, Aile araştırma Kurumu, Ankara, 2004, s.551

³³ Bedrettin Kesgin, **Çalışma yaşamında değişen yoksulluk: çalışan yoksullar**, Cilt:4 Sayı:7, İş ahlakı Dergisi, 2011, s.66

³⁴ Tevfik Erdem, **Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006, s.342-344

Yeni yoksullar gelişmiş ülke yoksullarıdır. Sistemin dışına itilip, marjinalleştirilen, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan insanlardan oluşmaktadır. Yakın çevreleri, aile ve arkadaş vb. sosyal bağları yoktur. Ekonomik imkanlardan yararlanamazlar. Kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan insanlardır. Yoksullukları kronikleşmiştir. Bu hal onların yoksulluktan kurtulmalarına imkan vermemekte ve yoksulluğa mahkum etmektedir.

1.2.2.5.Nöbetleşe ve Kalıcı Yoksulluk

Nöbetleşe yoksulluk kavramı, Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu tarafından ortaya atılmıştır. Işık ve Pınarcıoğlu kitaplarında nöbetleşe yoksulluğu, 1980 sonrasının çetin koşullarında yaşamlarını sürdürebilmek için geliştirilen ve özünde arsa ve konut piyasasında, özellikle hemşerilik esasına göre kurulan ilişkilere dayanan bir ortaklık olarak tanımlanmakta ve sağlanan yararların eşitsiz dağıtımı ve bu temelde yükselen siyasi ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Hazine arazilerinin işgali ve yerel düzeyde geliştirilen ilişki ağlarından beslenen nöbetleşe yoksulluk, kentsel yoksulların bir yaşam stratejisi olarak ortaya çıkarılmaktadır. İlk aşamada sağladıkları rantlar sayesinde başarı kazananlar bir sonraki aşamada oraya gelenleri “sırtından zenginleşme” ve yoksulluk nöbetini onlara devretmiş olmaktadır.³⁵

Nöbetleşe yoksulluk aslına bir kente tutunma stratejisidir. Kente önceden gelmiş, ekonomik ve sosyal anlamda uyumu belli bir düzeyde yakalamış oldukları himayeciliğin yeni gelenler üzerinde işlevselleştirilmesidir. Yani göçmenler, yeni gelenlere bir anlamda yoksullukları devretmesidir. Birinci dalgada gelmiş olan göçmenler gecekondur inşa ediyor ve enformel işlerde çalışmaya başlayarak kentsel yaşama uyum sağlamaya çalışıyorlar. Zamanla, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda bir ilişki ağı kuruluyor. Daha sonar ikinci dalga olarak kente gelen göçmenler, öncekilere göre bir adım geride başlıyorlar. Birinci dalga göçmenler artık kurmuş oldukları ilişki ağları sayesinde yeni gelenlere satmak için gecekondur inşa ediyorlar ya da enformel işler ayarlıyorlar. Böylece daha önce gelen göçmenler, sonar gelen göçmenler üzerinden zenginleşerek yoksulluk nöbetlerini onlara devrediyorlar.

---

³⁵ Fikret Şenses, **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli örneği** [Kitap eleştirisi], Cilt 3-4, Sayı:21, ODTÜ gelişme dergisi, Ankara, 2002, s.485-493

Bununla birlikte kentsel yoksulluk koşullarının değişmesi nedeniyle toprak ve ilişkiler ağına dayalı çözümlerle devredilen yoksulluk yerini kalıcı yoksulluğa bırakmıştır.

1.3.Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk sorunsalı, ortaya çıkış nedenleri ve çözüm yolları aslında çok eski bir uğraştır; fakat literatürde yoksulluğun nedenleri ile ilgili ilk resmi çalışma 1990 yılında Dünya Bankası'nın hazırladığı rapordur. Dünya Bankası'nın bu raporunda kişi başına düşen günlük harcama düzeyi 1\$'ın altında olan hane halkı ve bireyleri yoksul olarak nitelendirmiştir. Bu rapora göre, 1990 yılında 6.7 milyar nüfuslu dünyada 1.3 milyar yoksulun bulunduğunu belirlemiştir. Dünya Bankası Raporu'nda yoksulluğun nedenlerini araştırmanın bir yolunun, yoksullar tarafından altı çizilen boyutların incelenmesinden geçtiği belirtilmiştir.³⁶ Yoksullar tarafından çizilen bu boyutlardan biri temel gereksinimleri karşılamayı sağlayacak gelir ve varlık yoksunluğudur. Burada yoksul hane halkı veya birey yiyecek, barınma, giyecek, eğitim ve sağlık hizmetlerine asgari düzeyde ulaşamamaktadır. Diğer boyutlar ise; toplum ve devlet kurumlarında, güçsüzlük ve düşüncüyü ifade edememe yoksunluğuyla üstesinden gelinemeyen, zarar verici şoklara karşı savunmasızlık olarak ifade edilmiştir.

Kişilerin varlıklarını, bu varlıklarda kazançlarını ve kazançların uçuculuğu bakımından düşünmek, yoksulluğun göstergelerini tüm boyutlarıyla anlamaya yardımcı olmaktadır. Bunlar:

- İnsani varlıklar; emek, beceriler ve iyi bir sağlık
- Doğal varlıklar
- Fiziksel varlıklar
- Mali varlıklar

---

³⁶ Coşkun Can Aktan (ed), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002. s.1

- Sosyal varlıklar; ihtiyaç halinde başvurulabilecek zorunluluklar ve iletişim ağıları ve kaynaklar üzerindeki politik etki gibi.³⁷

Birleşmiş Milletler ölçeğinde yapılan çalışmalara bakıldığında yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda ‘nedenleri’ konusu üzerinde pek durulmamıştır. Diğer bir taraftan, bağımsız yapılan çalışmalar yoksulluğun nedenleri hakkında bir çok nedenin olabileceği belirtilmiştir. Temel nedenler arasında ortak nedenler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kapitalizmin gelişim dinamikleri, ekonomik küreselleşme süreci olarak ele alınmıştır.

Yoksulluğun nedenlerini ekonomik ve demografik nedenler olarak iki ana başlıkta toplamak mümkündür. Ancak, toplumun değişik kesimlerinin yoksulluğun nedenlerine ilişkin görüşlerini araştıran çalışmalar, bu görüşlerin ülkeden ülkeye ve ülke içinde de yaş, dini inanç, ırk, dünya görüşü, eğitim gelir düzeyi gibi unsurların ötesinde, yerleşim yerleri ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılıklar gösterdiği sonucuna varılmıştır.³⁸

1.3.1. Ekonomik Nedenler

1.3.1.1.Ekonomik Büyüme Stratejileri

Ekonomik büyüme stratejileri ithal ikameci büyüme ve ihracata yönelik büyüme stratejisi olarak ikiye ayrılır. Bu stratejilerin uygulanması ülkenin ekonomik şartlarına göre gelir dağılımını ve yoksulluğu etkileyebilmektedir.

İthal ikameci sanayileşme modeli, ekonomide toplam arz içinde ithalatın payını düşürerek yurtiçi üretimin payını arttırmayı amaçlayan ekonomik gelişme ve sanayileşme stratejisidir.³⁹ İthal edilmekte olan bir malın ithalatına kısıtlamalar getirilerek yurtiçinde üretilmesine ithal ikame denir. Bu modelle amaçlanan, ülke ekonomisinin dışa bağımlılığını azaltmak ve ülkedeki sanayi payını arttırarak

---

³⁷ World Bank Development Report 2000\01: **Attacking Poverty**, Washington D.C., World Bank, 2000,s.34

³⁸ Fikret Şenses, s.146

³⁹ İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Haldun Gülaip, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, No:5, Yurt Yayınları, Ankara, 1983

kalkınmayı desteklemektir. Ancak bu modelde ithalatı kısıtlanan malın üretimi için gerekli olan ara malların ithalat yoluyla elde edilmesinden kaynaklanan daha fazla ithalat yapma sorunu vardır. Bu model az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve büyüme süreçlerinde önemli yer tutmakta ve yararlı olmaktadır. İthal ikameci büyüme stratejisi az gelişmiş ülkelere özgü bir yöntem olarak görülmektedir. Bugünün gelişmiş ülkeleri 19. Yüzyıl öncesinde bu modeli yoğun olarak kullanmıştır. Bu konudaki en derin araştırmayı Ha-Joon Chang yapmıştır. Chang bugünün kalkınmış ülkelerinin geçmişte yüksek koruma duvarları altında kalkındığını, ancak bu ülkelerin bugün serbest ticaret ve liberizasyon politikalarının kalkınma için en iyi yol olduğunu iddia ettiklerini belirtmiştir.⁴⁰

Diğer bir büyüme stratejisi olan ihracata yönelik büyüme modelinde amaç, sahip olunan faktör donanımına bağlı olarak ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerde uzmanlaşmasıdır. Az gelişmiş ülkeler bu modeli kullanırken emek yoğun sanayi ve tarım sektörü üzerinde uzmanlaşmaya gitmektedir. Yoğun rekabetin yaşandığı uluslararası piyasalarda başarıyı elde etmek için malın satış fiyatlarını düşürmek gerekmektedir. Fiyatların düşük olması demek üretimdeki maliyetinde olabildiğince düşük olması yani emek yoğun sektörlerde emeğe verilen ücretin düşülmesi demektir. Dolayısıyla, zaten piramidin alt kesimlerinde olan hane halkı veya birey ücretlerin düşürülmesiyle yoksullaşmakta ve ülkenin yoksulluk oranı da artmaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye'nin 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ihracata yönelik büyüme modeline geçmiş olması yoksulluğun artmasına neden olmuştur.

1.3.1.2.Yatırım ve Teşviklerin Sektörel Ve Bölgesel Dağılımı

Yatırım ve teşviklerin sektörel ve bölgesel dağılımındaki dengesizlikler gelir dağılımındaki adaletsizliği ve dolayısıyla da yoksulluğun boyutunu önemli ölçüde etkilemektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, günümüzün gelişmiş ülkelerine yetişebilmek için yatırım ve teşviklerin sanayi sektörüne yapılması gerektiğini

---

⁴⁰Ayrıntılı bilgi için bkz; Ha-Joon Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, İletişim Yayınları, Çev: Tuğba Akıncılar Onmuş, 5.Baskı, İstanbul, 2011

düşünmektedirler. Ancak, yatırım ve teşviklerin çoğunluğunun sanayi kesimine yapılması, ülkede etkin olan tarım sektörüne daha az ilgi gösterilmesi, iki kesim arasındaki uçurumu derinleştirerek gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde yoğun olan tarım kesimindeki emek verimliliğinin düşmesi yoksullaşmaya neden olmaktadır.

1.3.1.3.Coğrafi Faktörler

Ülkelerin geniş ve farklı coğrafi özelliklere sahip olmaları da yoksulluğu etkileyen faktörlerden biridir. Bu çeşitlilik bölgelerin ekonomik faaliyetlere uygunluk açısından farklılık göstermesine neden olmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri Türkiye'dir. Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi iklim, toprak özellikleri ve pazara yakınlık açısından diğer bölgelere göre daha dezavantajlı durumdadır. Bu dezavantaj da o bölgelerde ki üretimi kısıtlamakta dolayısıyla da kişi başına düşen gelirin daha aşağılarda olmasına neden olmaktadır. Bu bölgelerde süre gelen yoksulluk, birey ve hane halklarının gelişmiş bölgelere göçünü teşvik etmektedir. Bunun sonucunda kentlerde gecekondu kültürü artmakta ve işsizlik büyük kentlerde boy göstermektedir. İşsizliğin yarattığı baskı ile düşük ücretle, kaçak ve sigortasız çalışmayı kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak köylerdeki kesim kentlere taşınmakta ve farklı bölgelerde de olsa yoksulluk devam etmektedir.

1.3.2. Politik Nedenler

Politika seçimleri yoksulluğun azaltılmasında önemli olduğu kadar, oluşumunda da önemli rol oynamaktadır. Yoksulluğun oluşumunu yalnızca ekonomik nedenlere bağlamak doğru değildir; yanlış seçilen ve uygulanan politikalarda yoksulluğun artmasında büyük etkendir.

1.3.2.1.Siyasi Yapı ve Tercihler

Bir ülkede siyasi yapı ve bu yapının oluşturduğu siyasi partiler önemli yer tutmaktadır. Ülkede oluşan baskı grubu, politikaların belirler ve tercih edilen ekonomi politikaları bazen yoksullukla mücadele kısmını pek içermeyebilir.

Dünyadaki siyasi yapılara baktığımızda sosyal demokrat yapıya sahip olan ülkelerde, örneğin; İskandinav ülkeleri, gelir dağılımı daha dengeli ve dolayısıyla da yoksulluk daha alt seviyededir. Buna karşılık liberal yapının ağırlıkta olduğu ülkelerde bu durum tam tersidir.

Özellikle 1980’li yıllardan sonra dünyada sosyal demokrat yapı yerini ağırlıklı olarak liberal yapıya bırakmıştır. Bu yıllarda Türkiye hükümeti yoksulluğun ekonomik büyüme ile ters orantılı olarak azalacağını öngörmüş; fakat bu tahmin doğru çıkmamış ve ekonomik büyümenin yoksulluk temelli sağlanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan 1980’lerin ikinci yarısından sonra, kamu harcamalarının vergiler yerine borçlanmayla karşılanması yönündeki bir siyasi tercih değişikliği, kolay kazanan bir kesim yaratırken, bunların kazançlarını doğal vergi mükellefleri olan işçi ve memurlar ödemek durumunda kalmıştır. Böylece, devlet bütçesi bir kaynak aktarım mekanizmasına dönüşürken, gelir dengesizliği çok büyük ölçüde artmıştır.⁴¹

1.3.2.2.Örgütlenme

Ülkelerdeki örgütlenme düzeyi dolayısıyla da demokrasi kültürü gelir dağılımının adaletli dağılımı açısından önemlidir. Ülkedeki örgütlenme düzeyi, toplumsal özelliklerden ve bu konulara ilişkin yasal ve kurumsal engellerden dolayı yeterli düzeyde olmayabilir. Yeterli düzeyde olmayan örgütlenme nedeniyle, düşük gelirli gruplar, özellikle işçi, memur ve çiftçiler, hükümet üzerinde bir baskı grubu oluşturamazlar. Oysa, bu gruplar, siyasi otorite üzerinde etkili bir baskı grubu oluşturabilirlerse, kazançlarında olan artış, gelir dağılımını düzeltecek ve dolayısıyla da yoksulluğu azaltacaktır.

1.3.3. Demografik Sosyo-Kültürel Unsurlar

Nüfusun ülke içinde artması, vatandaşların doğal kaynaklara olan erişimini her geçen gün kısıtlar ve ulaşamayan birey ve hane halkları yoksullaşır. Hızlı nüfus artışının, yoksulluğun oluşumunu çok fazla etkilediği yaygın bir kanı olmasına rağmen,

---

⁴¹ Ümit Özcan, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu, Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, 2000, s.31

bir kısım iktisatçı da nüfus artışının yoksulluk üzerinde uzun vadede olumlu etki yapacağını savunmaktadır.

Yoksulluğun oluşumundaki diğer bir önemli unsur ise eğitim ile ilgilidir. Yapılan araştırmalara bakıldığında hane halkının eğitim düzeyi arttıkça, yoksulluk oranının genellikle düştüğü görülmektedir; çünkü günümüzde gelirin en önemli kaynaklarından biri eğitimidir ve doğru orantılıdır. Bir ülkede eğitim oranının genel olarak düşük olması, işgücünün emek piyasasına daha çok kol gücü olarak çıkmasına neden olmaktadır. Gelişen teknoloji ve küreselleşme ile birlikte bu tür iş kollarında istihdam düzeyinin daralması, düşük ücretle çalışmaya razı olmayı ve işsizliği beraberinde getirmektedir. İşsiz ve düşük gelirle çalışan emek sayısının artması da ülkedeki yoksulluk oranını artırır. Dolayısıyla yoksulluğun en önemli nedenlerinde biri eğitim yetersizliğidir.⁴²

Eğitim yetersizliğinin nedenleri incelendiğinde ortaya çıkan çarpıcı sonuç, eğitimde fırsat eşitliğinin kaybolmasıdır. Eğitim ve öğretimin paraya ayalı hale getirilmesi, zenginlerin daha zengin, fakirlerin ise daha fakir olduğu bir ortam yaratmıştır.

Göç de yoksulluğun belirleyicilerindendir. Ekonomik nedenlerle yapılan göç, gidilen yerin yoksullaşmasına yol açmaktadır. Büyük kentlere yapılan ekonomik göçlerle, şehirdeki gecekondu kültürü artar. İşsizlik, düşük ücretle çalışma, kaçak ve sigortasız çalışma ortamı oluşur ve yoksulluk artar.

Diğer önemli unsur işsizliktir. Açık, gizli, yapısal v.b. işsizlik olgusuyla yoksulluk arasında sıkı bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. İşsizliğin yaygınlaşması, gelir dağılımının bozulması ve yoksulluğu yaygınlaşmasını arttıracaktır.⁴³ İşsizlik ve yoksulluk ilişkisi arasında kaçırılmaması gereken unsur, işsizlik profilidir. Diğer bir deyişle, işsizlerin yaş, eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve süreleridir.⁴⁴ Yoksulların

---

⁴² Micheal P. Todaro, a.g.e., s.346

⁴³ İlhan Tekeli, **Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine Devlet Reformu: Yoksulluk**, ESEV yayınları, İstanbul, T, s.52

⁴⁴ Fikret Şenses, a.g.e., s.166

işgücü piyasalarına erişim olanağı ve kolaylığı, yoksullukla istihdam arasındaki ilişkiyi belirlemede kullanılabilen bir ölçüttür. Piyasalar, yoksullar için önemlidir, çünkü yoksul insanlar, emeklerini ve mallarını satmak, yatırımlarını finanse etmek ve risklere karşı sigorta ettirmek için formel ve enformel sektörlere yönelmektedirler.⁴⁵

Yoksul insanlara ulaşmak için, birçok reformun kurumsal destek, altyapı yatırımları ve mikr seviyede tamamlayıcı reformla birleştirilmesi gerekir. Yoksulların işgücü piyasalarına erişimi kolaylaştırmak için yapılacak reformlar üç alanda uygulanabilir: özellikle yoksullara işgücü sağlayan küçük işlerdeki hantal düzenlemelerinin kaldırılması, temel çalışma standardının yükseltilmesi ve özellikle mikro finans yoluyla yoksulların mali piyasalara erişiminin geliştirilmesidir.⁴⁶

Bu unsurların dışında, ücret politikaları, doğal kaynakların verimlilikleri, iş güvencesi gibi durumlarda yoksulluğun oluşumunda etken olabilmektedir.

1.3.4. Diğer Unsurlar

Dış şoklar, savaşlar, doğal afetler, ayrımcılık, hanede geçimi sağlayan erkeğin ölümü, hastalıklar yoksulluğun nedenleri olarak kabul edilmektedir.

Bir yerleşim yerinde meydana gelen doğal afetler sonucu yoksulların geçim kaynaklarının zarar görmesi yoksulluk nedenidir. Benze şekilde, savaş nedeniyle oluşan kıtlık, çevre ve besin kaynaklarına gelen zarar ölçüsünde yoksulluk artmaktadır.

Ayrımcılık kavramı ise, cinsiyet ve ırk, din, etnik köken ayrımcılığı olarak iki şekilde karşımıza çıkar. Cinsiyet ayrımcılığında kadınların yoksulluğu, yoksulluk nedenleri arasındadır. Bu tarz toplumlarda kadınlar eğitim ve iş olanaklarına erkekler kadar erişim sağlayamazlar. Erişim sağlasalar bile aynı işi yapmalarına rağmen daha düşük ücret alırlar. Diğer bir neden ise, servetin eşitsiz bölüşümünün bir yansıması olarak kadınlara düşük seviyede toprak ve sermaye kalmasıdır.

---

⁴⁵ World Development Report, 2000/01, s.61

⁴⁶ World Development Report, 2000/01, s.72

İrk, din, etnik köken ayrımcılığı nedeniyle oluşan yoksulluk yine benzer şekilde gerçekleşir. Ayrımcılık yapılan kesimler, iş gücü piyasasında iş bulmakta zorluk çekerler. Bu yüzden kaçak, sigortasız ve düşük ücretle çalışmaya razı olurlar.

Ayrımcılığı yok etmek, cinsiyete ve ırk, din, etnik kökene bağlı sosyal sınırları azaltmayı, formel kamu kurumlarının işleyişinde adaleti sağlamak için harekete geçmeyi ve cinsiyet rolleri, ırk, din, etnik köken hakkında köklenmiş inançları değiştirmeyi gerektirir.

1.4.Yoksulluk Ölçüm Yöntemleri

1970’li yıllara kadar yoksulluğun ölçülmesiyle ilgili çok az bilgi bulunuyordu. Daha sonraki yıllarda yoksulluğun en önemli sorunlarından biri olmasıyla beraber ölçümü ile ilgili birçok endeks ve hesaplamalar hızla gelişmiştir. Yoksulluk literatüründe yaygın olarak kullanılan endeksler, kafa sayım oranı, Foster-Greer-Thorbecke Endeksi, Sen Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi, Yoksulluk Açığı Endeksidir.

Bütünleştirilmiş indeksler ise sadece basit olarak yoksulları saymak amacıyla olmayıp; yoksulların yoksulluklarının boyutunu da ölçmek amacındadırlar. Kafa sayım ölçüleri ile bütünleştirilmiş yoksulluk indeksleri karşılaştırıldığında; bütünleştirilmiş indekslerin kullanımı ile ihtiyaç duyulan bilgi düzeyi arttığı gibi elde edilen çok yönlülük düzeyi de artacaktır. Bu bilgiyi kazanma pahasına, anlaşılabilirlikten taviz verilmektedir.

Yoksulluğun belirlenmesinde hangi endeksin seçileceği kadar yorumlanması da oldukça önemlidir. Yorumlanma için yedi tane en iyi bilenen aksiyom vardır. Bunlar;

- Odak aksiyomu (focus axiom): Yoksulluk ölçümü yoksul olmayanlardan bağımsız olmalıdır.
- Zayıf monotonik aksiyom (weak monotonicity axiom): Yoksul bir insanın gelirinde azalış, diğer gelirler sabitken yoksulluk ölçüsünü artırmalıdır.
- Yansızlık aksiyomu (impartiality axiom): Bir yoksulluk ölçüsü gelirlerin sıralanmasına duyarsız olmalıdır.

- Zayıf transfer aksiyomu (weak transfer axiom) : İki insan arasından daha yoksul olandan diğerine gelir transferi yapılıyorsa ve yoksul insanlar kümesi değişmiyorsa yoksulluk ölçüsünde bir artış olmalıdır.
- Güçlü yukarı transfer aksiyomu (strong upward transfer axiom): İki insandan daha yoksul olandan diğerine bir gelir transferi yapılırsa yoksulluk ölçüsünde artış olmalıdır.
- Devamlılık aksiyomu (continuity axiom): Yoksulluk ölçüsü gelirlerle sürekli değişmelidir.
- Kopyanın değişmezliği aksiyomu (replication invariance axiom) : Orijinal bir gelir dağılımından kopyalanarak elde edilen bir gelir dağılımının yoksulluk ölçüsünün değeri değişmez.

Bu aksiyomlar veya ilkeler yoksulluk ölçümlerinin ne kadar makul olduklarına karar vermeye yardımcı olurlar.⁴⁷

1.4.1. Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksi

Bu endeks yoksulluğun ölçülmesinde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Kafa sayısı yoksulluk endeksi N, belirlenmiş yoksulluk çizgisi altında kalanların q, toplam nüfusa n, oranını gösterir. Yani, geliri ya da tüketimi yoksulluk çizgisi altında kalan nüfusun payını ifade eder. Bu ölçüm yöntemi ilk olarak 1901 yılında Rowntree tarafından kullanılmıştır.

$$H = \frac{q}{n}$$

Örneğin, bir ülkede belirlenen yoksulluk sınırı altında olan kişi sayısının 60, ülkenin toplam nüfusunun da 300 olduğunu varsaydığımızda. Kafa sayısı yoksulluk endeksine göre $60/300=0,2$ yani 20% yoksulluk ölçüsüne sahip diyebiliriz.

Bu endeks ile yalnızca yoksul olanların yoksul olmayanlardan ayrımı sağlanabilmektedir. Kafa sayısı yoksulluk endeksinin birçok açıdan eksikliği vardır.

---

⁴⁷ Osberg, Lars; Xu Kuan, **How Should We Measure Global Poverty In A Changing World?**, Paper presented at The 2004 International Conference on Official Poverty Statistics, 2005, Erişim: <http://myweb.dal.ca/osbergresearch.html>, s.9

Yoksulluğun yoğunluğu hakkında bilgi vermemekte ve yoksullar içindeki gelir dağılımını dikkate almamaktadır.

Kafa sayısı yoksulluk endeksi bir yoksulluk ölçüsünün taşıma gereken bazı aksiyomlarını içermemektedir.⁴⁸

- Yoksulluk çizgisinin altındaki bir kişinin gelirindeki bir azalma, yoksulluk ölçüsünü arttırmalıdır.(Ceteris paribus.)
- Transfer ilkesi: Yoksulluk çizgisinin altındaki bir kişiden daha zengin birine yapılan saf bir gelir transferi, yoksulluk çizgisini arttırmalıdır.(Ceteris paribus)

1976 yılında Sen bu endekse eleştiri getirmiştir. Sen’e göre, diğer koşullar veri iken, yoksulluk çizgisi altındaki bir kişiden daha zengin birine saf bir gelir transferi, yoksulluk ölçüsünü arttırmalıdır. Eleştiri getirdiği diğer bir nokta ise, kafa sayısı yoksulluk endeksine göre, yoksul kişi daha da yoksullaştığında ölçümde bir değişikliğe neden olmayacakken, yoksul bir kişi öldüğünde, çizginin altında kalan yoksul sayısı aldığından ölçü de azalacaktır. Sen bu eleştirilerinden sonra yoksulluğun ölçümünde gelişmeler sağlayarak monotonik ve transfer aksiyomlarını, Kakwani ise transfere duyarlı aksiyomu literatüre kazandırmıştır.

Bu yöntemin en büyük avantajı, kolay kurulan bir denklem olması ve veri gereksiniminin az olmasıdır.

1.4.2. Yoksulluk Açığı Endeksi

Kafa sayısı yoksulluk endeksinin, yoksulluğun derinliğini ölçmemesi üzerine verileri kullanılmaktadır. Yoksulluk açığı, hane halkı veya bireylerin harcamaları ile yoksulluk çizgisi arasındaki ortalama farktır. Yoksulluk açığı endeksi ise, yoksulluk açığının yoksulluk çizgisine oranı olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk açığı endeksi aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$P1 = \frac{1}{n} \sum_{i \in Q} \frac{(z_i - y_i)}{z_i}$$

⁴⁸ Sallila, Seppo ve Heikki Hiilamo. “Rethinking Relative Measures of Poverty”, <http://www.lisproject.org/publications/liswps/368.pdf>, 2004, s.8

Bu formülde n, nüfus büyüklüğünü, yi tüketimi, zi ise yoksulluk sınırını ifade etmektedir. Toplam kısmı ise yalnızca yoksullar üzerinden alınmaktadır. Bu endeks kafasayısı endeksine göre daha başarılıdır, yoksulluğun derinliğini hesaplamada yardımcı olmaktadır; ancak, yoksullar arasındaki gelirin nasıl dağıldığı ve kaç kişinin yoksul olduğu konusunda bize bilgi vermemektedir. Diğer bir dezavantajı ise, kafa sayısı endeksinde de olduğu gibi transferlere karşı duyarsızlık göstermektedir.

1.4.3. Sen Endeksi

En çok bilinen yöntemlerden biri olan Sen Endeksi, kafa sayısı yoksulluk endeksi ve yoksulluk açığı endeksindeki eksik yanları dikkate alarak yoksullar arasındaki gelir dağılımını hesaba katarak ortaya çıkan bir önermedir. Bu endeks, yoksulluğun genişliği, yoksulluğun şiddeti ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını yansıtmakta olup, ‘tekdüze’, ‘aktarma’ ve ‘odak’ aksiyomlarını sağlamaktadır.⁴⁹ Sen endeksi, kafa sayısı yoksulluk oranı, yoksulluk açığı endeksi ve Gini katsayısı kullanılarak hesaplanır.

$$Ps = H[I + (1 - I)G]$$

Burada;

S0 = Sen Endeksi

H= Kafa Sayısı Oranı

I=Yoksulluk Açığı Oranı

G= Yoksullar arasındaki gelir dağılımının Gini Katsayısı ile gösterimidir.

Bu denklemde Ps 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Değerin 0 olması tm hane halklarının yoksulluk sınırının üstünde olduğu anlamına gelirken, 1 değerinde olması tüm hane halklarının gelirinin sıfır olduğu anlamına gelir.

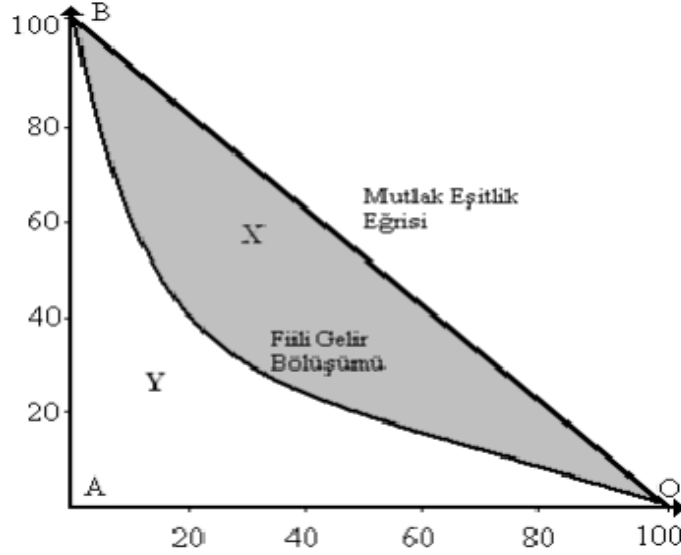
Gini katsayısı (G), bireylerin ve hane halklarının gelir dağılımlarındaki eşitsizliği bireysel temelde ölçmek, eşitsizliğin derecesini zamana ve bölgelere göre

---

⁴⁹ A. Sen, **Poverty: An Ordinal Approach to Measurement**, *Econometrica*, Vol:44, no:2, 1976, s.219-

karşılaştırabilmek için Lorenz Eğrisi ve Lorenz temeline dayanmaktadır.⁵⁰ Lorenz eğrisi, bir ülkede belirli bir nüfus yüzdesinin elde ettiği gelir yüzdesini gösterir. Yani, gelirin bireysel dağılımındaki eşitsizliğini gösterir.

Şekil 1: Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrisinin yatay kesitinde birey veya hane halkı nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey eksen de ise kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin yüzde payları yer alır. Aşağıdaki çizimde görülen (OB) doğrusu üzerinde yer alan her noktada nüfus yüzdesi ile bu nüfusa karşılık gelen gelir yüzdesi birbirine eşittir. Milli gelirin bütün kişilere eşit bir şekilde dağıtıldığı, yani kişi veya hane halklarının nüfus içindeki yüzde paylarının gelirden aldıkları yüzde paylara eşit olduğu bu noktalardan oluşan ve her bir eksenle 45'lik açı yapan (OB) doğrusu “Mutlak Eşitlik Eğrisi” olarak adlandırılır. OAB eğrisi ise milli gelirin en yüksek düzeyde eşitsiz bir şekilde dağıldığını ifade eder. OB arasında, bu iki eğri arasında yer alan diğer tüm eğriler Lorenz eğrisi olarak isimlendirilir ve milli gelirin dağılımı bakımından söz konusu olabilecek diğer gelir bölüşüm olasılıklarını gösterirler. Bu eğriler mutlak eşitlik

⁵⁰ Reyhan Cafri, **Adana İlinde Yoksulluğun analizli: Sınırlı Bağımlı Değişkenli Modellerle Bir İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009, s.21

eğrisine yaklaştıkça milli gelirin dağılımındaki eşitsizlik azalırken bu eğriden OAB eğrisine doğru uzaklaştıkça eşitsizlik artar.⁵¹

Gini katsayısı Lorenz eğrisinin bir ölçütüdür. Bu ölçüt 0 ile 1 arasında değişir ve 0 değer tam eşitliği gösterirken 1 değeri tam eşitsizliği gösterir. Gini katsayısı bireyler veya hane halkları arasındaki gelir adaletsizliğinin ölçümünde kullanılır. Gini'nin 0.20 altında bir değere sahip olması düşük eşitsizliği, 0.20-0.50 arasında orta düzeyde eşitsizliği ve 0.50'nin üstünde değere sahip olması yüksek oranda eşitsizlik olduğunu göstermektedir. Gini katsayısının hesaplanması şu şekildedir;

$$G = \frac{1}{2n^2\mu} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j|$$

Gini katsayısının istatistiksel gösterimi, bütün gelir ikilileri arasındaki farkların $(Y_i - Y_j)$ işaretlerine bakılmadan alınmış aritmetik ortalamasına (farkların adedi, gözlem sayısının karesi kadardır) bağlıdır. Ortalama fark olarak belirtilen bu ortalama, dağılımın aritmetik ortalamasına (μ) bölünürse “görelî ortalama farkı” verir. Gini katsayısı görelî ortalama farkın yarısı kadardır.

Sen endeksinin en büyük katkısı, yoksul bir hane halkının gelirinde bir düşüş meydana geldiğinde yoksulluk endeksinin artması gerektiğini belirtmesidir. Ayrıca, yoksulluk sınırı altında yer alan bir hane halkından veya bireyden yine yoksulluk sınırı altında olan başka birine olan gelir transferi durumunu da dikkate alarak Kafa sayısı yoksulluk endeksinin eksiklerini gidermektedir.

1.4.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi (FGT)

Yoksulluk ölçütlerinden biri olan FGT, Foster-Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilen bir endekstir. Herhangi bir bireyin gelir açığının ölçümünün, yalnızca yoksulluk sınırına ve o kişinin gelirine bağlı olması gerektiği fikrinden hareket edilerek geliştirilmiş bir yöntemdir.⁵² Bu endeksin en büyük özelliği, toplum yoksulluğun

⁵¹ C. Aktan ve V. Yaşar, **Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri; Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (editör) Coşkun Can Aktan, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002s.20

⁵² Esenfer Korkmaz, Burhan Baloğlu, ve Kağan Sümer, K.; Oktayer, Nagihan ve Çok, Murat, **Microkredi Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği**, İTO Yayın, İstanbul, 2004 s.28

değişik alt gruplara ayrıştırabilmesidir. Bu endeksler yoksul nüfus kesin çizgilerle değişik sosyo ekonomik ve bölgesel gruplara bölünebilmektedir. Böylelikle, yoksul sayının yanında, yoksulluğun derinliği ve her bir grup için göreceli yoğunluğa da ulaşılmış olmaktadır. Bu endeksin diğer bir özelliği ise, yoksulların gelirlerinde meydana gelen artışların diğer gruplardaki artışa göre daha fazla fayda sağlayacağı yaklaşımıyla, yoksulluğa karşı tepkinin derecesine bağlı olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermektedir. FGT endeksi, tekdüze, aktarma ve aktarıma duyarlı aksiyomlarını sağlamaktadır. Yoksulluğun göreceli mahrumiyet yönünü sorgulamaktadır. FGT endeksi, aşağıda verilen eşitliğe göre hesaplanmaktadır.

$$P_{\alpha}(y, z) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left(\frac{z - y_i}{z} \right)^{\alpha}$$

n: gözlem kişi sayısı

q: yoksul sayısı

y: yoksul bireylerin eşdeğer geliri

z: yoksulluk eşiği

α : bireysel yoksulluk açığı için tartı parametresi ($\alpha \geq 0$ için ölçüler tanımlanır ve α endeksin yoksulluğa duyarlılığının göstergesidir.

$\alpha=0$ ile; kafa sayısı oranı elde edilir. $\alpha=1$ için, bu formül bize yoksulluk açığını vermektedir ve $\alpha = 2$ olduğunda ise, yoksulluk şiddetini bize verir. α 'nın 1 den büyük olması, yoksulluk ölçüsünün yoksulluk göstergesi ve yoksulluk açığının her ikisine de duyarlı olduğu anlamına gelmektedir.

1.4.5. İnsani Gelişme (İGE) ve Yoksulluk Endeksi(İYE)

İnsani gelişme endeksi insanların sağlıklı bir yaşama, eğitime ve yeterli bir gelire sahip olup olmadıklarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Küresel anlamda ülkeler arasındaki farklılıkları, ulusal anlamda ise bölgesel farklılıkları açıkça görmemizi sağlamaktadır.

İnsani gelişme endeksi (İYE) üç temel boyutta bir ülkenin ulaştığı değerleri göstermektedir. Bu boyutlar;

- Doğumda yaşam beklentisiyle ölçülen uzun ve sağlıklı yaşam
- Yetişkin okuryazarlık oranı
- Satın alma gücü paritesine göre belirlenen kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen yaşam standardı

Bu üç boyuttan hareketle endeksin nasıl oluşturulduğuna dair şematik bir gösterge aşağıdaki gibidir;

Tablo 1: İnsani Gelişme Endeksinin Bileşenleri

İNSANİ GELİŞİM İNDEKSİNİN BİLEŞENLERİ				
Boyut	Uzun ve sağlıklı bir yaşam	Bilgi		İyi bir yaşam standardı
Gösterge	Doğumda yaşam beklentisi	Yetişkin okur-yazarlık oranı	Bileşik okullaşma oranı	Kişi başı GSYİH (s.a.g.p \$)
		Yetişkin okuryazarlık indeksi	Bileşik okullaşma indeksi	
Boyut İndeksi	Yaşam beklentisi indeksi	Eğitim İndeksi		GSYİH indeksi

Kaynak: UNDP, İnsani Gelişme Raporu, 2004, s.258

Endeksi hesaplamak için her boyut için ayrı olarak birer endeks yaratılır ve her bir gösterge için maksimum ve minimum değerler kullanılır. Hesaplamada kullanılan maksimum- minimum değerler ile her bir boyut için hesaplanan endeks formülü aşağıda verilmektedir.

$$\text{Endeks} = \frac{(\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer})}{(\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer})}$$

Tablo 2: İnsani Gelişme Endeksi Hesaplamasına Bir Örnek

	Maksimum Değer	Minimum Değer
Doğumda Yaşam Beklentisi	85	25
Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı	100	0
Bileşik Okullaşma Oranı	100	0
Kişi Başına Düşen GSYİH(SGP A.B.D \$)	40.000	100

Formül kullanılarak her bir boyutun performansı 0 ile 1 arasında bir değer olarak açıklanır. Bunun sonrasında, insani gelişme endeksi, bu boyut indekslerinin basit ortalaması alınarak hesaplanır;⁵³

$$\text{İGE} = 1/3 (\text{yasam beklentisi indeksi}) + 1/3 (\text{egitim indeksi}) + 1/3(\text{GSY}_H \text{ indeksi})$$

Ülkeler; sağlık, ölüm ve hastalık göstergelerinde farklılaşıyorsa; toplumdaki bazı birey ya da grupların fakir, diğerlerinin zengin olması şeklinde sonuçlanan sosyo- ekonomik politik süreç ve bireysel seçimlerdeki farklılıklar da yansıtılmış olur. Düşük insani gelişme indeks değerine sahip ülkelerin; beslenme, eğitim ve sağlık sektöründe gerekli politika değişikliklerini yapıp yapmadıkları konusunda, HDR'nin ülkeleri politikalarını tekrar gözden geçirmeye ittiğini gösteren herhangi bir kayıt olmadığı gibi olmasını beklemek için de ikna edici bir neden yoktur.

İnsani kalkınma ve yoksulluk ile mücadeleyi ortaya koyabilmek için sahip olunan gerekçeleri belirtmek gerekirse;⁵⁴

⁵³ UNDP, “Human Development Report 2004” , s.259

⁵⁴ Paul Streeten, **Human Development: Means and Ends**, Volume 84, No.2, The American Economic Review, 1984, s. 232

- 1) Kendisinin de sonuçta bir amaç taşımasıdır,
- 2) İyi beslenmiş, sağlıklı, eğitilmiş, becerikli bir emek gücü en önemli üretken varlığı oluşturur.
- 3) Amaçlanan aile büyüklüğünü düşürerek, nüfus büyümesini azaltır. Bebek ölümlerini azaltan ve genel sağlık standartlarını yükselten bir politikanın daha düşük bir nüfus büyümesine yol açması paradoksaldır. Daha çok yasayan kişi demek daha fazla doyuracak ağza sahip olmak demektir,
- 4) İnsani kalkınma, fiziksel çevre için iyi bir şeydir. Yoksullar çevresel bozulmanın hem kurbanı hem de nedenidirler.
- 5) Azaltılmış yoksulluk; sağlıklı toplum, demokrasi ve daha büyük bir sosyal istikrara katkı sağlayıcıdır.
- 6) Politik cazibesi ile sivil sorunları azaltır ve istikrarı artırır.

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), üç temel boyutta bir ülkenin ulaştığı boyutları gösterirken, İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE-1) gelişmekte olan ülkeler için üç temel boyutta yoksulluğu ele almaktadır. İYE-1'in hesaplanmasında kullanılan üç temel boyut şunlardır;

- P1: Doğumda yaşam beklentisi 40 yaşından daha az olanların oranı
- P2: Okuryazar olmayanların oranı
- P3.1: Sağlık hizmetlerine ulaşamayanların oranı
- P3.2: Temiz suyu bulunmayanların oranı
- P3.3: Beş yaşından küçük olup normal ağırlığından az ağırlığa sahip olan çocukların oranı
- P3: İyi bir yaşam standardına sahip olmayanların oranı $[P3=P3.1+P3.2+P3.3]/3$

Bu üç temel boyut ele alınarak yapılan İYE'in formülü de şu şekildedir;

$$IYE = \left[\frac{1}{3} (P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha) \right]^{\frac{1}{\alpha}}$$

a=1 olduğuunda İYE- üç boyutun ortalaması olmaktadır. a büyüdükçe en büyük yoksunluklara sahip boyutlara daha büyük ağırlık verilmektedir. İYE-1 a=3 için gelişmekte olan ülkelerin verilerine uygulanmaktadır.⁵⁵

Gelişmiş ülkeler için hesaplanan İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE-2), aynı üç temel boyutu içine alır. Bununla birlikte bu endeks sosyal dışlanma boyutunu da içine almaktadır. İYE-2 için temel alınan boyutlar ve kapsamaları şu şekildedir.

- Uzun ve sağlıklı bir yaşam: Erken yaşta ölüm riski, doğumda 60 yaşına kadar yaşamama beklentisi
- Bilgi düzeyi: Okuma ve iletişim dünyasından kopuş, okuryazarlık becerilerinden yoksun olan yetişkinlerin(16-65 yaş arası) oranı
- İyi bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırının (medyan hane halkı harcanabilir gelirinin % 50'si) altında kalan insanların sayısı
- Sosyal dışlanma: Uzun süreli işsizlik oranıyla (12 ay ve daha uzun)

---

⁵⁵ Mabughi, Nyiwul; Selim, Tarek, **Poverty as Social Deprivation: A Survey**, Vol. LXIV, No. 2, **Review of Social Economy**, 2006, s.200

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

2.1. Dünya'da Yoksulluğa Genel Bakış

1970'lerde ana paradigma haline gelen ve 1980 sonrası iyice ivme kazanan neo liberal politikalar sonucu, yoksulluğun boyutları küresel anlamda ülkelerin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. 6 milyar nüfusa sahip dünyada 2004 yılı itibariyle yaklaşık her beş kişiden biri \$2'in altında günlük gelire sahipken, yaklaşık 2,8 milyar insan günlük \$1.25'in altında gelirle yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu durumun dünya genelinde en yaygın görüldüğü bölge Güney Asya ve Sahra altı Afrika bölgelerindeki ülkelerdir. Öte yandan dünya nüfusunun yüzde onu, toplam mal ve hizmetlerin %70'ini üretip, dünya gelirinin %70'ini elde etmektedir ki bu yaklaşık kişi başına yıllık ortalama \$30.000'a denk gelmektedir.⁵⁶

Global bolluk, iletişim ve teknolojik gelişme son yıllarda ivme kazanmıştır. Ancak, bu gelişim süresinde bu kazanımlar eşitlikten yoksun bir şekilde dağılım göstermiştir. En zengin 20 ülkenin geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinin yaklaşık 37 katıdır ve bu fark son 45 yılda iki katına çıkmıştır.⁵⁷ 2004 yılındaki verilere baktığımızda yoksulluğun dünya üzerinde bölgesel oranları Tablo.3'te gösterildiği gibidir.

---

⁵⁶ Paul Collier ve David Dollar, **Can the World Cut Poverty in Half? How Policy Reform and Effective Aid Can Meet International Development Goals**, World Development, Elsevier, Vol.29, s.11

⁵⁷ WDR, 2000/1, s.3

Tablo 3: Bölgesel Yoksulluk Oranları

Bölge	Yoksulluk Oranı (Günlük 1\$)				Yoksulluk Oranı (Günlük 2\$)			
	1981	1990	1999	2004	1981	1990	1999	2004
Dünya	40,6	28,7	22,3	18,4	67,1	60,8	54,4	47,7
Doğu Asya & Pasifik	57,7	29,8	15,5	9,0	84,8	69,7	49,3	36,6
Avrupa & Merkez Asya	3	2	18	4	4,6	4,3	18,6	9,8
Latin Amerika & Karayipler	10,8	10,2	9,7	8,6	28,4	26,2	25,3	22,2
Orta Doğu & Kuzey Afrika	5,1	2,3	2,1	1,5	29,2	21,7	23,6	19,7
Güney Asya	51,6	43,3	35,8	32,0	89,1	85,7	80,8	77,7
Sahra Altı Afrika	42,3	46,7	45,8	41,1	74,5	77,1	75,8	72,0

Kaynak: Naci Gündoğan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, Ankara Sanayi Odası, 2008, s.44

Yukarıdaki tabloya bakıldığında dünya genelinde yoksulluğun bir azalma eğiliminde olduğunu görülse de, yoksulluk hala çok büyük boyutlarla yaşanmaktadır. Ayrıca yoksulluk artık yukarıdaki tablonun gösterdiği gibi yalnızca gelir yoksulluğu ile tanımlanamayacak ve ölçülemeyecek konumdadır. İnsani yoksulluk günümüzde pek çok kişiyi etkilemektedir. Dünya’nın pek çok yerinde insanlar gelir azlığından ziyade temiz su ve gıdaya ulaşamama, sağlık imkânlarından yoksun olma gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Burada belirtmek istenen, bir kişinin günlük geliri \$2’in üstünde kalıyor bile olsa, eğer yeterli gıdaya ve temiz suya ulaşamayan, temel eğitim imkânlarından ve sağlık hizmetlerinden yoksun ise, bu kişi, insani yoksulluk sınırının altında yer alıyor demektir.

Dünya geneline baktığımızda 3 milyar insan, günlük \$2’in altında bir gelirle yaşamak zorundadır. Dünyanın en yoksul 48 ülkesinin GSMH’si dünyanın en gelişmiş üç ülkesinin servetlerinin toplamından azdır. Dünyada her yıl silahlara harcanan paranın

%1'inden daha azı ile bütün çocukların okula gidebilmesini sağlayacak masraflar karşılamak mümkündür. UNICEF verilerine bakıldığında, yoksulluk nedeniyle her gün 30 bin çocuk yaşamını kaybetmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 1.1 milyon insan yeterli suya, 2.6 milyon insan ise, temel sağlık hizmetlerine ulaşamamaktadır. Dünya nüfusunun yalnızca %12'si (üçüncü dünya ülkesinde yaşamayan) suyun %85'ini kullanmaktadır ve gelişmiş ülkelerdeki nüfusun %20'si dünyadaki malların %86'sını tüketmektedir.⁵⁸

Belirtilen bu veriler, dünyadaki eşitsizliğin ve yoksulluğun ne kadar büyük boyutlarda yaşandığını açık şekilde ortaya koymaktadır. Kuşkusuz ki, yoksulluk az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla daha büyük boyutlardadır.

2.1.1. Az Gelişmiş Ülkelerde Yoksulluğun Boyutları

Az gelişmiş tanımına uygun olan ülkeler Birleşmiş Milletler tarafından, Committee for Development Policy'nin önerilerinin ışığında belirli ölçütlere bakılarak belirlenmektedir. Bu kriterler, düşük gelir ölçütü, insani değer ölçütü ve ekonomik kırılganlık ölçütüdür.

Düşük gelir ölçütü, kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın üç yıllık ortalaması baz alınarak oluşturulur ve gayri safi milli hasılası kişi başı 750 dolar ile 900 dolar arasında olan ülkeler az gelişmiş ülkeler listesine dahil edilir. Diğer bir ölçüt olan insani değer ölçütü ise, beslenme, sağlık, eğitim, okur-yazarlık gibi temel göstergeleri temel alan İnsani Değer Endeksine dayanılarak oluşturulur. Son kriter olan ekonomik kırılganlık ölçütünde, doğal şokların ve ticari şokların sıklığı, şoklara açıklık, ekonomik küçülme ve ekonomik uzaklık değerlerine bakılır.

Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın değerlendirmesine göre, 48 ülke az gelişmiş olarak belirlenmiştir.⁵⁹

---

⁵⁸ World Development Report, 2000/2001: 3

⁵⁹ United Nations Conference On Trade And Development, **UN List of Least Developed Countries**, <http://unctad.org/en/pages/aldc/Least%20Developed%20Countries/UN-list-of-Least-Developed-Countries.aspx>

Tablo 4: Bölgesel Dağılımlarına Göre Az Gelişmiş Ülkeler

AFRİKA	Madagaskar	Bhutan
Angola	Malavi	Kamboçya
Benin	Mali	Lao People's Dmk. Cum.
Burkina Faso	Moritanya	Myanmar
Burundi	Mozambik	Nepal
Orta Afrika Cumhuriyeti	Nijer	Yemen
Çad	Ruanda	ADA ÜLKELERİ
Kongo Demokratik Cumh.	Senegal	Comoros
Cibuti	Sierra Leone	Haiti
Ekvator Ginesi	Somali	Kiribati
Eritrea	Sudan	Samoa
Etiyopya	Togo	Sao Tome ve Principe
Gambia	Uganda	Solomon Adaları
Gine	Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	Timor Leste
Gine-Bissau	Zambiya	Tuvalu
Haiti	ASYA	Vanuatu
Lesotho	Afganistan	
Liberya	Bangladeş	

Tablo 4'te görüldüğü gibi, az gelişmiş ülkeler Afrika, Asya ve Ada ülkeleridir. Bu ülkelerden bazıları küçük, az nüfusa sahip ve coğrafi konum olarak elverişsizdirler. Ancak bunu yanında, geniş ve elverişli toprağa ve fazla nüfusa sahip olanları ise yüzyıllardır Batılı ülkeler tarafından kaynaklarının sömürülmesi nedeniyle gelişmemişlerdir.

Az gelişmişlik, yalnızca GSMH ve yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus yoğunluğu ile ilgili değildir. İnsani yaşam için gerekli şartlara ve standartlara

ulaşamama da az gelişmişliğin en önemli nedenlerindendir. Bireyin geliri, gelir yoksulluğu sınırı üstünde dahi olsa, eğitim, sağlık gibi hizmetlere ulaşamaması onu insani yaşam şartlarından dolayı yoksul bir birey yapmaktadır.

Tablo 5: Az Gelişmiş Ülkelerde Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları

Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları 2007-2011 HDI2013s.160		
	Kişi Sayısı	Nüfus İçindeki %
Bangladeş	83,207	57,8
Burkina Faso	13,834	84,0
Kongo	1,600	40,6
Etiyopya	72,415	87,3
Kenya	18,863	47,8
Liberya	3,218	83,9
Mozambik	18,127	79,3
Nijerya	83,578	54,1
Senegal	7,642	74,4
Uganda	24,122	69,9

Kaynak: UNDP, İnsani Kalkınma Endeksi Raporu, s.160

Tablo 5’te seçilmiş bazı az gelişmiş ülkelerdeki çok boyutlu yoksulluk oranları verilmektedir. 2013 İnsani Gelişme Raporunda 2007-2011 yılları arasındaki yoksulluk oranlarına bakıldığında, yoksul kişi sayısı ve nüfus içindeki oranları oldukça yüksektir. Az gelişmiş ülkelerde yoksul insanlar ülkenin toplam nüfusunun hemen hemen yarısı ya da yarısından daha fazlasıdır. Özellikle, Liberya, Burkino Faso ve Etiyopya’da yoksul kişi sayısı %87’lere kadar ulaşmış durumdadır.

Tablo 6: Az Gelişmiş Ülkelerde Günlük 1.25\$'ın Altında Gelir Elde Eden Nüfus

Günlük \$1.25'in Altında Gelir Elde Eden Nüfus (2012)	
ÜLKELER	(%)
Liberya	83.8
Kongo	54.1
Kenya	43.4
Etiyopya	39
Bangladeş	43.3
Nepal	24.8
Togo	38.7
Rwanda	63.2
Burundi	81.3
Mozambik	56.9

Kaynak:<http://www.data.undp.org/dataset/MPI-Population-living-below-1-25-PPP-per-day-/ehe9-pgud>

*2012 ve mümkün olan en yakın zamana ait veriler

Tablo 6'da az gelişmiş ülkelerde günlük 1.25\$'ın altında gelir ile yaşayan nüfusun oranları gösterilmektedir. Birleşmiş Milletler, dünyadaki mutlak yoksul sayısını, satın alma gücü paritesine göre günlük 1\$'ın altında gelir elde edenler ve günlük 2\$'ın altında gelir elde edenler olarak baz almaktadır. Bu hesaplama son yıllarda 1.25\$ olarak baz alınmıştır. Buna göre 2012 Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'na göre, 2012 ve mümkün olan en yakın tarihe göre az gelişmiş ülkelerde günlük 1.25\$'ın altında gelir elde eden nüfusun oranı oldukça fazladır. Liberya'da nüfusun %83,4'ünün, Kenya'da %43,4'ünün, Kongo'da 54.1'inin, Rwanda'da %63.2'inin bu sınır altında kalması bize az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk boyutlarının çok yüksek boyutlarda olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak bu ülkelerdeki sağlık hizmetlerine, temiz suya ulaşım oranı, bebek ve çocuk ölümlerinin ülke içindeki yüzdesi, okur-yazarlık oranı ve ortalama yaşam beklentileri de yoksulluk açısından önemli sorun oluşturmaktadır.

Tablo 7: Az Gelişmiş Ülkelerde Yeterli Sağlık İmkanlarına Ulaşma Yüzdesi

Ülkeler	Yeterli Sağlık İmkanlarına Ulaşanların Yüzdesi		
	2004*		
	Şehir	Kırsal	Toplam
Afganistan	49	29	34
Angola	56	16	31
Çad	24	4	9
Etiyopya	44	7	13
Gine	31	11	18
Haiti	57	14	30
Kamboçya	53	8	17
Nijer	43	4	13
Somali	48	14	26
Togo	71	15	35

Kaynak: UNCTAD, s.148

*2004 ve mümkün olan en yakın zamana ait veriler

Tablo 7’da bazı az gelişmiş ülkelerin yeterli sağlık imkânlarına ulaşma yüzdesi gösterilmiştir. Bu oranlar kırsal kesimlerde yaşayanlarda çok daha düşüktür. Örneğin, şehirde yeterli sağlık imkânına ulaşma yüzdesi Afganistan’da %49, Çad’da %24, Haiti’de %57, Nijer’de ise %43’dir. Ancak bu ülkelerde kırsal kesimlerde yaşayanların yeterli sağlık imkânlarına ulaşma yüzdeleri, %29, %4, %14 ve %4’tür. Az gelişmiş ülkelerdeki şehirde ve kırsalda yeterli sağlık imkânlarına ulaşamayan bir çok kişi yaşamını yitirmektedir. Bebekler ve çocuklar bulaşıcı hastalıklara yakalanmaktadır. Bunun en büyük nedeni ise, az gelişmiş ülkelerde yaşayanların temiz içme suyuna ulaşamamaları olgusudur.

Tablo 8: Az Gelişmiş Ülkelerde Temiz İçme Suyuna Ulaşma Yüzdesi

Ülkeler	Temiz İçme Suyu Kullananlar		
	2004*		
	Şehir	Kırsal	Toplam
Çad	41	43	42
Ekvator Ginesi	45	42	43
Etiyopya	81	11	22
Mozambik	72	26	43
Afganistan	63	31	39
Angola	75	40	53
Gine	78	35	50
Kamboçya	64	35	41
Nijer	80	36	46
Somali	32	27	29
Togo	80	36	52

Kaynak: UNCTAD, s.148

*2004 ve mümkün olan en yakın zamana ait veriler

Temiz içme suyuna ulaşma az gelişmiş ülkelerin en büyük sorunların biridir. Su insan için hayati öneme sahip olduğundan temiz içme suyuna ulaşamaması, içme suyu olarak durgun su birikintilerinden ve evsel atıkların karıştığı kirli sulardan faydalanılması anlamına gelmektedir. Temiz içme suyuna ulaşamayan insanlar özellikle bebekler ve çocuklar bulaşıcı hastalıklara yakalanmakta, yeterli sağlık imkânları da olmadığından ölmektedirler.

Tablo 8 bazı az gelişmiş ülkelerde temiz suya ulaşma yüzdesini göstermektedir. Bu yüzde kırsal kesimlerde oldukça azdır. Örneğin, şehirde temiz suya ulaşma yüzdesi Afganistan'da %63, Gine'de %78, Togo'da %80 iken bu oranlar kırsalda %31, %35 ve %36'dır. Şehir ve kırsalda yaşayanların arasındaki en büyük fark Etiyopya'da göze çarpmaktadır. Şehirde %81 olan oran kırsalda %11'e kadar düşmektedir.

Tablo 9: Az Gelişmiş Ülkelerde Çocuk ve Bebek Ölüm Oranları

Ülkeler	Bebek Ölüm	5 Yaş Altı Ölüm
	1000 Doğum Başına	
	2010	2010
Afganistan	103	149
Angola	98	161
Çad	99	173
Ekvator Ginesi	81	121
Liberya	74	103
Mali	99	178
Nijer	73	143
Orta Afrika Cumhuriyeti	106	159
Sierra Leone	114	174
Zambia	69	111
Az Gelişmiş Ülkeler	71	108

Kaynak: HDR 2013, s.168

Tablo 9 bazı az gelişmiş ülkelerdeki 2010 yılı bebek ve çocukların 1000 doğum başına ölüm sayıları göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde bebek ve 5 yaş altı çocuk ölüm sayısı 1000 doğum başına 1 ile 10 arasında değişirken, az gelişmiş ülkelerdeki sağlık imkânlarının, beslenme imkanlarının yeterli olmaması ve temiz suya ulaşabilme olanaklarının az olması gibi sebeplerden dolayı sonucu bebek ve 5 yaş altı çocuk ölümü çok fazladır. Örneğin, Afganistan’da bebek ölüm sayısı 103, 5 yaş altı çocuk ölümü sayısı 149; Orta Afrika Cumhuriyeti’nde bebek ölüm sayısı 106, 5 yaş altı çocuk ölüm sayısı 159’dur.

Az gelişmiş ülkelerde yaşanan tüm bu olumsuzluklar ortalama yaşam beklentisini de doğrudan etkilemektedir. Bu ülkelerin çoğunun ortalama yaşam beklentisi oldukça düşüktür.

Tablo 10: Az Gelişmiş Ülkelerde Ortalama Yaşam Beklentisi

ÜLKE	Ortalama Yaşam Beklentisi	
	1990	2012
Burundi	48	51
Congo	56	58
Kenya	60	58
Myanmar	58	66
Senegal	54	60
Nepal	55	69
Haiti	54	62
Rwanda	43	56
Etiyopya	46	60
Mozambik	43	51

Kaynak: Human Development Report 2013, s.146; World Health Organization
<http://apps.who.int/gho/data/node.main.688>

Tablo 10’da seçilmiş bazı az gelişmiş ülkelerdeki ortalama yaşam beklentisi 1990 ve 2012 yılları için gösterilmiştir. Oranlar dünyanın diğer ülkelerine kıyasla oldukça düşüktür. Kişi başına düşen gelirin azlığı, sağlık imkânlarına ulaşamama, temiz içme suyuna ulaşamama gibi nedenler ortalama yaşam beklentisini oldukça düşürmüştür. 1990 yılından bu yana beklentilerde bir artış olsa da hala dünyadaki gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerindeki beklentilerin oldukça altındadır. 1990 yılında Burundi’de ortalama yaşam beklentisi 48, Myanmar’da 66, Nepal’de 55, Rwanda’da 43 iken, 2012 yılına gelindiğinde beklentiler, 51, 66, 69 ve 56 seviyelerine yükselmiştir. Rwanda ve Myanmar gibi ülkelerde ortalama yaşam beklentisinin yükselmesinin en büyük etkisi ülkelerdeki iç savaşın bitmesidir.

Yoksulluğun yaygın olarak yaşandığı ülkelerde eğitim seviyesi de oldukça düşüktür. Yoksulluk bir anlamda eğitimsizliğin hem nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıktığından dolayı ülkelerdeki okur-yazar oranları da oldukça önemlidir.

Tablo 11: Az Gelişmiş Ülkelerde Okur-Yazar Oranı

Ülkeler	15-24 Yaş Okur-Yazar Oranı		
	2011*		
	Kadın	Erkek	Toplam
Angola	66.1	80.1	73
Benin	30.8	54.9	42.4
Orta Afrika Cumhuriyeti	59.1	72.3	65.6
Çad	42.2	53.6	47.9
Gine	21.8	37.6	31.4
Haiti	70.5	74.4	72.3
Liberya	37.2	63.5	49.1
Mozambik	56.5	79.8	67.1
Nepal	77.5	89.2	82.4
Nijer	23.2	52.4	36.5
Az Gelişmiş Ülkeler	68.1	77	72.4

Kaynak: UNCTAD, At Least Developed Countries Report 2012, s.179

Tablo 11’da gösterilen genç okuryazarlık oranlarına bakıldığında, dikkat çekici nokta, kadın ve erkek arasındaki farktır. Az gelişmiş ülkelerde okuryazarlık oranları düşüktür; ancak bu oranlar kadınlarda daha düşüktür. Bu az gelişmiş ülkelerin kadınların yoksulluğun daha derin yaşadığının bir göstergesidir. Bu ülkelerde eski yıllara oranla okuryazarlık oranı genel toplamda artmış olsa da kadın-erkek eşitsizliği devam etmektedir.

Ülkelerin kalkınmasında en büyük etkenlerde biri de kadın iş gücünün verimli ve yüksek düzeyde kullanılmasıdır. Ancak, dünya geneli dikkate alındığında iş gücünün kullanımı erkekler lehine işlemektedir. Kadınların iş gücüne en yüksek ve verimli katılım oranı gelişmiş ülkelerde sağlanmaktadır, buna karşılık az gelişmiş ülkelerde kadınlar ekonomik istihdamda yok denilecek kadar azdır. Kadınlar bu ülkelerde ikincil işgücü statüsünde görülmektedir. Kadınların emek piyasasındaki ikincil rolleri geleneksel iş bölümü ile ilgilidir. Cinsiyete dayalı bu iş bölümü her toplumda farklı düzeyde olsa da temelde; çocuk doğurmak, büyütme, ev işleri yapmak

gibi işle fizyolojik ve sosyolojik açılardan temel görevleri arasında yer alırken, piyasada çalışarak para kazanma işi erkeklerin esas görevi olarak kabul edilmiştir.⁶⁰

Cinsiyet bakımından bu farklılaşmalara bakıldığında az gelişmiş ülkelerde eşitsizlik oranının çok fazla, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde ise daha iyi durumda olduğu görülmektedir

Tablo 12: Az Gelişmiş Ülkelerde Cinsiyet Bazında İş Gücü İstihdamı

Ülkeler	15 Yaş ve Üstü Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı 2009-2012 (%)	
	Kadın	Erkek
Angola	62.9	77.1
Benin	67.4	72.8
Bangladeş	57.2	84.3
Etiyopya	78.4	89.8
Kongo	68.4	72.9
Liberya	57.9	64.4
Nijerya	47.9	63.3
Haiti	60.1	70.6
Sudan	30.9	76.5

Kaynak: HDR 2013, s.158

Ekonomik kalkınmanın en etkin unsurların biri olan kadın iş gücü, az gelişmiş ülkelerde etkin olarak kullanılmamakta, diğer bir deyişle, istihdamda kadın işgücünden yararlanılmamaktadır. Eğitim seviyesinin düşüklüğü ve geleneksel iş dağılımı gibi sebeplerle kadınların erkeklere oranla daha aşağı seviyelerde iş gücüne dâhil olduğu

⁶⁰İş ve Meslek Sahibi Kadınlar, “**Toplumsal Cinsiyet-Yoksulluk İlişkisi : Değişen Aile İçi Dinamikler Üzerine Bir Okuma**”, Ankara İş ve Meslek Sahibi Kadınlar Derneği, Ankara, 2010, s.4

görülmektedir. Tablo 12’de gösterildiği üzere, Bangladeş’te erkeklerin %84,3’ü, Haiti’de %70,6’ı çalışmaktayken, kadınların %57,2 ve %57,9’unun çalıştığı görülmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde dikkat çeken en önemli sorunlardan biri olan cinsiyet eşitsizliği tablo 11 ve tablo 12’de açık şekilde görülmektedir. AGÜ’lerin genelinde okuryazarlık oranları çok düşüktür, ancak bu oranlar kadınlarda çok daha düşüktür. Bu durum kadınları toplum ve ekonomi içindeki yerine büyük ölçüde etkilemektedir. Tablo 12’deki veriler bunun en açık göstergelerinden biridir. Zaten yoksulluğun büyük boyutlarda yaşandığı bu ülkelerde kadın erkek arasındaki bu eşitsizlik, kadınlar tarafından yoksulluğu daha açık hale getirmektedir.

2.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Boyutları

Yoksulluk az gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde de önemli bir sorundur. Gelişmekte olan ülkeler, az gelişmiş ülkelerdeki gibi insani yaşam başına düşen gelir, sanayi alt yapısı, sağlık, işsizlik, eşitsizlik ve yaşam beklentisi gibi sorunlarla karşı karşıyadırlar.

Birleşmiş Milletlerin belirlediği gelişmekte olan ülkeler çoğunluk olarak Latin Amerika ve Güney Doğu Asya ülkeleridir. Bu ülkelerde uygulanan uyum programları⁶² ve ekonomik büyümenin her türlü sorunu aşmak için en iyi yol olduğu düşüncesi, bu bölgelerdeki ülkelerde yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır. Bu ülkelerin, uluslararası kurumlara büyük miktarda borçlarının olması kaynaklarını kendi inisiyatifleri doğrultusunda kullanmalarını engellemektedir.

---

⁶² Bu ülkelerde uygulanan uyum programları çerçevesinde yürütülen ekonomi politikalarına ilişkin geniş bilgi için bkz: Özgür Öztürk ve Chris de Oliver, **Latin Amerika’da Kalkınma**, İçinde; Edi; Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, Kalkınma ve Küreselleşme, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s.181-218; Nalan Yetim ve Ayşe Azman, **Doğu Asya Mucizesinin Sonu Mu?**, İçinde: Kalkınma ve Küreselleşme, edi, Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004, s.219-246

Tablo 13: Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk Oranları

Ülkeler	Günde 1.25\$ ın Altında Gelir Elde Eden Nüfus % 2002-2011*	Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus % 2002-2002*
Brezilya	6.1	21.4
Kolombiya	8.2	37.2
Peru	4.9	31.3
Meksika	1.2	51.3
Ekvator	4.6	32.8
Çin	13.1	2.8
Gürcistan	15.3	24.7
Hindistan	32.7	29.8
Irak	2.8	22.9

Kaynak: Human Development Report 2010, Human Development Statistical Tables, s.161 * Belirtilen yıllar arasında mümkün olan en yakın zamana ait veriler.

Tablo 13 seçilmiş gelişmekte olan ülkelerdeki 1.25\$'in altında gelir eden nüfus ile ülke genelinde yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun oranını göstermektedir. Veriler gelişmekte olan ülkelerde de yoksulluk sorunun önemli boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Hindistan'da nüfusun 32,7'ı günde bir doların altında bir gelir ile yaşamaktadır. Hindistan gelişimindeki hızı ile tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. Hatta Çin ile birlikte gelişmekte olan ülkelere örnek gösterilmektedir. Ancak Çin'in ülke nüfusunun 13,1'un günde bir doların altında bir gelirle yaşamını sürdürmektedir. Çin'in nüfusunun yaklaşık 1 milyar olduğunu sayarsak 130 milyon insan günde 1 dolar bile gelir elde edememektedir. Ancak Çin'de yoksulluk sınırı altında kalan nüfus yüzdesinin 2,8 gibi düşük bir oran çıkmasının nedeni ise, ülkede belirlenen yoksulluk sınırı ile ilgilidir. Yoksulluk sınırının aşağı düzeylere çekilmesi, ülkede yoksulluk sınırı altında kalan vatandaşların sayısını düşürmüştür.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu yoksullukla boğuşmaktadır. Bu ülkelerde gelir dağılımının bozukluğu nedeniyle milli gelirden en fazla pay alanlar yine zenginler

olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler geliştikçe zenginler daha zengin; fakirler de daha fakir olmaktadır ve bu durum ülkelerdeki gelir eşitsizliğini arttırmaktadır.

Tablo 14: Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir ve Harcama Bazında Eşitsizlik Oranları

Ülkeler	En Fakir %10	En Fakir %20	En Zengin %10	En Zengin %20	Gini Katsayısı* (2000-2010**)	Araştırma Yılı
Arjantin	1.5	4.4	32.3	49.4	44.5	2010
Brezilya	0.8	2.9	42.9	58.6	54.7	2009
Çin	1.7	4.7	30.0	47.1	42.5	2009
Ekvator	1.4	4.3	38.3	53.8	49.3	2010
Endonezya	3.7	8.5	28.2	42.8	34.0	2010
Meksika	2.0	4.9	37.5	52.8	48.3	2010
Hindistan	3.7	8.5	28.8	42.8	36.8	2010
Peru	1.4	3.9	36.1	52.6	48.1	2010
Belarus	3.9	9.4	21.4	35.8	27.2	2011
Tunus	2.6	6.7	27.6	42.9	41.4	2010

Kaynak: UNDP, “Human Development Report 2013”, ss.152-153 ve World Bank, “<http://data.worldbank.org/indicator/SI.DST.05TH.20/countries>”

*Gini Katsayı değerinin “0” olması mutlak eşitliği, “100” değeri ise mutlak eşitsizliği göstermektedir.

**Verilen tarihler arasında mümkün olan en yakın zamana ait veriler

Tablo 14, gelişmekte olan bazı ülkelerdeki zengin ve fakirlerin toplam gelirdeki paylarını göstermektedir. Tablodaki değerler gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin, yoksulluk gibi önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerdeki en hızlı büyüme değerine sahip olan ülkelerden biri olan Hindistan’da en fakir %20’lik kesim, toplam gelirden %8,5 pay alırken, en zengin %20’lik kesim gelirden %42,8 pay almaktadır. Son yıllarda dikkat çeken Latin ülkelerinden

Arjantin'deki en fakir %10'luk kesim %1,5 ve Brezilya'daki en fakir %10'luk kesim, toplam gelirden yalnızca %0,8 pay almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin Gini Katsayıları oldukça yüksektir. İtalyan istatistikçi Cini'nin adını taşıyan bu katsayı⁶² bir ülkedeki eşitsizliğin boyutunu göstermektedir ve "0" ile "1" arasında bir değer alır. Katsayı "0" a yaklaştıkça ülkedeki eşitsizlik azalıyor; "1" e yaklaştıkça artıyor demektir. Gelişmekte olan ülkelerin gini katsayısının bu denli yüksek olduğu göze alındığında, bu ülkelerin büyümelerinin yoksulluk üzerinde hafifletici bir etki bırakmadığı görülmektedir. 2013 yılındaki raporda da bu durumda önemli değişimler gerçekleşmemiştir. Çin'de gini katsayısı 42,5'e gerileyerek en fakir kesim ile en zengin kesim arasında farkın az da olsa kapandığını göstermektedir ancak oranın yüksekliği göz önüne alındığında bunun önemli bir değişim olduğu kesinlikle söylenemez.

Gelişmekte olan ülkelere yoksulluk kadar önemli olan, ayrıca yoksulluğun derinleşmesine ve büyümesine etki eden diğer bir sorun da işsizliktir.

Tablo 15: Gelişmekte Olan Ülkelerde İşsizlik Oranları

İşsizlik Oranları			
Ülkeler	2010	2011	2012
Arjantin	7.8	7.2	7.2
Brezilya	6.7	6.0	6.0
Çin	4.1	4.1	4.1
Kolombiya	11.8	10.8	11.0
Hindistan	3.5	-	3.6
Ekvator	7.6	6.0	5.8
Endonezya	7.1	6.6	6.2
Meksika	5.4	5.2	4.8

Kaynak: World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS/countries>

⁶² Micheal P. Todaro, a.g.e., s.152

Tablo 15’te az gelişmiş ülkelerde 2010-2012 yılları arasındaki işsizlik oranları gösterilmiştir. İşsizlik gelişmekte olan ülkeler için çok önemli bir sorundur. Çin’de işsizlik oranı 4,1’dir. Bu oran küçük gözükse de 1.3 milyara yakın nüfusa sahip Çin’de çok fazla işsiz olduğunu göstermektedir. Çin ile büyüme oranları, yoksulluk rakamları ve nüfus arasında benzerlikler bulunan Hindistan’da 2012 yılında işsizlik oranı %3,6’dır. gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin yüksek oranlara ulaştığı ülkeler genellikle Güney Amerika ülkeleridir. 2012 yılında Arjantin’in işsizlik oranı %7,2, Brezilya’nın işsizlik oranı %6,0 ve Kolombiya’nın işsizlik oranı %11,0’dır.

Tablo 16’deki veriler beraber değerlendirildiğinde 1998 yılından 2012 yılına gelişme olduğu görülmektedir. Kaydedilen bu gelişmeler tüm bölgelerde olsa da, Sahra Altı Afrika’daki ülkelerin verileri 2012 yılında hala çok yüksek düzeydedir.

Ülkelerin gelişmiş su kaynaklarına ulaşımı, yeterli sağlık imkânlarına ulaşımı ve beslenme gibi faktörler bebek ve çocukların ölüm oranlarını etkilediği gibi, doğuştan yaşam beklentisini de etkilemektedir.

Tablo 16: Bebek ve Çocuk Ölüm Oranları, Doğuştan Yaşam Beklentisi

Ülkeler	Bebek Ölüm		5 Yaş Altı Ölüm		Doğuştan	
	1000 Doğum Başına				Yaşam Beklentisi	
	2010	1998	2010	1998	2012	1998
Arjantin	12	19	14	22	76.1	73.1
Brezilya	17	36	19	42	73.8	67.0
Çin	16	38	18	47	73.7	70.1
Hindistan	48	69	63	105	65.8	62.9
Kolombiya	17	25	19	30	73.9	70.7
Meksika	14	28	17	34	77.1	72.3
Arap Ülkeleri	36	55	48	72	71.0	66.0
Latin Amerika	18	32	23	39	74.7	69.7
Doğu Asya Pasifik	20	37	24	46	72.7	70.2
Güney Asya	50	72	65	106	66.2	63.3

Kaynak: HDR 2013, s. 167-169 ve HDR 2000, s.186-187

Doğuştan yaşam beklentisi 1998 yılında gelişmekte olan ülkelerde 66,9 yıl iken, 2012 yılında beklenti 73,4 düzeyine çıkmıştır. Bebek ölüm oranları ise, 1998 yılında 1000 doğum başına 51 iken, 2012 yılına gelindiğinde 33'e düşmüştür. 5 yaş altı çocuk ölüm sayısı da 15 yıl içerisinde azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin genelinde ölüm oranları 30 ve altında, doğuştan yaşam beklentisi ortalama yaklaşık 70 iken, Sahra Altı ülkelerde gelişme sağlamasına rağmen ölüm oranları halen çok yüksek, doğuştan yaşam beklentisi de çok düşük seviyelerdedir.

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu önemli kaynaklara sahip olmasına rağmen uluslararası finans kurumlarının ve bu kurumların dayattıkları uyum paketleri nedeniyle mevcut kaynaklarını verimli şekilde kullandıkları söylenmez. Örneğin Meksika'da petrol, verimli tarım arazileri, madeni kaynaklar, zengin ormanlar ve turizm için elverişli bir iklim olmasına karşın yeterli gelişmeyi gösterememiştir.⁶³ BM verilerine göre Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) yürürlüğe girdiği 1994'ten 2001 yılına kadar, sıradan bir Meksikalının alım gücü % 39 düşmüş ve günde 2 dolardan az parayla yaşayan insan sayısı 4 milyon artmıştır. Meksika'daki nüfusun yarısı işsiz ya da yeterli iş olanağından yoksun bulunmaktadır. Çiftçilikle uğraşan ailelerin birçoğu ise NAFTA'nın uygulattığı serbest piyasa politikaları nedeniyle topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır.⁶⁴

Meksika'da yaşanan bu sorunların benzerlerini diğer gelişmekte olan ülkelere yaşamaktadır. Kaynaklarını verimli kullanamamaktadır. Bunu yanında, ağır bir yük olan borçlarını ödeyebilmek için kaynaklarını çok fazla kullanıp tahrip etmektedirler.

---

⁶³ Alper Güner, a.g.e, s.71

⁶⁴ Kevin Danaher, **IMF ve Dünya Bankası'na Karşı 10 Neden**, Bülent Doğan(çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s.51

Tablo 17: Gelişmekte Olan Ülkelerde 15 Yaş ve Üstü Cinsiyet Bazında İş Gücü Oranı

Ülkeler	15 Yaş ve Üstü Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı	
	2011 (%)	
	Kadın	Erkek
Arjantin	47.3	74.9
Brezilya	59.6	80.9
Meksika	44.3	80.5
Kolombiya	55.8	79.7
Çin	67.7	80.1
Hindistan	29.0	80.7
Endonezya	51.2	84.2
Peru	67.8	84.7
Ekvator	54.3	82.7
Tunus	25.5	70.0
Az Gelişmiş Ülkeler	46.8	75.3

Kaynak: HDR 2013, s. 170-172

*Verilen tarihler arasında mümkün olan en yakın zamana ait veriler.

Gelişmekte olan ülkelerde cinsiyet eşitsizliği sorunu az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi önemli sorun teşkil etmekte ve kadınların iş gücüne olan katkısı erkeklere kıyasla çok aşağılarda kalmaktadır. Tablo 17’de az gelişmiş ülkelerde 15 yaş ve üstü nüfusun işgücüne katılım oranları cinsiyet bazında gösterilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere, ekonomik büyüme açısından örnek gösterilen Hindistan’da kadın erkek arasında eşitsizlik çok yüksek boyutlardadır. Erkeklerin %80,7’i iş gücüne katkı sağlarken, kadınların yalnızca %29,0’ı iş gücüne katkı sağlamaktadır. Diğer gelişmekte olan ülkelerdeki cinsiyet eşitsizliği Hindistan’daki kadar açık olmasa da önemsenecek düzeydedir.

2.2. Küreselleşme Ve Yoksulluk İlişkisi

2.2.1. Küreselleşme Olgusu

Küreselleşme, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan, çok farklı anlam ve değerler yüklenen olgulardan biri olup, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, yeryüzünde hemen hemen her alanda yaşanan bazı değişimleri ifade etmek için kullanılır. Alman endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin alışkanlıklarını açıklamaya kadar, geniş bir alanda kullanılan “klişe”ye dönüşmüştür.⁶⁵

Küreselleşmenin en yaygın kullanımda, mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği, faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreçtir. Ulus devletlerin etkisinin azalarak, çok uluslu şirketlerin giderek baskın bir rol üstlenmeleri, küreselleşme sürecinin en belirgin özelliklerindendir. İktisat dışında sosyal bilimcilerde küreselleşmeyi “sosyal ilişkilerde ve karşılıklı bağımlılıkta dünya çapında artış” şeklinde tanımlamaktadırlar.⁶⁶

Giddens’a göre küreselleşme, gerçekte zamanın ve mekanın dönüştürülmesiyle ilgilidir ve onu uzaktan etki olarak tanımlamaktadır.⁶⁷

Şaylan’a göre küreselleşme, dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesini ifade etmektedir. Ve küreselleşme, yeni ortaya çıkan bir olgu değildir. Kapitalizm, tarih sahnesine çıktığı andan itibaren küreselleşmeyi de beraberinde ortaya çıkarmıştır.⁶⁸

Sainath (2001)’a göre küreselleşme, kar peşinde koşan mega işletmelerle totaliter kurumların tiranlığıdır. Boratav küreselleşmeyi; uluslararası sermayenin çoğunlukla gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmış olması nedeniyle, aslında sömürünün çağdaş bir biçimi, hatta yeni adı olarak görmektedir.⁶⁹

Küreselleşme süreci; bir yandan teknolojik gelişmeler uluslararası ticareti özendirdiğinden, diğer yandan dünya ticareti teknolojik gelişmelerin en iyi biçimde yayılmasına olanak tanıdığından unsurları etkileşim içindedir. Bu etkileşime koşut

⁶⁵ L. Peter Berger, **Four Faces of Global Culture, National Interest**, Fall 97, Issue 49. 1997, s.23

⁶⁶ Fikret Şenses, a.g.e., s.1

⁶⁷ Anthony Giddes, **Sosyoloji**, (Yayına Haz: H. Özel, C. Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002

⁶⁸ Gencay Şengay **Küreselleşmenin Gelişimi” Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Derleyen: Işık Karasu, Ankara, Güldükeni Yayınları, 1999, s.3

⁶⁹ Ömer Eroğlu ve Mesut Albeni, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta, 2002, s.21

olarak kuralıslaztırma, yeni teknolojilerin gelişimini özendirmekte ve ticaret engellerinin kaldırılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda, küreselleşme süreci karşılıklı olarak birbirine bağılı unsurlardan oluşmakta ve bu unsurlarla güçlendirilmektedir.⁷⁰

Küreselleşme konusunda sosyal bilimlerin farklı dallarında, farklı tanımlamalar yapılmasına karşın, tanımların birçoğunda ekonomik ve siyasi boyut öne çıkmaktadır. Öncelikle küreselleşme birçok yazar tarafından küresel bir ekonominin var olmasıyla eşanlamli kullanılmaktadır.⁷¹

Ekonomik boyutun öne çıkarıldığı tanımlamalarda küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlanması, bağımlı hale gelmesi olarak algılanmaktadır. Buna göre küreselleşme, sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynaklar ve organizasyonun uluslararasılaştığı ve tam anlamıyla karşılıklı bağımlılaştığı bir ekonomik ve siyasal yapılanmadır. Bu yeni yapılanma içinde ekonomik rekabetin zemini milli ekonomiler olmaktan çıkarak dünya gezegeninin tamamı haline gelmektedir.⁷²

Küreselleşme ile ilgili ne kadar farklı tanımlar olsa da her zaman fikir birliği oluşturmaz. Küreselleşme olgusu hakkında iki karşıt tez vardır.

Birinci görüş, küreselleşmeyi çağdaşlaşma ve gelişme olarak tanımlamaktadır. Önüne geçilemeyecek ve üstelik de geçilmemesi gereken, daha doğrusu desteklenmesi gereken bir süreçtir. Yani küreselleşme süreci uluslararası ticareti ve yatırımları yaygınlaştıracığını, ülkenin hızla büyümesi için önemli fırsatlar yaratacağını ve dünya refahına yol açacağını ileri sürmektedirler.⁷³ Bu görüşe göre küreselleşme dünyanın geneline fayda sağlamaktadır. Ekonomik açıdan, küreselleşme dünyanın tüm kaynaklarının akılcı ve verimli kullanılmasına olanak vererek dünya ticaretini ve gelişmeyi hızlandırır. Siyasal açıdan, demokratikleşme sürecini hızlandırmaktadır. Batı'nın demokrasi ve insan haklarına dayanan temel değerlerinin hızlı bir şekilde az gelişmiş ülkelere aktarılmasını sağlar. Uluslar arası düzen açısından ise, küreselleşme

---

⁷⁰ Erdut, Zeki, **Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye/Küreselleşme Bağlamında**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2002 s.2

⁷¹ Emre Erdoğan, **Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Rolü: Kırılgan fDemokrasiyi Korumak**, 2003, s.8

⁷² Kadir Koçdemir, **Atatürk Dönemi Kültür Politikası ve Küreselleşme**, Türk İdare Dergisi, 2000, s.154

⁷³ Christopher Farrel, **The Growing Pains on Globalization**, Businessweek,1999, s.27

dünyaya Batı düzeninin egemen olmasını sağlamaktadır. Böylece, ideolojik kavgalar sona erecek ve yenedünya düzeni sağlanabilecektir.⁷⁴

Diğer yaklaşıma göre, ise küreselleşme, soğuk savaş döneminden sonra Batı'nın zaferini yeni bir açılımla dünya geneline yayması olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda “yaşanan süreç, dağılma, sömürgeleşme ve demokratikleşme sürecinde daha geriye savrulma anlamına gelmektedir.”⁷⁵ Bu süreçte uluslararası sermayenin egemenliği kayıtsız şartsız hale gelmekte ve dünya ölçeğinde tekelleşmektedir. Bu yaklaşımı savunanlara göre küreselleşme, vahşi kapitalizmin makyajlanmış şekli ya da emperyalizmin yeni yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta küreselleşme, “bu yüzyılın başında terminolojiye girmiş olan emperyalizmin kendisidir. Emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır”.⁷⁶

Özetle, küreselleşmenin tek bir tanımı yoktur. Dünya'daki araştırmalara bakıldığında, devletlerin kendi ülkeleri üzerindeki egemenliklerinin, piyasa ekonomisinin etkisinde, giderek kısıtlanmasına, işsizliğin ve eşitsizliğin artmasında, zenginlerle fakirler arasındaki farkın giderek büyümesine yol açan çelişkili bir süreç olarak görülmektedir.

2.2.2. Küreselleşmenin Tarihsel Süreci

Küreselleşmenin günümüzde sık sık kullanılmasına rağmen, tarihsel açıdan bakıldığında yeni bir olgu değildir. Proudhon'un dünya federasyonu özlemi, Marx'ın proleterya enternasyonalizmi düşüncesi de küreselleşmedir.⁷⁷ 1848'de yazdığı Komünist Manifesto'da Marx'ın yaptığı, "yerel ve ulusal düzeyde kendine yeterlilikten vazgeçen uluslar, evrensel olarak karşılıklı bağımlılığı benimserler" şeklindeki değerlendirmenin, günümüzde küreselleşme olarak tanımladığımız süreci işaret etmektedir.⁷⁸

---

⁷⁴ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s.3

⁷⁵ Birgül A. Güler, **Küreselleşme ve Yerelleşme**, Cilt: 6, Sayı: 3, Çağdaş Yerel Yönetimler, , 1997, s.75.

⁷⁶ Korkut Boratav, “**Ekonomi ve Küreselleşme**”, **Küreselleşme Hikayesi**, (Der.: Işın Kansu), Dost Yayınları, Ankara, 1995, s.21.

⁷⁷ Alpaslan Işıklı, “**Sosyal Politika Açısından Küreselleşme**”, **Küreselleşme Hikayesi**, (Der.: Işın Kansu), Dost Yayınları, Ankara, 1995, s.62.

⁷⁸ Osman Ulagay, **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s.41.

Küreselleşmenin tarihi daha eskilere dayanmaktadır. İlk çağlarda Asur, Pers, Helen ve Roma İmparatorluğu, orta çağda ise Roma ve Bizans İmparatorluklarına kadar giden görüşler bulunmaktadır.⁷⁹ Ancak, bu dönemlerde küreselleşme günümüzdeki gibi siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda bir bütünleşme sağlamaz. Bu yüzden küreselleşmenin tarihi ile farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bir görüş, küreselleşmenin tarihinin başlangıcından beri var olduğunu savunurken, diğer kısım küreselleşmenin modernleşme ve kapitalizmle yaşıt olduğu savunmaktadır.

Küreselleşme sürekli bir devinim içindedir. Tarih boyunca güç merkezleri sürekli olarak yer değiştirmiştir ve uluslararası sistem yalnızca devlet ve ilişkilerinden oluşan bir yapıdan çıkıp, yeni küresel aktörlerin arttığı bir yapıya dönüşmüştür.

Küreselleşmeye ivme kazandıran gelişmelerin başında, bölgeselleşme ve entegrasyon hareketleri gelmektedir. Çok taraflı üretim, ticaret ve finansal ilişkilerin gelişmesi küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, aynı zamanda benzer özelliklere sahip olup da aynı coğrafi bölge içerisinde yer alan ülkeleri güç birliğine ve yoğun bölgesel ilişkiler içerisine itmiştir.⁸⁰ Bundan dolayı küreselleşmenin tarihsel gelişiminin açıklanmasında emperyalizmin ve kapitalizmin tarihsel gelişimi incelenmektedir.

Küreselleşme ya da küresel kapitalizmin günümüze kadar gelişimi üç aşamada incelenebilmektedir.

Küreselleşmenin birinci aşaması Fernando de Magalhaes (Macellan)'nın dünyayı dolaşmaya başlaması ve 1522'de kâşif Sebastian del Kano'nun bu yolculuğu tamamlamasıyla başlamıştır.⁸¹ Bu dönemde başlayan keşifler dünyayı iyice küçültmüş; 16. ve 17. Yüzyılda ticaret ve sömürge ağının genişlemesiyle birlikte küreselleşme hızlanmıştır.⁸² bu gelişmelerle beraber Batı'lı devletler, özellikle denizcilikte güçlü olan İspanya ve Portekiz, üstün silah teknolojilerinin de yardımıyla işgallerini ve sömürgeleri arttırmış, koloniler kurmuşlardır. Kurdukları kolonilerden (sömürgelerden)

---

⁷⁹ M. Burhan Erdem, **Küreselleşme ve Bilgi Çağında Yeni Ekonomi**, Yeni Türkiye, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-II (20. Sayı), s.983.

⁸⁰ DPT, **Küreselleşme**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000, s.4-5.

⁸¹ Hüseyin Çeken, Şevket Ökten ve Levent Ateşoğlu, **Eşitsilizği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme Ve Yoksulluk**, Cumhuriyet Üniversitesi, Cilt:9, Sayı:2, C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 2008, s.84

⁸² Erol Tümtekin ve Nazmiye Özgüç, **Ekonomik Coğrafya Kalkınma ve Küreselleşme**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2005, s.27

ucuz hammadde (altın ve gümüş) elde edip bunları Batı'ya aktarmışlardır. İlerleyen tarihlerde merkantilizm⁸³ egemen paradigma haline gelmiştir. Merkantilist dönemle birlikte, kıtalar arası ticaret büyümüştür. O zamanın lüks sayılabilecek olan tütün, baharat, şeker, altın, gümüş, hızlanan ticaretin başlıca mallarıydı. Kısaca birinci aşama olarak adlandırılan bu dönem, bir yandan savaş, şiddet ve sömürgeleştirme hareketlerinin, diğer yandan da ekonomik reformların ve uluslararası sistemin gelişmesi ile ortaya çıkmıştır.

Ekonomik sistemin tamamen değişmesine yol açan sanayi devrimi⁸⁴, küreselleşmenin ikinci aşaması olarak adlandırılmaktadır. Küreselleşme döneminin hızını değiştirecek yeni ve kapsamlı etken olarak, sanayi devrimi çağında kendini gösteren bilim ve bilimsel bilgiler yer almaktadır. Dayandığı teknoloji ile, Batı ile dünyanın başka bölgeleri arasında çok büyük oransal farklar doğurmuş bulunan Sanayi Devrimi, muazzam teknolojik olanaklar ortaya çıkarmıştır.⁸⁵

Buharlı makinelerin ve içten yanmalı motorların sanayide kullanılmaya başlanması, emeğin üretkenliği arttırmış, sermaye ve üretimin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu hızlı üretime bağlı olarak ortaya çıkan, “pazarın genişletilmesi” düşüncesi ile dünyanın geri kalanının sömürülmeye başlanmasına neden olmuştur. Bu sömürücü kesimin büyümesi sonucunda ulusal sınırlar aşılmış ve dünya pazarlarını aralarında paylaşan tekeller oluşturmuşlar. Bu küreselleşmenin emperyalizm aşamasıdır. Bu dönemde uluslararası serbest ticaretin ve sermaye transferlerinin artması, hem emperyalist ülkelerde ve hem de sömürgelerde özel mülkiyete dayalı piyasa mekanizmasının yerleşmesine, çoğu emperyalist ülke yatırımcılarına ait olan yatırımların çoğalmasına neden olmuştur.⁸⁶ Sonuçta, ikinci küreselleşme yayılması olan emperyalizm bu denizaşırı topraklara güçlü biçimde yerleşerek, birinci küreselleşmenin

---

⁸³ Merkantilizm ile ilgili geniş bilgi için bkz; Lars G. Magnusson, **Mercantilism**, içinde; A Companion To The History of Economic Thought, Ed; Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle ve John b. Davis, Blackwall Publishing, 2002, s.46-60; Ernesto Screpanti ve Stefano Zamagni, **On Outline of the History of Economic Thought**, New york, Oxford University Press, 2005, s.32-43; Vural Savaş, **İktisat Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2007, s.137-162

⁸⁴ Sanayi devrimiyle ilgili geniş bilgi için bkz; Christina Rider, **An Introduction to Economic History**, South Western College Publishing, 1995; E.J. Hobsbawn, **Sanayi ve İmparatorluk**, Çev: Yalçın Gülerman ve Abdullah Ersoy, Dost Yayınları, Ankara, 1987

⁸⁵ Baskın Oran, a.g.e, s.6

⁸⁶ Vural Savaş, **Dünya Ekonomi Sistemi**, T.C. Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.24

(sömürgecilik) aksine kendi altyapısını çok köklü biçimde aşmıştır. Yani, çoğu feodal dönemi bile yaşamamış olan topraklarda dünya kapitalist sistemi egemen olmuştur.⁸⁷

20. yüzyılın başlarında, söz konusu olan sömürgeci ve sömürge arasındaki dış ticarete bulunan kota ve gümrük vergisi gibi kısıtlamalar ulaşım ve teknolojinin gelişmesiyle ortadan kaldırılmıştır. Bu serbest dış ticaret, sömürgeci ülkenin sanayi ürünlerinin rahatlıkla sömürge ülke pazarlarını ele geçirmesine neden olmuş. Ayrıca sömürgeci ülke yatırımları da tasarruflarını ya doğrudan yatırım şeklinde ya da dış borç olarak sömürge ülkelere serbestçe aktarmaya başlamışlardı. Bu dönemde küreselleşme süreci sömürgeci ve sömürge ülkeler arasında hız kazanmıştır.⁸⁸ Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın ve ardından 1929 Büyük Buhranı'nın yaşanması küreselleşmenin yavaşlamasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşme yine ivme kazanmaya başlamış ve böylece üçüncü aşamaya girilmiştir. Bu dönemde oluşturulan Bretton Woods Sistemi⁸⁹, daha sonrasında kurulmuş olan Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), Gümrük Vergileri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli küresel kuruluşlar küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Daha sonraki yıllar küreselleşme süreci için bir dönüm noktası olmuştur. 1973 yılında Bretton Woods sistemi çökmüş ve sabit kur sistemi yerine dalgalı kur sistemine geçilmiş, gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmıştır. Böylece sermaye hareketleri dünya geneline yayılmıştır. Daha sonraki yıllarda küreselleşmenin ideolojik anlamda da yayılmasıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) yıkılmış ve iki kutuplu olan dünya ekonomisi, tek kutup olarak ABD merkezli bir konuma evrilmiştir. Bu tarihten sonra küreselleşme, dünya genelinde başta ekonomik, siyasal, hukuki ve kültürel olarak varlığını hissettirmeye başlamıştır.

---

⁸⁷ Baskın Oran, a.g.e, s.8

⁸⁸ Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, a.g.e, s. 85

⁸⁹ Bretton Woods sisteminin oluşturulma nedenleri ve temel ilkeleri ile ilgili geniş bilgi için bkz; Vural Savaş, **Uluslararası Para Sistemi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s.103-112

2.2.3. Küreselleşme Sürecini Hızlandıran Faktörler

Küreselleşme sürecini hızlandıran ve günümüzde küreselleşmeyi bir olgu olarak karşımıza çıkaran kuşkusuz sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda ortaya çıkan faktörlerin etkisi olmuştur.

Bu faktörler kısaca şöyle özetlenebilir:

- Sermaye vatansız hale gelmekte, uluslararası sermaye akışı üzerindeki kısıtlamalar büyük ölçüde kaldırılmakta ve ülkelerarası sermaye transferinin büyük miktarlara ulaşmakta
- Dış ticaret serbestleştirilmekte, gümrük vergileri ve kotalar kaldırılmakta, nitelikli emek faktörünün serbestçe dolaşımı hız kazanmaktadır
- Sosyalist Doğu Blok'unun çökmesiyle ve ABD'nin dünyada en büyük ekonomik ve askeri gücü oluşturmasıyla piyasa ekonomisine dayalı kapitalist sisteme geçiş hız kazanmaktadır
- Medya araçlarının, iletişimin ve bilişimin gelişmesi
- Devlet ve ulus ötesi kuruluşlar aracılığıyla evrensel çapta ekonomi faaliyetlerinin örgütlenmesi ve çalışması
- DTÖ, BM, UNESCO, DB, IMF, GATT, OECD vb. uluslar arası kurumların organizasyonu ve çalışması
- Bilimsel araştırma faaliyetlerinin gelişimi, yaygınlaştırılması ve uygulanması
- Sermaye faktörünün küreselleşirken, emek faktörünün yerelleşmesi
- Çokuluslu şirketlerin üretim ve pazarlama alanında dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet göstermeleri sonucunda küresel pazarların ortaya çıkması ve küresel tüketici haklarının gündeme gelmesi
- İnsan haklarıyla ilgili uluslararası anlaşmaların imzalanması ve halkların büyük bir kısmının bunlardan haberdar olması
- Uluslararası turizm hareketlerinin dünya genelinde yaygınlık kazanması
- İşletmelerin üretimi ve organizasyon yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkmakta, ileri teknoloji içeren telekomünikasyon hizmetlerinin kullanımı yaygınlık kazanmakta; faks, elektronik mektuplaşma, Internet ve uydu haberleşmesi bunların başında gelmektedir .

- Kalkınma stratejisi olarak ithal ikamesinin yerine ihracatın teşviki politikasının belirlenmesi
- Sabit Döviz Kuru Sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmesi
- Bölgeselleşme eğilimlerinin (AB, NAFTA, APEC, EFTA, MERCOSUR) hız kazanması ve ulusal devlet anlayışının erozyona uğraması.⁹⁰

2.2.4. Uluslararası Aktörlerin Ülkeler Üzerindeki Etkisi

IMF ve Dünya bankası gibi uluslararası finans kuruluşları küresel ölçekte önemli bir güçtürler. Bu kuruluşlar sahip oldukları büyük ekonomik kaynaklar sayesinde ülkelerdeki rejimleri bile değiştirebilecek güçtedirler.

DB, 1960'lı yılların başında Brezilya'da seçimle başa gelen Goulart hükümetine borç vermeyi ve dış yardım yapmayı reddetmiştir; ancak, 1964 yılındaki askeri darbe sonrası kurulan hükümetlere 1964-1970 yılları arasında yardım adı altında 1.6 milyar dolar verilmiştir.⁹¹ Aynı durum 1970-1973 yılları arasında yine demokratik seçimlerle Şili'de seçilmiş olan Allende hükümeti için de geçerli olmuştur. Allende, IMF'den borç alamamış, ancak daha sonra gerçekleşen askeri darbe darbe sonucu iktidarı ele geçirmiş, Pinochet yönetimine borç vermeye başlamıştır.⁹²

Günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bu kurumlardan aldıkları borçlarla yatırım yapmaktadırlar. Bu kurumlar kalkınmaya yönelik verdikleri kredilerin aynı zamanda yoksulluğu kısmi olarak da olsa azaltmasını beklemektedirler, ancak ülkelerin bu yolla kalkınması gerçekleşse bile bu durumdan yarar sağlayan o ülkelerdeki sermaye sahipleri olmakta ve halkın çoğunluğu yoksulluk içinde yaşamaya devam etmektedir.⁹³ Bu kurumlar verdikleri borçları çok büyük faizlerle ve istedikleri zamanda geri aldıkları için, borç alan ülkeler hiçbir zaman borç batağından kurtulamamaktadır. Birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, borçlu oldukları kurumların dayattığı politikaları yıllarca uygulamıştır. Ne var ki, bu politikaların özellikle Malezya, Tayvan

⁹⁰Hüseyin Çeken, **Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**, Değişim Yayınevi, İstanbul, 2003, s.6

⁹¹ Cherly Prayer, **The Debt Trap; The IMF and The Third World**, Monthly Review Press, 1974, s.156-157

⁹² Eric Toussaint, **Ya Paramı Ya Canımı**, Maral Berberyan (çev.), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.160-161.

⁹³ Alper Gürer, a.g.e, s.36

ve Güney Kore gibi ülkelerde büyük zararlara yol açtığı görülmektedir. Serbest piyasa modeli sayesinde geliştiği öne sürülen bu ülkelerin de aslında devlet müdahalesine dayanan bir model sayesinde, hükümetlerin yatırımı yönlendirmesi, ticaretin kontrol edilmesi ve belli sektörlerin desteklenmesiyle bugünkü konumlarına geldikleri bilinmektedir.⁹⁴

IMF ve Dünya Bankası'nın ülkelere uygulattığı serbest piyasa modeli, bu ülkelerin borç batağından bir türlü çıkamamalarına neden olduğu gibi aynı zamanda da gelişmelerinin önünde engel oluşturmaktadır. Afrika'da birçok ülke serbest piyasa savunucularının himayesi altında olmakla birlikte, bu durumun ülkelere herhangi bir yarar sağladığını söylemek oldukça güçtür. Tam tersine, çok büyük miktarda kaynak kıta genelinden dışarı çıkarılmakta, dış borçlar giderek yükselmekte, sosyal hizmetlerin kalitesi ve reel ücretler düşmekte, çevre tahribatı artmakta ve umutsuzluk dünya geneline yayılmaktadır.⁹⁵

2.2.5. Küreselleşmenin Yoksulluğa Etkisi

Küreselleşme olgusu, gelişmiş ülkelerin dünya üzerindeki hakimiyetleri lehine sonuçlar vermesi nedeniyle, yoksulluk sorunu giderek büyümekte; dolayısıyla zengin ülkeler daha zengin, yoksul ülkeler daha yoksul olmaktadır.

Kapitalist ülkeler 15. Yüzyıldan itibaren sömürgecilik anlayışıyla kendilerine kaynak sağlamış ve bu şekilde kalkınmayı hedeflemişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında altyapı yatırımları ve cari harcamalar gibi maliyetlerin artması sömürgeciliği güçleştirmiş ve günümüz küreselleşmenin nimetlerinden yararlanarak bu süreci devam ettirme yoluna girilmiştir. Küreselleşme sürecinde, gelişmiş ülkeler sömürgecilik döneminde olduğu gibi, ülkelerin kaynaklarını kendi çıkarları yönünde kullanmaktadırlar. Aynı zamanda, günümüz sömürgeciliğini uygularken, bu sürecin diğer devletlerin de yararına olduğu izlenimi yaratmaktadırlar. Hatta insanların bu sistemin işleyişine katıldıklarını, görüşlerinin ve isteklerinin önemsendiği olduğu izlenimi de verilmektedir. Sonuç, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu süreçte bir kar sağlayamamakta, hatta sömürülmeye devam etmektedir.

---

⁹⁴ Kevin Danaher, *IMF ve Dünya Bankası'na Karşı 10 Neden*, Bülent Doğan(çev.), Metis Yayınları, 2005, İstanbul, s.51

⁹⁵ Danaher, A.g.e, s.52

Küreselleşme sürecinde ülkelerdeki yoksulluğun artmasını sağlayan en önemli faktör ‘yapısal uyum programları’dır. İçine düştükleri ekonomik sıkıntılardan kurtulabilmek için ülkeler genellikle IMF ve DB gibi uluslararası finansal kurumlara başvurmaktadır. Bu kurumlar belirli koşullar altında bu ülkelere krediler vermektedir. Buna göre, kredi almak isteyen ülke, dış ödemeler dengesini sağlamaya yönelik bir istikrar programı hazırlayarak IMF’ye sunmak ve onunla anlaşmak zorundadır. Ülkelerin uygulayacağı ekonomik ve mali politikaları gösteren bu programa “niyet mektubu” adı verilmektedir. Yapılan anlaşmalar da yapısal uyum programı olarak adlandırılmaktadır.⁹⁶ IMF’nin uyguladığı bu uyum programları ülkeleri küreselleşmeye entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bu politikalar liberal bir ekonomik sürece işaret etmekte ve dünya ekonomisiyle bütünleşmenin anahtarı olarak görülmektedir.⁹⁷ Gelişmiş ülkeler uluslararası ticari ilişkilerde, az gelişmiş ülkelerin IMF ile stand-by anlaşması yapıp yapmadıklarına bakmakta, gelişmekte olan ülkelere kredi verme ve yatırım yapma kararlarında IMF kriterlerini göz önünde bulundurmaktadırlar.⁹⁸

IMF ve DB’nın ülkelerdeki yoksulluğu azaltmaya yönelik uyguladığı politikalar çeşitli eleştirilere neden olmuştur. İlimli – reformist – iyileştirici olarak adlandırılan birinci grup, IMF ve DB gibi kurumların varlığına karşı çıkmamaktadır. Eleştirdikleri konular, bu kurumların uyguladıkları politikalarındaki yanlışlıklar ve ihmallerdir. Radikal – toptan reddedici grup ise, daha öze yönelik, daha köktenci eleştirilerdir. Bu eleştirileri yapanlar, zenginliğin az gelişmiş ülkelerin yoksulluğu pahasına elde edildiğini ileri sürmekte, bu çerçevede bahsedilen kurumları emperyalist sömürü mekanizmasının bir parçası olarak değerlendirmektedirler.⁹⁹

Dünya Bankası binasına girildiğinde dikkat çeken “Hayalimiz, yoksulluğun olmadığı bir dünyadır.” Bundan da anlaşılacağı gibi, DB’nın ilk amacı yoksulluğu azaltmaktır. Ancak, uyguladığı politikalar ekonomi dünyası tarafından ağır eleştiriler

---

⁹⁶ Hasan Memiş, Mehmet Kara ve Lütfü Tayfur, **Yoksulluk Yapısal Uyum Programları Ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri**, Cilt:7 , Sayı:14, Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, s.329

⁹⁷ A. S. Yılmaz ve B. N. Çetin, **Structural Conform Policies and Unemployment**, New World Sciences Academy, 2007 , www.newwsa.com

⁹⁸ H. Alpago, **IMF Türkiye İlişkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s.155

⁹⁹ M. Kar ve S. Taban, **Dünya Bankası: Yapısı, İşleyişi ve Türkiye ile İlişkileri**, (Ed: Osman Küçükahmetoğlu, Hazma Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu), Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Ekin Kitabevi, Bursa, s.164

almaktadır. Bazı iktisatçılar ise yapısal uyum programlarının büyümeyi meydana getiremediğini ve yoksulların bu programlardan marjinal biçimde yararlandığını öne sürmüşlerdir. Öte yandan bazı iktisatçılar da, 1980’li yıllardan beri Dünya Bankası ve IMF tarafından gelişmekte olan ülkelere sunulan bu programların, yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına neden olduğunu ve yapısal uyum programlarının büyük oranda ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde olumsuz etkilere neden olduğunu iddia etmektedir. Bu bakış açısı, söz konusu kurumları yoksulluğun küreselleşmesine yol açmakla suçlamaktadır. Bu görüşün dünya ölçeğinde büyük bir destek bulduğu son derece açıktır.¹⁰⁰

IMF uyum programlarının başında tarımsal reformlar gelmektedir, çünkü dünyadaki yoksulların %70’i kırsal kesimde yaşamaktadır. IMF’nin düşüncesine göre, tarım sektöründe meydana gelecek bir gelişme, tarımsal iş imkanları yaratacak bireylerin gelirinin artmasına neden olacaktır. Fakat Dünya Bankası ve IMF tarafından önerilen programlarda tarıma yönelik sübvansiyonların kaldırılmasında ısrar edilmektedir. Gelişmiş ülkeler kendi tarım sektörlerini Dünya Ticaret Örgütü kurallarına rağmen desteklemeye devam ederken, azgelişmiş ülkeler yapısal uyum programları çerçevesinde tarıma verdikleri desteklerden vazgeçmek zorunda bırakılmaktadır.¹⁰¹ Bu durumda, tarım sektörü sayesinde asgari geçimini zar zor sağlayan bireylerin tarımdan koparılması onları göçe zorlamaktadır. Zamansız ve istemsiz yapılan bu göçler sonrasında, çeşitli sosyal problemler ortaya çıkarak yoksulluğu daha fazla arttırmaktadır.

Gelişmiş ülkeler II. Dünya Savaşı’ndan sonra ivme kazanan küreselleşme ile birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kendi çıkarları için büyük bir Pazar olarak görmeye başlamışlardır. bu düşüncede, yapısal uyum programlarının bu çerçevede ilerlemesine ön ayak olmuştur. . Bu programların bir parçası olarak, azgelişmiş ülkelerin tarımsal ürün ithalatında korumacılıktan vazgeçmeleri istenmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki üreticilere uygun görülmeyen dünya fiyatlarını bu ülkelere empoze edilmektedir.¹⁰² Oysa ülkelerde üreticilerin eline geçen fiyatlar ile

---

¹⁰⁰ A. M. Uzun, **Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2003, s.161-152

¹⁰¹ Memiş, Kara ve Tayfur, a.g.e, s.331

¹⁰² Memiş, Kara ve Tayfur, a.g.e, s. 332

piyasada oluşan fiyatlar arasındaki farkı devlet karşılamaktadır. Üretici her zaman borsada oluşan fiyatların üzerinde bir fiyattan ürün bedelini alabilmektedir. Bu durumda, IMF programı uygulayan ülkelerdeki üreticileri dünya fiyatları şeklinde empoze edilen fiyatlara mahkum etmek, onları üretimi sürdüremez bir noktaya itmek demektir.¹⁰³ Bu politikalar sonunda 1990'lı yıllarla birlikte, dünya piyasalarında tarım ürünleri fiyatları giderek düşmüştür. Bunun yanında petrol ve sanayi ürünlerinin fiyatları giderek artmış; az gelişmiş ülkelerin artık uzman oldukları tarım ürünlerinden bile gelir elde edemeyeceği, dolayısıyla üretimden vazgeçeceği anlamına gelmektedir.¹⁰⁴ 1970'li yıllarda Afrika ülkelerinde uygulanan bu politikalar sonucunda dönem başında Afrika, gıda ihtiyacının %20'sini ithal ederken, on yıl sonra yarısını ithal etmek zorunda kalmıştır. Eski üretim bölgelerinde yoksulluktan ölüm olayları gözlenmiştir.¹⁰⁵

IMF uyum programlarıyla uygulanan diğer önemli bir reform da özelleştirmelerdir. Bunlardan en önemlisi, IMF'nin ülkelerdeki suyun özelleştirilmesine yönelik sunduğu şarttır. Az gelişmiş ülkelerde uygulanan bu özelleştirme sonucu tüketiciler ve işçiler büyük zarar görmüş, zaten kirlilik ve yetersiz imkanlardan dolayı var olan ölümler, bu reformla birlikte daha çok artmıştır. Az gelişmiş ülkelerde işsiz kalan kişiler topluma yük olmaya başlamıştır. Çünkü bu ülkelerde işsizlik sigortası yoktur. Bununla birlikte büyük bir toplumsal maliyet çıkabilmekte ve kentsel şiddet, artan suç oranları toplumsal ve politik huzursuzlukla kendini en kötü şekilde göstermektedir.¹⁰⁶

IMF ve DB'nın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik uyguladığı politikalar sağlık ve eğitime yönelik reformları da içermektedir. Ancak, anlamlı olmamaktadır. Çünkü DB'nın eğitim ve sağlık projeleri kapsamında sağladığı destek kredileri, ilgili projelerin dış finansmanında kullanılmak koşuluyla verildiğinden dolayı bir yandan krediler için yeni Pazar imkanı oluştururken, karşı ülkeler için ise ilave

---

¹⁰³ Oğuz Oyan, **IMF-DB Yaklaşımı Tarımı Bitirir**, Ekonomik Forum Dergisi, İstanbul, 2001, s.33-34

¹⁰⁴ Zülküf Aydın, **Tarım Üreticisi Yapısal Uyum Politikaları Kısılacı Altında**, Sayı:18, Ekonomi Dergisi, 2001, s.11

¹⁰⁵ Memiş, Kara ve Tayfur, a.g.e, s.334

¹⁰⁶ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev.: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), Plan B Yayınları, 2002, İstanbul, s.78-79

borçlar anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, DB bu konularda verdiği destek kredileri ile ilgili ülkelerin kalkınmasından çok borç yükünü arttırdığı ve dolayısıyla yoksullaştırdığı gerekçesiyle ciddi bir şekilde eleştirilmektedir.¹⁰⁷

Uyum programlarına getirilen diğer bir eleştiri ise, Japonya, Kanada, ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Rusya'nın bulunduğu G-7 topluluğunun ekonomik gücü sayesinde DB ve IMF'nin aldığı kararları kendi istedikleri doğrultusunda yönlendirdiklerine ilişkindir.

Dünyanın gelişmiş ülkeleri, şuan ki gelişmişlik düzeylerine gelirken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere tavsiye ettikleri yolla gelmemişlerdir.¹⁰⁸ Bu ülkeler, etkin bir şekilde yavru sanayi koruması ve kapalı ekonomi stratejilerini uygulamışlardır. Ancak, bugünün sanayileşmeye muhtaç ülkelerinin bu uygulamaları hayata geçirmesi gelişmiş ülkeler, DB ve IMF tarafından engellenmektedir.¹⁰⁹

Uyum politikaları uygulamalarından sosyal grupların farklı düzeylerde etkilendiği gözlemlenmiştir. Uygulanan ekonomik politikaların önemli bir ayağının düşük reel olması, özellikle ücretli kesimlerin yoksullaşmasına neden olmuştur. Diğer taraftan kitle tüketimine yönelik mal ve hizmetlerde sübvansiyonun kaldırılması; sağlık, eğitim gibi alanlarda kullanıcı fiyatlarının getirilmesi veya arttırılması eşitsizliği daha da yükseltmiştir. Teknolojik gelişmenin çok sayıda işi yok etmesinin yanı sıra, istikrarsız ekonomik büyüme daha esnek emek piyasalarının oluşturulması işsizlik riskini arttırmıştır.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, (Çev.: Neşenur Domaniç), Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 1999, s.37

¹⁰⁸ Cihan Dura, **Küreselleşme ve Ulus Devlet, İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye, İnönü Üniversitesi Basımevi, Malatya, 2006, s.54

¹⁰⁹ Ho Jaan Chang, **Kalkınma Raçetelerinin Gerçek Yüzü**, Çev: Tuba Akıncılar Onmuş, 6. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2015

¹¹⁰ Şerife Türcan Özşuca, **Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme Ve Refah Devleti**, Cilt:7, Sayı:2, Kamu-İş Dergisi, Ankara, 2003, s.6

Washington Politika Araştırma Enstitüsü'nden John Kavanagh küreselleşmenin çok az sayıdaki insana çok büyük fırsatlar sağlarken, dünya nüfusunun üçte ikisini dışarıda bırakan ya da kenara iten bir paradoks olduğunu ifade etmektedir.¹¹¹

Küreselleşme ve yapısal uyum programları sonrasında Doğu Asya ve Güney Asya'nın bazı bölgeleri dışında Güney'in birçok yerinde görülen durum büyümenin durması veya aşırı düzeyde düşmesi, yoksulluğun yaygınlaşması, her ülke içinde ve ülkeler arasında eşitsizliğin derinleşmesi olmuştur.¹¹²

Görüldüğü gibi daha fazla zenginlik getireceği varsayılan küreselleşme, bütün dünyada yoksulluğun artmasına neden olmuş ve bu süreçte uygulanan iktisadi ve sosyal politikalar sonucunda pek çok insan işsiz kalmıştır Bu insanlar “yeni yoksullar” olarak adlandırılan kesimi oluşturmuştur.¹¹³ Toplumsal bütünleşme ihtimalini büyüt çapta ortadan kaldıran koşulların bir ürünü olan yeni yoksulluk, toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler bakımından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakaya işaret etmektedir.¹¹⁴

Küreselleşme ve yapısal uyum programları tek başına yoksulluğun artmasına neden olmamıştır; ancak, bu süreçte büyük role sahiptir. Küreselleşme ve yapısal uyum programları “...eskiden var olan sistemik unsur ve eğilimlerin hızlanarak sürmesine ve yoksulluğun ve daha genel anlamda kutuplaşmanın” artmasına katkıda bulunmaktadır.¹¹⁵

---

¹¹¹ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, 2.Basım, Çeviren:Abdullah Yılmaz, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 2006, s.83

¹¹² Walden Bello ve Marylou Malig, **Küreselleşmecî Projenin Krizi ve George W. Bush'un Yeni Ekonomisi**, Derleyen: Alan Freeman, İçinde: Küreselleşmenin Krizi, Yordam Kitap, 2008, s.111

¹¹³ Aylin Yıldırım Aykurt, **Küreselleşmenin Derinleştirdiği Yoksulluk**, Sivil Toplum Akademisi, http://www.siviltoplunmakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=714:kuresellesmeveyoksu lluk&catid=44:son-haberler&Itemid=118

¹¹⁷ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, **Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Değişimi**, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu, UNDP, Ankara, 2003, 21-23

¹¹⁸ Fikret Şensesen, a.g.e., s.216

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 2002-2012 DÖNEMİNDE YOKSULLUK

3.1.Cumhuriyet Döneminin Ekonomik Tarihi

3.1.1 1923-2002 Arası Dönem

Türkiye’nin kalkınma sürecinde devletçi ve liberal iktisat politikası ayrımı yapılmaktadır. Buna göre, Türkiye’de 1923-1929 yılları arasında liberal iktisat politikaları uygulanmıştır.¹¹⁶ Politikaların istenilen sonuca ulaşamaması ve 1929 Dünya Ekonomik Krizinin de etkisiyle 1930-1939 yılları devletçi bir politikaya geçilmiştir. 1950-1960 yıllarına gelindiğinde Türkiye yeniden liberal politika yolunu seçmiş; ancak 1960 yılında uygulanan askeri darbe sonucunda bu politika son bulmuştur. Yeni gelen yönetimle birlikte Türkiye’nin dışa bağımlılığını azaltmak ve kalkınmak amacıyla 1960-1979 yılları arasında ithal ikameci sanayileşme modeli uygulanmıştır. Ancak bu model, 1950-1960 yılları arasında uygulanan politika sonucu çok yüksek oranlı bir enflasyon ve döviz darboğazı gibi ciddi bir krize yol açmıştır.¹¹⁷ Bu politikalarda 1980 askeri darbesiyle son bulmuş, günümüzde de devam eden neoliberal politikaların uygulamasına geçilmiştir.

Soğuk savaş döneminin bitmesi ve Doğu Bloğu ülkelerinin çöküşü Türkiye için yeni fırsatların doğmasına neden olmuştur. Türkiye, Orta Doğu ve Orta Asya’da ülkelere bir kalkınma modeli olarak gösterilmeye başlanmıştır. Türkiye, kültürel ve dil bakımından yakın olduğu Türki Cumhuriyetleriyle yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Aynı zamanda kuzeydeki ülkelerle de ekonomik bağını pekiştirmiş, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını imzalamıştır. Bu gelişmeler dâhilinde Türkiye Orta Asya’da bağımsızlığını kazanan ülkelere piyasa temelli bir iktisadi sisteme demokratik bir yönetim ile geçiş yapabilmeleri için bir kalkınma modeli olarak gösterilmiştir.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Bu dönem iktisat politikalarının uygulanmasıyla ilgili olarak geniş bilgi için bkz; Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988, s.28-44

¹¹⁷ Haldun Gülalp, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Yurt Yayınları, No:5, Ankara, 1987, s.54

¹¹⁸ Ziya Öniş, **State and Market**, 2.EditionBoğaziçi University Press, İstanbul, 1999, s.455

1950’li yıllarda Türkiye’de uygulanan ekonomik politikalar plansız bir şekilde yürütülmeye çalışılmaktaydı. Bu şekilde devam eden süreç sonunda, tarım kesiminden, sanayi kesimine kaynak aktarımının yapılamaması ve köy ekonomisi ile pazar ekonomisinin yeteri kadar bütünleşmesinin sağlanamaması şeklinde sonuçlanmıştır. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda Türkiye planlı bir ekonomik kalkınma sürecini ihtiyaç duymuş ve 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı (1963-1967) hazırlamıştır. Bu plana göre, özel sektör ucuz kredi, yatırım teşvikleri ve dış rekabetten korunma gibi politikalarla desteklenecek, kamu yatırımları da ülkenin ekonomik hedeflerine ulaştırılması doğrultusunda belirli bir plan ve program dahilinde yapılacaktır. Bu çerçevede, 1950’li yıllarda yurt dışından ithal edilen tüketim malları, 1960’lı ve 1970’li yıllarda desteklenmeye çalışılan özel sektör sayesinde yerli sanayiciler tarafından üretilmeye çalışılacak ve bu yolla aşırı ithalattan kaynaklanan döviz darboğazı aşılmaya çalışılacaktı.¹¹⁹

İthal ikameci sanayileşme modelinin başlıca iki amacı bulunur: 1) Yurtiçinde basit tüketim mallarını üreterek ülke döviz tasarrufu yapar. Yaptığı döviz tasarrufu ile ara ve yatırım malı ithalatını gerçekleştirir. 2) Bu model bir sanayi alt yapısının oluşmasını sağlar. Üretim süreçlerinin işgücü yoğun olması koşuluyla işgücü fazlasının istihdam edilmesini sağlar. Böylece, ithal ikameci sanayileşme modeli istihdam yaratır, sanayinin gelişmesine katkı yapar, döviz tasarrufu ile ülkenin ithalat kapasitesini geliştirir ve uzun dönemde dışarıya olan bağımlılığın azalmasını sağlar.¹²⁰

Uygulanan bu ithal ikameci modelin bazı olumsuz yanları olabilmektedir. Bunlardan ilki devletin yerli sanayiye korumak için uyguladığı yüksek gümrük vergileridir. Uygulana bu vergiler sonucunda kısa vadede korunma sağlansa da uzun vadede ülkenin ekonomik etkinliğini azaltmaktadır. İkinci olarak konulan kotalar ve döviz paylaşımı rekabet ortamının gelişmesini engeller. Diğer bir olumsuz yönü ise, Döviz kuru sistemi modelin ikinci aşaması olan yurtiçinde ara ve yatırım mallarının üretimine geçilmesini imkânsız hale getirmesidir. İmalat sanayi sektörünün dışarıya

---

¹¹⁹ Nadir Suğur, **Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler**, İçinde; Dünya’nın ve Türkiye’nin Yakın Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s.162

¹²⁰ J. Henri Barket, **State Autonomy and the Crisis of Import Substitution**, Comparative Political Studies, Vol. 22, No. 3., içinde; Tolga Akbaş, Gelişmekte olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Mücadele Yolları, Çukurove Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Adana, 2009, s. 238

bağımlılığı azalmaz. Bunların sonucunda, ithal ikameci sanayileşme modeli kronik ödemeler dengesi açıklarına, kötü bir ihracat performansına, enflasyona, azalan büyüme oranlarına ve artan borçlara yol açar. Bu sorunların büyümesi ise ekonomiye duyulan güvenin kaybolmasına ve siyasi istikrarsızlığa neden olmaktadır.¹²¹ Bir ülkenin ithal ikameci sanayileşme modelinde başarılı olabilmesi için, devletin özel sektör üzerinde bir güce sahip olması gerekmektedir. Türkiye’de bu modelin olumsuz sonuçlar doğurarak son bulmasının en büyük nedeni, özel sektörle olan ilişkisinde güçlü bir duruş sergileyememiş olmasıdır.

1960-70’li yıllara bakıldığında Türkiye’de ithal ikameci model ile desteklenen sanayicilerin önemli ihracat gelirlerine ulaşamadıkları görülmektedir. Sabit kur sisteminin geçerli olduğu bu dönemde TL’si aşırı değerli tutulmuştur. Aşırı değerli kur sistemi ihracatın artmasını önlerken, Türkiye’nin önemli gelir kaynağı olan tarım ihracatını da olumsuz etkilemekteydi. Yurtiçindeki üretim yapısı ithalata dayalı olduğu için devalüasyonlar herkes tarafından en son başvurulması gereken çözüm olarak görülmekteydi. Devletin özel sektör gruplarını yönlendirememesi sonucunda ekonominin performansı zaman içerisinde daha da aşınmaktaydı. 1979 yılının sonuna gelindiğinde özel sektör içerisinde yer alan gruplar artık çözüm yollarının tükendiğini fark etmişti. Dışarıdan finansal bir yardım alınmadan sorunun çözülmemeyeceği ve üretim yapılamayacağı anlaşılmıştı. Bu yüzden, 24 Ocak 1980 tarihinde yeni bir döneme geçiş yapılırken güçlü grupların taleplerine dikkat edilmemiştir. Buna rağmen, çözüm yolları tamamıyla tükenmiş olan özel sektör kararların alınması için hükümete destek vermiştir.¹²²

Yoksulluk olgusu, ithal ikameci modelin uygulandığı yıllarda üzerine düşülen bir konu olmamıştır. 1950’lerle birlikte, ekonomik krizler sonucunda, günümüze kadar devam eden kırdan kente göç olgusu yaşanmıştır. Bunun yanında piyasa ekonomisinin etkinliğini arttırması sonucunda, kırdan yaşayan bireylerin daha fazla paraya ihtiyaç duyması mevsimlik göçün yüzdesinin arttırmasına neden olmuştur.¹²³

---

¹²¹ J. Henri Barket, a.g.e, s.238

¹²² J. Henri Barket, a.g.e, s.239

¹²³ Sibel Kalaycıoğlu, **Dynamics of Poverty in Turkey: Gender, Rural/Urban Poverty, Social Network and Reciprocal Strategies**, edi. Petmesidou, Maria; Papatheodorou, Christos, Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean, s.218-247, International Studies in Poverty Research, Zed Books, 2006, s.229

1970’li yıllarda kırdan kente göç hızlanmış ve şehir etrafında gecekondu bölgeleri büyümeye başlamıştır. Kentleşme, sosyal adaletsizlik ve sosyal eşitsizlik Türkiye’nin en önemli sorunlarının başında gelmiştir. Henüz “yoksulluk” olgusunun bilincinde olunmadığından, bu konuda 1990’lı yıllara kadar spesifik bir çalışma yapılmamıştır.

Tablo 18: 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye İnsani Kalkınma Oranları

	1960	1970	1975	1980
Kişi başına GSMH (\$)	359	539	1184	1539
Okuma-Yazma Oranı (Erkek)	53,63	70,31	76,21	79,98
Okuma-Yazma Oranı (Kadın)	24,84	41,80	50,51	54,67
Okuma-Yazma Oranı	39,51	56,21	63,72	67,48
Doktor Başına Düşen Kişi Sayısı	2799	2228	1843	1631
İGE Değerleri	0,333	0,441	0,589	0,612

Kaynak: (TÜİK,2006). İGE verileri ise BM Kalkınma Programı’nın elektronik veri dağıtım sisteminden alınmıştır.

Tablo 18’de 1960-1980 yılları arasındaki temel refah göstergeleri bulunmaktadır. Tablodaki verilerin geneline bakıldığında 196 yılından 1980 yılına doğru genel bir artış görülmektedir. Bu yıllarda en önemli sorunlardan birinin okuma yazma oranının kadın erkek arasındaki eşitsizliğidir. Okuma yazma oranı genel itibariyle 1960-1975 arasında hızlı bir artış göstermiştir. Ancak, daha sonra yaşanan ekonomik kriz nedeniyle 1975 ile 1980 yılları arasındaki artış oldukça azdır. 1960-1975 yılları arasında İnsani Gelişme Değeri yaklaşık %70’lik bir artış göstermiş, 1975-1980 yılında yine aynı nedenlerden kaynaklı olarak artış hızında azalış söz konusu olmuştur. 1975 yılında İnsani Gelişme Endeksinin 0,589 seviyesine ulaşmış olması, Türkiye’nin orta insani yaşam seviyesine ulaştığını göstermektedir.

1980 yılı Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. 1970’lerin sonları doğru yaşanan ödemeler dengesi krizinden sonra ortaya konan 24 Ocak kararları ülkenin ekonomi tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. 1960’lardan beri izlenmekte olan ithal-ikameci politikalar terk edilerek, serbest piyasa kurallarının hâkim olduğu, dış dünya ile bütünleşmeyi ve ihracata dayalı sanayileşmeyi hedefleyen bir ekonomi politikası

benimsenmiştir.¹²⁴ Yeni kararlara göre, kamu sektörünün aktivitesi ve devletin ekonomiye olan müdahalesi azaltılacaktır. 1980’lerde başlatılan bu yapısal uyumun dört amacı bulunmaktadır. 1) Fiyatların esnekleştirilmesi 2) Fiyatlar ve miktarlar üzerindeki kontrollerin kaldırılması. 3) Ekonomide devletin rolünün küçültülmesi. 4) krizlerle başlayan, enflasyonun ve dış borçların azaltılarak makroekonomik istikrarın sağlanması. Dolayısıyla, bu yeni yaklaşım devletin ekonomiye aşırı müdahale ettiği ithal ikameci sanayileşme modelinden tamamıyla farklı bir perspektif içermektedir.¹²⁵

İhracata dayalı büyüme modelinde dışa açılma ekonominin gelişmesi için gerekli şartlardan biridir. 1980 sonrasındaki değişimlerle birlikte iç talebin artırılmasına yönelik politikalar önemini yitirmiş ve emek maliyetlerinin düşürülmesi suretiyle Türkiye’nin dış pazarda rekabet edebilir hale getirilmesi temel amaç olarak benimsenmiştir.¹²⁶ Krize çözüm savıyla yürürlüğe konulan istikrar programının en önemli dayanağı da Türkiye’nin bu kadar yüksek ücretlerle ihracat yapamayacağı, dolayısıyla sendikaları disipline etmenin gerekli olduğuydu.¹²⁷ Burada beklenen, Türkiye’nin ihracat alanında gelişim göstermesi ve ucuz iş gücünün, sermaye açısından Türkiye’nin çekiciliğini arttıracıydı.

1980 yılı sonrasında IMF ile temeli yapısal uyum programları olan stand-by anlaşmaları imzalanmaya başlamıştır. Bu anlaşmalarla, sosyal güvenlik, tarım, vergi ve istihdam gibi alanlarda reformlara gidilmiş, devlet neo liberal politikalar gibi kamu harcamalarını azaltmıştır. Bu politikalar özellikle az gelir elde eden kesimin aleyhine sonuçlar doğurmuştur.¹²⁸

Kısacası, gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Türkiye’de de devletin küreselleşmesi, ekonomiden çekilmesi ve sosyal refah devleti anlayışını bir kenara bırakması sonucunda

---

¹²⁴ İhracata dayalı sanayileşme politikasına ilişkin geniş bilgi için bkz; Cem Alper, **Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982; Emin Çarıkçı, **Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları**, Türkan Kitabevi, Ankara, 1983

¹²⁵ Ziya Öniş, a.g.e, s.183

¹²⁶ Alper Gürer, a.g.e, s.98

¹²⁷ Mustafa Sönmez, **Gelir Uçurumu Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, Om Yayınevi, İstanbul, 2001, s.175.

¹²⁸ IMF ile yapılan uyum programlarını içeren geniş bilgi için bkz: Oğuz Eren, ”**Türkiye’de Uygulanan IMF Destekli Yapısal Programlar**”, içinde; “Kriz ve IMF Politikaları”, editör: Ömer Faruk Çolak, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002, s.1-22

ekonomik ve toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır; yoksulluk sorunu farklı bir boyuta taşınmıştır.

Bu olumsuz sonuçları ortaya çıkmasında birkaç neden oldukça etkilidir. Bunlarda ilki 24 Ocak Kararlarıyla birlikte piyasalardaki fiyat kontrollerinin bırakılmasıdır. Bunun sonucunda KİT’lerde %100 ile %400 oranları arasında zamlar yapılmıştır.¹²⁹ Yeni politikalarla gelen bu serbestleşmenin diğer bir ögesi olarak TL’nin ABD doları karşısında fiyatı %48,62 oranında devalüe edilmiş ve kur her gün ayarlanarak TL’nin değeri aşındırılmıştır. Sonucunda, ithal ürünler pahalalanmış ve iç tüketim harcamaları daralmıştır.¹³⁰ Enflasyonu hızlandıran reel devalüasyonlar dış dünya malları itibarıyla satın alma gücünü düşürdüğü için yoksulluğu arttırmıştır.¹³¹ Fiyatlardaki serbestleşmenin en önemli etkilerinden biri de ücretlerin düşük tutulması sonucunu doğurmuş olmasıdır. Ücretlerin düşürülmesi sırasında 12 Eylül darbesi oldukça etken bir rol üstlenmiştir. İş gücü piyasasının ekonomi dışı yollarla disiplin altına alınması, sendika faaliyetlerinin ve grevin yasaklanması, ücretlerin Yüksek Hakem Kurulu’nda (YHK) belirlenmesi gibi uygulamalar ücretleri etkili bir biçimde baskılamıştır.¹³²

Sonuçların diğer bir nedeni ise, faizlerin serbest bırakılmasıdır. 1980 Temmuz’unda vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılmasıyla başlayan faiz yarışı, 1982’de banker skandalları ve bazı küçük bankaların iflas etmesiyle sonuçlanmış; faiz belirlemesi yine Merkez Bankası’nın yetkisine bırakılmıştır.¹³³

Bireylerin yoksullaşmasında belki de en önemli nedenlerden biri de bu dönemde tarım ve hayvancılık sektöründe yaşanan gelişmelerdir. Neo liberal yapıya geçilmesiyle tarımın ekonomideki yeri ve GSMH’deki payı giderek düşmüştür. Dünya ticaretindeki gelişmelere bağlı olarak, iç ticaret hadleri sürekli tarım aleyhine işlemiştir. Devletin destekleme alımı yaptığı ürün sayısı azaltılmıştır.¹³⁴ Dış ticaretteki bu serbestleşme hayvancılık sektörünü de olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkede en az gelire sahip olan

---

¹²⁹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005, s.198

¹³⁰ Alper Gürer, a.g.e, s.100

¹³¹ Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s.162

¹³² Mustafa Sönmez, **İşte Eseriniz 100 Göstergede Kurtuluştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.162

¹³³ Mustafa Sönmez, a.g.e, s.163

¹³⁴ Gülten Kazgan, a.g.e, s.252

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan halk işsiz kalmış ve büyük kentlere hızlı bir göçü başlatmıştır. Bu nedenler sonucunda ülkedeki yoksulluk oranı artmış ve gelir dağılımı bozulmaya başlamıştır.

Tablo 19: Türkiye’de %20’lik Nüfus Dilimlerine Göre Bireysel Gelir Dağılımı

Veri Kaynağı	Yıllar	En yoksul %20	İkinci en yoksul %20	Üçüncü en yoksul %20	Dördüncü en yoksul %20	En zengin %20	Gini Katsayısı
CELASUN	1978	2.9	7.4	13.0	22.1	54.7	0.51
CELASUN	1983	2.7	7	12.6	21.9	55.8	0.52
TUSİAD	1986	3.9	8.4	12.6	19.2	55.9	0.46

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması (1994 – 2005); TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması; Çalışkan, 2010: 106 alınarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 19 Türkiye’deki %20’lik dilimlerin bireysel gelir dağılımı gösterilmektedir. En yoksul %20’lik kesimde 1978-1986 yılları arasında bir artış görülmektedir. Aynı zamanda en zengin %20’lik kesimde de artış görülmektedir. Bunlarla ters orantılı olarak da Gini katsayısı giderek azalmıştır.

1980’ler sonlarında tarımın ticaret hadlerinde %40-50’ye varan dramatik düşüşler gerçekleşmiştir.¹³⁵

1990’lı yıllara gelindiğinde ekonomi peş peşe ekonomik krizlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1994 yılında yaşanan kriz ile fiyat artışları yüzde 125 i bulurken, ulusal gelir yüzde 6’ya düşmüştür. 1994 krizi sonrasında verileri çalışan kesimlerin gerçek ücretlerinin azaldığını ve işsizlik rakamlarında artış olduğunu göstermektedir.¹³⁶

Belirtilen ekonomik gelişmeler Türkiye’nin yoksulluk profilini derinden etkilemiş, 1980’li yıllardan başlayarak Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıldığı bir ülke olmaktan

¹³⁵ Korkut Boratav, **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Gerçek Yayınları**, İstanbul, 1991

¹³⁶ Cizre Sakallıoğlu ve E. Yeldan, **Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990s**, Development and Change, Volume 3, İstatistik Yıllığı, Ankara, 1999

çıkmiş, zengin ile yoksul arasındaki farkların uçurum nitelemesini hakedecek boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir.¹³⁷

Türkiye 1994 yılındaki krizden çıkış için IMF ile stand-by anlaşmaları imzalayarak yüklü bir borcun altına girmiştir. Bu dönemde gelirlerin arttırılması için ek vergiler alınmaya başlanmıştır. KİT'lere yapılan yatırımlar durdurulmuş ve KİT ürünlerine çeşitli zamlar yapılmıştır. Bu uygulamalar yoksulluğun artmasına neden olduğu gibi KİT'lerle ilgili yapılan düzenlemeler de ileriki yıllarda uygulamaya konulacak özelleştirmelerin önünü açmıştır. 1994 yılının ilk üç ayında GSMH'deki %10,5 oranındaki azalma sürecin Türkiye için olumsuzluğunu belirgin bir şekilde ifade etmektedir.¹³⁸ Bu dönemde uygulanan politikalar ülke ekonomisin dışa bağımlı hale gelmesine yol açmış ve ekonominin küçülmesine neden olmuştur.

1998 yılına gelindiğinde IMF ile “Yakın İzleme İzleme Anlaşması (Staff Monitoring Program)” imzalanmıştır. “Ekonomik Politikalar Bildirgesi” başlığı altında yayınlanan bildirmede, Türkiye enflasyonunun 20 yıldır kronik hale geldiği belirtilmiştir. Bildirmede ayrıca, “sürekli istikrarsızlık tehdidi altında işleyen ekonomi, yerli ve yabancı yatırımları caydırmıştır. Daha da kötüsü, enflasyonun erittiği vergi tabanından kaynaklanan kamu finansmanındaki kronik zayıflık, temel eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarını sınırlandırmıştır.” ifadeleri kullanılmıştır. Hükümet bu bildirme ile birlikte şeffaflığını sağlayacağını ve piyasa kurallarına bağlı kalınacağını taahhüt etmiştir.¹³⁹ Bu bildirme ile enflasyon hedeflemesi, ücretlerin sınırlandırılması, özelleştirmelerin hızlandırılması, sosyal güvenlik emeklilik yaşının yükseltilmesi, mevcut tarımsal destekleme araçlarının tümünün kaldırılması gibi toplumsal kesimi etkileyebilecek ve yoksulluğun toplumun geneline yayılmasına neden olacak dönüşümler öngörülmüştür.¹⁴⁰

Ekonomide gerçekleşen olumsuz gelişmeler her seferinde IMF ile yeni anlaşmalar yapılmasına neden olmuştur. Her yeni anlaşma ile toplumun geneli yeni

---

¹³⁷ Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

¹³⁸ Cizre Sakallıoğlu ve E. Yeldan, a.g.e, s.96

¹³⁹ www.porttakal.com/ahaber-imf-ile-turkiye-arasinda-imzalanan-yakin-takip-anlasmasin-bildirgesi-30201.html

¹⁴⁰ Republic of Turkey Prime Ministry The Undersecretariat of Treasury, “**Memorandum of Economic Policies**, 1998, <http://www.imf.org/external/np/loi/062698.htm>

vergilerle karşılaşmıştır. Ekonomiyi olumlu yöne kaydırmak için yapılan bu politikalardan yalnızca sermaye kesimi yararlanabilmiştir.

2000 yılı sonrasında da Türkiye'nin IMF'ye olan bağımlılığı giderek artmıştır. Hükümet 2000-2002 döneminde yine stand-by anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile hali hazırda yüksek olan vergiler tekrar arttırılmış, özelleştirmeler yapılmış ve sosyal güvenlik kurumuna yapılan transferler düşürülmüştür. Bu anlaşma sonrasında yapılan özelleştirmelerle birlikte Türkiye sosyal devlet anlayışından giderek uzaklaşmış ve devlet bütçesi kendi işlevini iç borç faiz dairesiyle sınırlayarak, iç borç faiz yüküne zaman yetiştirmeye yönelmiş bir muhasebe kurumuna indirgenmiştir.¹⁴¹ IMF ile olumlu sonuçlar hedeflenerek yapılan bu anlaşmalar 2001 krizini engelleyememiştir. 2001 krizine neden olan bir etken ise 1999 yılında yaşanan depremdir.

Ekonomide bekleyişlerin olumsuzlaştığı bir ortamda, hazinenin yüklü bir borç itfası öncesinde 19 Şubat 2001'de beklenmedik bir siyasi gerginlik yaşanmıştır. Başbakan'ın devlet yönetiminde "kriz var" açıklamalarıyla mali piyasalarda panikle başlayan süreç, yerli parayı savunmak için gecelik faizlerin (Tablo 4'de görüldüğü gibi) astronomik oranlara yükselmesine rağmen, yerleşiklerin yoğun döviz talebi nedeniyle Merkez Bankası'nın 20-21 Şubat'ta 5 milyar dolarlık döviz satışıyla sonuçlanmıştır.¹⁴² Krizin nedeni IMF ile yapılan enflasyonla mücadele programı olmasına rağmen kriz sonrasında Türkiye yeniden IMF'den yardım istemiştir. Bu yardım isteği Türkiye'nin IMF'ye nasıl bağımlı hale geldiği göstermektedir. Uygulanan yapısal uyum programları sonucunda özellikle 2001 krizinden sonra hızlanan özelleştirmeler de Türkiye'deki yoksulluk üzerinde önemli etkiler yapmıştır. 1980'li yıllardan başlayarak Türkiye gelir adaletsizliğinin giderek arttığı bir ülke konumuna gelmiştir.

26 Mayıs 1986 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SDTF) kurulmuştur. Fonun amacı, herhangi bir sosyal güvenlik ağına dahil olmayan yoksul ve muhtaç durumdaki kişilere yardım sağlamak, sosyal adaleti pekiştirici önlemler almak ve gelir dağılımının iyileşmesine katkıda bulunmak olarak tanımlanmıştır. Fonun gelirlerini, bütçeden ayrılacak kaynakların yanı sıra gelir ve kurumlar vergisi, trafik cezaları ve RTÜK reklam

---

¹⁴¹ Sakallıoğlu ve Yeldan, a.g.e, s.164

¹⁴² Merih Celasun, **2001 Krizi, Öncesi ve sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme**, Utah Üniversitesi, s.16

gelirlerinden sağlanan kesintiler oluşturmaktadır.¹⁴³ Bu fon ile birlikte “Yeşil kart sistemi” oluşturulmuştur. Herhangi bir sosyal güvenlik sistemi kapsamında sosyal güvencesi olmayan kişilerin sağlık harcamalarını karşılayan Yeşil Kart uygulaması 1992’de başlamış ve günümüzde de devam etmektedir.¹⁴⁴

Aşağıda gösterilen tablo 20, Türkiye 1988 yılından 2000 yılına kadar ülkedeki yoksulluk ve açlık sınırlarını göstermektedir. Neo liberal ekonomi yapısına geçişle birlikte Türkiye’nin hızlı bir şekilde özelleştirmelere girmesi, IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları ve sonucunda ülkenin dışa bağımlı hale gelmesi ve bunlara bağlı olarak enflasyonun her geçen yıl yoksulluk ve açlık sınırının artmasına sebep olmuştur. 1988 yılında aylık 174.000TL olan açlık sınırı 1994 yılında 4.994.000TL’ye 2000 yılında da 151.181.000TL ye kadar ulaşmıştır.

Tablo 20: Türkiye’de Açlık ve Yoksulluk Sınırları (1990-2000)

Yıllar	Açlık Sınırı		Yoksulluk Sınırı	
	TL/AY	\$/AY	TL/AY	\$/AY
1990	491.000	188	1.494.000	570
1991	818.000	195	2.487.000	593
1992	1.472.000	207	4.338.000	628
1993	2.345.000	211	7.127.000	643
1994	4.993.000	167	15.177.000	507
1995	10.200.000	221	31.004.000	673
1996	18.895.000	230	57.433.000	700
1997	35.202.000	230	106.996.000	699
1998	66.612.000	253	202.467.000	770
1999	102.012.000	241	310.065.000	733
2000	151.118.000	241	459.326.000	732

Kaynak: Enis Bağdatlıoğlu, Yoksullukla Mücadeleye Yaklaşımlar, Sosyal Hizmet Sempozyumu, Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Antalya, 2003, s.116

¹⁴³ Ali Yıldırım; Cem Doğan; Abdullah Topçuoğlu, **Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkiliği Üzerine Bir Analiz**, s.12

¹⁴⁴ Didem Gürses, a.g.e, s.66-67

3.1.2. 2002-2012 Dönemi Türkiye

Türkiye 24 Ocak 1980 Kararları ile ithal ikameci stratejisi ve korumacı politikalardan, ihracata dayalı ekonomik stratejileri benimsemeye başlayarak neoliberal ekonomiye geçiş yapmıştır. Ülke ekonomisi 1991 Körfez Krizi ve 1994 Krizi ile olumsuz bir sürecin içine girmiştir. Bu krizler bütçe açıklarına ve enflasyonun hızla artmasına neden olmuştur. Bankalar asıl işlevleri olan özel sektöre kredi vermeyi ikinci plana iterek devlete borç vermeye yönelmiştir. Bu nedenlerle faizler yükselmiş, bütçeden faiz ödemelerine ayrılan pay her yıl artmış ve kamu maliyesi borç-faiz kısır döngüsüne girmiştir.¹⁴⁵ Bütün bu nedenler ülkeyi IMF'ye yöneltmiş ve IMF ile stand-by anlaşmaları yapılarak bağımlı hale gelmiştir. Şubat 2001 de yaşanan ekonomik krizle birlikte yine IMF ile kesişen bir süreç yaşanmıştır. Dünya Bankası Başkan yardımcılarında Kemal Derviş Türkiye'ye davet edilerek yine IMF'nin gözetiminde eskisinin devamı niteliğinde yeni bir program hazırlanmıştır. Kemal Derviş'in açıkladığı program çerçevesinde yapılması gereken yasal düzenlemeler şu şekilde sıralanmıştır;¹⁴⁶

- Şubat 2001 Krizi'nin mali etkisini yansıtacak şekilde Ek Bütçe Kanunu'nun çıkarılması ve Bütçe Kanunu'nun bazı maddelerinde (borçlanma limiti ve görev zararı gibi) değişikliklerin yapılması,
- Bankalar Kanunu'nda gerekli değişikliklerin yapılması, Kalan fonların kapatılmasına yönelik yasal düzenlemenin yapılması, İcra ve İflas Kanunu'nda banka tasfiyesinin kolaylaştırılması amacıyla gerekli değişikliklerin yapılması,
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na Avrupa Birliği normlarına uygun bir yapı getirecek yeni Merkez Bankası Kanunu'nun çıkarılması, Telekom'un %51'inin satışına izin veren Kanun'un çıkarılması, Tütün Kanunu ve Şeker Kanunu'nun hazırlanması,

---

¹⁴⁵ Editörler: Yusuf Alpaydın; Halil Tunalı, *2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi*, İstanbul Ticaret Odası ve İlmi Etüdler Derneği, Yayın no: 2011-31, İstanbul, 2011, S.21

¹⁴⁶ Erhan Morkoç, file:///C:/Users/siriu_000/Downloads/Bankacilik_krizi.pdf, s.5

- Kamu İhale Kanunu ve kamulaştırmalara ilişkin yasal değişiklikler yapılması, Borçlanma Kanunu’nun çıkarılması, Sivil Havacılık Kanunu’nda gerekli değişikliğin yapılması,
- Petrol ve Doğalgaz Kanunlarının çıkarılması, Mevcut görev zararlarına ilişkin Kanun ve Kararnamelerin iptali ile ilgili yasal düzenlemeler yapılması,
- Banka kredileriyle ilgili özel karşılıkların tamamen vergiden düşürülmesine imkân veren kanuni düzenleme çıkarılması

2002 yılında krizden çıkma yoluna giren Türkiye, 2003 yılı ile beraber hızlı bir büyüme dönemine girmiş ve bu durum 2008 yılı ekonomik krizine kadar devam etmiştir. Makroekonomik istikrarı sürekli kılacak, ekonomiyi esnek, etkin ve üretken bir yapıya kavuşturacak yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş, ihracatta ve üretimde yüksek oranlı artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır. Yapısal olarak büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türkiye ekonomisinde, kriz öncesi dönemde küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşanmamıştır.¹⁴⁷ Söz konusu yükselen konjoktürün en büyük özelliği, uluslararası finansal piyasalardaki olumlu gelişmelere bağlı olarak dış kaynaklarla finanse edilen ve özel kesimin düşük maliyetle uzun vadeli olarak yurtdışından temin ettiği fonlarla iç talebin sürüklendiği bir büyüme süreci olmasıdır.¹⁴⁸ Gerçekleştirilen yapısal reformlar ve özelleştirmelerle kamunun düzenleyiciliği ve denetleyiciliği kuvvetlenmiş, sektörün ekonomi içindeki ağırlığı artmıştır. Sonuç olarak büyüme özel sektör kaynaklı olmuştur.

---

¹⁴⁷ Fatih Acar, **Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)**, , Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Ankara, 2013, s.17

¹⁴⁸ Ahmet Yılmaz ve Togan Karataş, **Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme**, İMarmara Üniversitesi İİBF Dergisi, İstanbul, 2009, s.71

Söz konusu bu büyüme devam ederken 2008 yılında dünya global bir ekonomik krize girmiştir.¹⁴⁹ 2007 yılı ortalarında ABD’de ortaya çıkan kriz kısa bir süre içinde Avrupa ülkelerini de önemli ölçüde etkisi altına almıştır. Bu kriz gelişmiş ülkeleri durgunluğa sokarken gelişen piyasalarda da etkisini göstermiştir.

2008 global krizinin diğer krizlerden en önemli farkı, geçmiş krizlerin az gelişmiş ve yükselen ekonomi piyasa ekonomilerini etkilemiş olmasına karşın, küresel krizin daha çok gelişmiş ülkeleri etkilemesidir. Bu durumun nedeni, krizin yaşandığı ipotekli emlak piyasalarının ve kredilere dayalı varlık türlerini üretecek finansal türev piyasalarının gelişmiş ülkelerde daha gelişmiş olmasıdır. Yükselen ekonomilerin göreceli olarak daha az etkilenmelerinin önemli bir nedeni ise, bu ülkelerin son on yılda yaşadıkları krizler sonrasında finans ve bankacılık sektörlerinde gerçekleştirdikleri reformlar ve kriz öncesi dönemde tecrübe ettikleri hızlı büyüme sonucu oluşturdukları sağlam makroekonomik yapılarıdır.¹⁵⁰

ABD’de başlayarak Avrupa ve Asya ekonomilerini etkisi altına alan küresel kriz tüm dünyada talep ve büyümede daralmaya neden olmuştur. Dünya ekonomisinin merkezi kabul edilen ABD ekonomisinin daralması, tüm dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye ekonomisinin de daralmasıyla sonuçlanmıştır.

Krizin etkileri Türkiye’de 2008 yılının ikinci yarısından sonra hissedilmeye başlanmıştır. Krizin asıl etkilerinin hissedildiği 2009 yılında Türkiye ekonomisi %4.7 oranında küçülmüştür. Türkiye 2009 Şubat’ta sanayisinin dörtte birini kaybetmiştir.¹⁵¹

Küresel ölçekte etkilerini gösteren krizin hafiflemesine paralel olarak, 2010 yılından itibaren toparlanma eğilimi gösterenn dünya ekonomisi, bu eğilimini 2001 ve

---

¹⁴⁹ 2008 Küresel krizinin başlaması ve yaygınlaşmasıyla ilgili olarak geniş bilgi için bknz; M. Sanchez, “**Financial Innovation and the Global Crisis**”, International Journal of Business and Management, s:11, syf. 26-32, Aydan Kansu, Konut Baronundan Finansal Krize: ABD Mortgage Krizi, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2011

¹⁵⁰ Gülçin F. Özkan, *Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım*. http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/misc/financial_crisis_macro_economic_explanation.Pdf, 2010, s.9

¹⁵⁴ Cemil Ertuğrul, Evren İpek, Olcay Çolak, “**Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri**”, Akademik Fener, Balıkesir Üniversitesi, s.64

2012 yıllarında yavaşlayarak da olsa sürmüştür. Kriz sonrası dönemde, Türkiye Ekonomisi'nde, ekonomik faaliyetteki toparlanmanın beklenenden olumlu seyretmesi, kredi derecelendirme kuruluşlarından gelen not artırımları, referandum sürecinin sona ermesiyle siyasî belirsizliğin azalması ve güncellenen Orta Vadeli Program'ın malî disiplinin süreceğine işaret etmesi gibi Türkiye'ye özgü olumlu koşullar, küresel ölçekte hızlanan sermaye akımlarının etkilerinin ülkemizde daha belirgin hissedilmesine zemin hazırlamıştır.¹⁵²

3.2. Türkiye'de Yoksulluk Analizi

Türkiye 1980 yılı 24 Ocak kararlarıyla yeni bir ekonomik döneme geçiş yapmıştır. 1980 istikrar paketi ekonomide bir iyileşme sağlamış olmasına rağmen 1990 yılından sonra yaşanan peşpeşe krizler ekonomiyi derinden etkilemiştir. 1994 finansal krizi ile fiyat artışları %125'i bulmuş ulusal gelir %6'lara kadar düşmüştür. 1994 yılı sonrası verileri çalışan kesimlerin gerçek ücretlerinin azaldığını ve işsizlik rakamlarında artışlar olduğunu göstermektedir.¹⁵³ Yakın dönem ekonomi tarihinin Türkiye açısından en büyük krizi ile 2001'de Türk ekonomisi ciddi anlamda küçülmüş, türk lirası değer yitirmiş ve ulusal gelir azalmıştır. Neo-liberal ekonomi politikaları ve küreselleşme Türk ekonomisinde derin izler bırakmış, hızlı büyümeyi derin finansal krizler izlemiş, döneme yüksek enflasyon, eşitsiz gelir dağılımı ve ekonomik istikrarsızlık damgasını vurmuştur.¹⁵⁴ Bu ekonomik gelişmeler Türkiye'nin yoksulluk profilini derinden etkilemiş, 1980'li yıllardan başlayarak Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıldığı bir ülke olmaktan çıkmış, zengin ile yoksul arasındaki farkların uçurum nitelemesini hak edecek boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir.¹⁵⁵

Türkiye'de yoksulluğu ölçmeye yönelik çalışmalar son yıllara dayanmakta sayıca azdır. Yoksulluk konusundaki çalışmalardan biri Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK) 2003 Yoksulluk araştırmasıdır.

---

¹⁵² Belkıs Seval, Kerem Özdemir, "2000'li Yıllardan Günümüze Değişen Türkiye Ekonomisi", Serpam Araştırma Raporları, 2013, s.13

¹⁵³ Umit Cizre Sakallıoğlu, "Politics, Society and Financial", UNDP, Ankara, 2000

¹⁵⁴ Didem Gürses, a.g.e., s.4

¹⁵⁵ Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu, a.g.e, s.2

TUIK Yoksulluk Çalışmaları:

a) TUIK 2003 Yoksulluk Çalışması;¹⁵⁶

2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de fertlerin %1.29’u sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının; %28.12’si ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Tablo 21: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranı 2002-2003

Yöntemler	Türkiye		Kır		Kent	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	0.92	0.74	2.01	2.15
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	21.95	22.30	34.48	37.13
Kişi Başı Günlük 1\$’ın altı*	0.20	0.01	0.03	0.01	0.46	0.01
Kişi Başı Günlük 2.15\$’ın altı*	3.04	2.39	2.37	1.54	4.06	3.71
Kişi Başı Günlük 4.3\$’ın altı*	30.30	23.75	24.62	18.31	38.82	32.18
Görelî Yoksulluk	14.74	15.51	11.33	11.26	19.86	22.08

Kaynak: TUIK 2003 Yoksulluk Çalışması Verileri

* 1 \$’ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için ise 732 480 TL kullanılmıştır.

Tablo 22 TUIK 2003 yılı çalışması verilerine göre, 2002 ve 2003 yılı fert yoksulluk oranlarını göstermektedir. Gıda yoksulluğu Türkiye genelinde 2003 yılında bir yıl öncesine göre azalmış olsa da, özellikle göçlerin etkisiyle kentte bu oran artış göstermiştir. Gıda yoksulluğuna, gıda dışı yoksulluk verileri eklendiğinde ise, %26.96

¹⁵⁶ TUIK, “2003 Yoksulluk Çalışması”

olan oran 2003 yılında %28.12'ye çıkmıştır. Kişi başına günlük \$1'in altında yaşayan insan sayısı genel olarak az gelişmiş ülkelerde dikkat çeken veriler vermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu oran yoksulluk çalışmalarında çok önem oluşturmamaktadır. Türkiye genelinde 2002 yılından 2003 yılına kişi başına günlük \$2.15 ve \$4.3'in altında yaşayanların oranı azalmış olsa da asıl dikkat edilmesi gereken nokta "Görelî Yoksulluk"tur. Görelî yoksulluğun gelir dağılımı ile ilişkisi olduğundan¹⁵⁷ daha gerçek sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Buna göre 2002 yılında %14.74 olan yoksulluk oranı, bir sene sonra artarak %15.51 oranına gelmiştir.

Diğer bir yoksulluk çalışması ise 2006 yılında yapılmıştır.

b) TUIK 2006 Yoksulluk Çalışması

Tablo 22 Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye'de Fert Yoksulluk Oranları 2002-2006

Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006
Gıda Yoksulluğu	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74
Yoksulluk (gıda + gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81
Kişi Başı Günlük 2.15\$'ın altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41
Kişi Başı Günlük 4.3\$'ın altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50

Kaynak: 2006 TUIK yoksulluk çalışması verileri

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için; Birinci Bölüm/Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinde Yoksulluk Kavram Türleri/Ekonomik Yaklaşımlar/Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk

2006 yılı çalışması Türkiye'nin yoksulluk açısından az da olsa geliştiği bir dönem olduğunu göstermektedir. Her yöntem verisi 2002 yılından 2006 yılına yoksulluk oranlarında bir azalma olduğunu göstermektedir.

c) TUIK 2009 Yoksulluk Çalışması;¹⁵⁸

2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık %48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, %18.08'i yani 12 milyon 751 kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0.54 ve %17.11'dir. Kişi başı günlük harcaması, satınalma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2.15\$ olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı %0.22, yoksulluk sınırı 4.3\$ olduğunda yoksul fert oranı ise %4.35 tahmin edilmiştir. 2009 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 287TL, aylık yoksulluk sınırı ise 825TL olarak tahmin edilmiştir.¹⁵⁹

Çalışmanın diğer sonuçlarından biri de hanehalkı büyüklüğü ile ilgilidir. Yapılan araştırmalar hanehalkındaki büyümenin yoksulluk riskini arttırdığını göstermektedir. 2009 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı %9,65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı %40,05 olarak hesaplanmıştır. Hanehalkı türüne göre çocuklu çekirdek ailede bulunan fertlerin yoksulluk oranı %15,98 oluren, çocuksuz çekirdek ailelerdeki fertlerde bu oran %9,86'ya düşmektedir.

---

¹⁵⁸ “**2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**”, Sayı:3, TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, 2011, Ankara, s.1

¹⁵⁹ TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, “Haber Bülteni”, içinde; “**2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**”, sayı:3, Ankara, 2011

Tablo 23 Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2006-2009

Yöntemler	2006	2007	2008	2009
Gıda Yoksulluğu (açlık)	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda + gıda dışı)	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi Başı Günlük 2.15\$'ın altı	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi Başı Günlük 4.3\$'ın altı	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama esashı görelı yoksulluk	14,50	14,70	15,06	15,12

Kaynak: TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, sayı:3, Ankara, “Haber Bülteni”, içinde; “**2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**”, 2011

Tablo 24 TUIK’in 2009 yılında yaptığı yoksulluk çalışmasına istinaden, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin 2006-2009 yılları arası yoksulluk oranlarını göstermektedir. 2006 yılından 2009 yılına gıda yoksulluğu 0,74 oranından 0,48 oranına düşmüştür. Kişi başı günlük \$1’in altında kalan fertlerin sayısı istatistiki açıdan bir önem arzetmediği için gösterilmemektedir. Kişi başı günlük \$2,15 ın ve \$4,3 altında yaşayan fertlerdeki oran da yıllar geçtikçe azalmıştır. Bu verilerin yanında gıda+gıda dışı yoksulluk oranı %17,81’den %18,08’e yükselmiştir. Gelir dağılımı ile önemli bir ilişkisi bulunan görelı yoksulluk da 2009’da 14,50 den 15,12’ye yükselmiştir.

d) TUIK 2012 Yoksulluk Çalışması;

Bu çalışma, satın alma gücü paritesine göre kişi başı dolar cinsinden yoksulluk sınırlarına göre yoksulluk oranlarının düştüğünü göstermektedir. Kişi başı günlük harcaması, cari satınalma gücü paritesine (SGP) göre 2.15, doların altında kalan fert oranı 2011 yılında %0.14 iken, bu oran 2012 yılında %0.06 olarak tahmin edilmiştir. Yoksulluk sınırı, cari SGP'ye göre 4ç3 dolar olarak alındığında ise 2011 yılında %2.79 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında %2.27 olmuştur.¹⁶⁰

Table 24 : 2009-2012 Kişi Başı Yoksulluk Oranları

Yöntemler	2009	2010	2011	2012
Kişi Başı Günlük 2.15\$'ın altı	0.22	0,21	0,14	0,06
Kişi Başı Günlük 4.3\$'ın altı	4,35	3,66	2,79	2.27

Kaynak: TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, sayı:3, Ankara, "Haber Bülteni", içinde; "**2012 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**", 2013

2012 yılında TUIK'in yapmış olduğu bu çalışmada, gıda, gıda ve gıda dışı ve görelî yoksulluk oranları revizyon hesaplamaları nedeniyle hesaplanmamıştır.

¹⁶⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, sayı: 16023, Haber Bülteni, içinde: **Yoksulluk Çalışması 2012**, Ankara, 2013, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>

Tablo 25 Hanehalkının kullanılabilir medyan gelirine göre yokssul verileri (2006-2012)

Yoksulluk Riski	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksulluk Açığı
2006				
%40*40%	1881	8665	12.8	29.1
%50-50%	2351	12548	18.6	31.7
%60-60%	2821	17165	25.4	33.6
%70-70%	3291	21611	32.0	34.8
2007				
%40*40%	2433	6799	9.9	24.5
%50-50%	3041	11163	16.3	26.4
%60-60%	3649	16053	23.4	28.4
%70-70%	4257	20595	30.1	31.2
2008				
%40*40%	2 531	7 021	10,1	23,7
%50-50%	3 164	11 580		25,6
%60-60%	3 797	16 714	16,7	27,9
%70-70%	4 430	21 358	24,1	31,3
			30,9	
2009				
%40*40%	2 818	7 485	10,6	25.6
%50-50%	3 522	12 097		28.0
%60-60%	4 227	17 123	17,1	29.6
%70-70%	4 931	21 938	24,3	32.4

			31,1	
2010	2 972	7 355	10,3	24,0
%40*40%	3 714	12 025	16,9	26,6
%50-50%	4 457	16 963	23,8	28,7
%60-60%	5 200	21 816	30,6	31,9
%70-70%				
2011	3 255	7 288	10,1	25,4
%40*40%	4 069	11 670	16,1	26,3
%50-50%	4 883	16 569	22,9	29,2
%60-60%	5 697	21 730	30,0	31,0
%70-70%				
2012	3 611	7 344	10,0	23,7
%40*40%	4 515	11 998	16,3	26,9
%50-50%	5 418	16 741	22,7	29,2
%60-60%	6 320	22 252	30,2	31,2
%70-70%				

Kaynak: TUIK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr>

Tablo 26, hanehalkı kullanılabilir medyan gelirine göre 2006-2012 yıllarındaki yoksulluk verilerini göstermektedir. Tablodaki veriler TUIK araştırmaları sonucunda belirlenmiştir. Yoksulluk açığı, yoksulluğun derecesi hakkında bilgi verir. Yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir. Yoksulluk açığı verileri 2006 yılında 29.1, 31.7, 33.6 ve 34.8 değerlerine sahipken, 2012 yılında bu değerler sırasıyla 23.7, 26.9, 29.2 ve 31.2 değerlerine düşmüştür. Altı yılda bir azalma görülse de, bu gelişim gösterdiğini söyleyebileceğimiz kadar bir fark yaratmamaktadır. Bunun en büyük sebebi 2008 yılında yaşanan ekonomik krizdir. Bu kriz ekonomiyi derinden etkilemiş ve yoksulluk açığının bu yıllarda artmasına neden olmuştur.

Tabloda dikkat çekici diğer bir unsur ise, Türk lirası cinsinden yoksulluk sınırıdır. Yoksulluk sınırı, her geçen yıl daha fazla artmıştır. Bu da, ekonomik hayatın her yıl

daha fazla pahalılaştığını göstermektedir. Yoksulluk sayısı da, her geçen yıl artmış 2012 yılında %70 medyanına göre 22.252 bin kişiye kadar ulaşmıştır.

Bir ülkedeki yoksul sayısı, o ülkede yaşayan fertlerin % kaç oranında GSMH'dan pay aldıkları ile hesaplanmaktadır. Bunu etkileyen en önemli faktörlerden bazıları; eğitim, sağlık, doğumda ve sonrasında anne-cocuk ölüm oranı, ortalama yaşam beklentisi, kadın-erkek eşitliği, okuma-yazma oranıdır. Bireyin okuma yazma bilme, eğitim görme, hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilme gibi etmenlerden en iyi şekilde faydalanıyor olması onun istihdama katılmasını, geçimini sağlayabilmek için kazanacağı ücreti, yani ülkedeki yoksul sayısını belirlemektedir. Ülkemizde bu etmenlerle ilgili istatistiki çalışmalar yürütülmektedir ancak Dünya Bankası bu konuda daha tecrübeli olduğu ve ayrıntılı olarak çalıştığı için bu kurumun yayınladığı endekslerden değerlendirme yapmak daha sağlıklı olmaktadır.

İnsanı kalkınma Endeksi (HDI), her yıl yayınladıkları raporda ülkelerin istatistiki bilgilerin paylaşmaktadır ve ülkeleri kalkınmışlığa göre sıralamaktadır. 2004 HDI Rapor'una göre Türkiye 2002 yılında 88 sırada iken, 2014 HDI Rapor'un Türkiye 2012 yılında 69'uncu sıraya yükselmiştir.

Tablo 26 Toplumdaki kesimlerin GSMH’den aldıkları pay:

Yıllar	Nufus	En Zengin %10	En Zengin %20	En Yoksul %10	En yoksul %20
2002	---	33.59	48.92	2.28	5.64
2003	---	33.86	49.33	2.11	5.35
2004	---	32.37	48.19	1.98	5.25
2005	67.743.052	32.60	48.25	1.95	5.18
2006	---	30.42	46.29	2.07	5.50
2007	70.586.256	29.44	45.38	2.17	5.70
2008	71.517.100	29.35	45.06	2.11	5.70
2009	72.561.312	29.0	44.96	2.24	5.83
2010	73.722.988	29.3	45.2	2.2	5.9
2011	74.724.269	30.5	46.5	2.2	5.8
2012	75.627.384				

Kaynak: Dünya Bankası Göstergeleri, 2014,

<http://data.worldbank.org/indicator/SI.DST.FRST.20/countries>

Tablo 27, HDI raporuna göre toplumdaki kesimlerin GSMH’den aldıkları yüzdeleri göstermektedir. Bu oranlar, bir ülkedeki gelir adaletsizliği bu oranlara bakılarak tespit edilebilmektedir. 2002 yılında Türkiye’deki en zengin %10’luk kesimin payı %33.59, en zengin %20’nin payı 48.92, en fakir %20’lik kesimin 5.64 ve en yoksul %10’luk kesimin payı 2.28’dir. bu oranlar ülkedeki gelir adaletsizliğinin yüksek seviyelerde olduğunu göstermektedir. En zengin %20’lik kesim, ülkedeki GSMH’nin neredeyse yarısını paylaşmaktadır. Bu oranlar, 2006 yılına doğru bir azalma eğilimi göstermektedir. Diğer bir değişle, hem ülkenin zengin kesiminin aldığı pay hem de

yoksul kesiminin aldığı pay azalmıştır. 2006 yılından sonra zengin kesimin GSMH'daki payının azalma eğilimi devam etmiş. En yoksul %20 lik kesimde de 0,2 lik bir artış yaşanmıştır. Bu oranların her iki tarafta da azalması, GSMH'nin orta düzeyde gelire sahip olan kesime yayılma olduğuna işaret etmektedir. Ancak, gelir adaletsizliğinde başarılı bir sonuca ulaşılacak bir yüzdeye de sahip değildir. 2011 yılında halen en zengin %20 lik kesin GSMH'nin hemen hemen yarısı (%46,5) kadar payı bölüşmektedir.

- Tablo 27 İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Yaşam Beklentisi

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yaşam beklentisi (yıl)	70,4	68,7	68,9	72,5	72,9	73,2	73,6	73,9	74,3	74,6	74,9

Kaynak: Human Development Reports 2002-2013

Tablo 28 HDI raporlarına göre 2002-2012 yılları arası Türkiye'deki yaşam beklentisini göstermektedir. 2002 yılında yaşam beklentisi 70,4 yıl iken, 2006'da 72,9'a, 2012 yılında da 74,9 yıla yükselmiştir. Yaşam beklentisi oranının artması 2002 den 2012 ye ülkedeki yaşam şartlarının geliştiğini göstermektedir.

Tablo 28 İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Yetişkin Okumayazma Oranları

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yetişkin okuma yazma (%)	86,5	88,3	87,4	87,4	88,2	88,1	88,7	90,8	92,7	94,1	94,1

Kaynak: Human Development Reports 2002-2013

Tablo 29 HDI raporuna göre 2002-2012 yılları arasında Türkiye'deki okuma-yazma oranını göstermektedir. 2002 yılında Türkiye'de okuma-yazma bilenlerin oranı

86,5 olarak rapor edilmiştir. 2006 yılına gelindiğinde bu oran, %88,2 ye; 2012 yılında ise, %94,1'e kadar yükselmiştir.

Tablo 29 İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Ölüm Oranları

Yıllar	Bebek ölüm oranı (her 1000 doğumda)	5 yaşından küçük çocuk oranı (her 1000 doğumda)	Anne ölüm oranı (her 100 doğumda – ayarlanmış)
2002	36	42	70
2003	33	39	70
2004	28	32	70
2005	26	29	44
2006	---	---	---
2007	---	---	---
2008	20	22	44
2009	---	---	---
2010	---	16	20
2011	---	15	---
2012	12	14	---

Kaynak: Human Development Reports 2002-2013

Tablo 28’de, 2002-2012 yılları arasında her 1000 doğum baz alınarak ölüm oranları verilmiştir. Bebek ölüm, 5 yaşından küçük çocuk oranı ve anne ölüm oranları ülkedeki gelişmişlik düzeyiyle ters orantılıdır. Ülkenin sağlık alanında gelişmişlik düzeyi, ölüm oranlarındaki azalmaya sebep olmaktadır. 2002 yılında her 1000 doğumda bebek ölüm sayısı 36, 5 yaşından küçük çocuk ölüm sayısı 42 ve anne ölüm sayısı 70’tir. 2012 yılında bebek ölüm sayısı 12’ye, 5 yaşından küçük çocuk ölüm sayısı 14’e, 2010 yılında da anne ölm sayısı 20’ye düşmüştür. Ölüm sayılarında bu düşüş ülkedeki sağlık alanında gelişme olduğunu işaret etmektedir. Bu sebeple, HDI raporlarının 2002-

2012 yılları arası sağlık verilerine bakmak ve bu bulguyu desteklemek daha iyi olacaktır.

Tablo 30 İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre Sağlık Verileri

	Sağlık harcamaları Kişi Başına*	Doğumda sağlık personeline ulaşım (%)	Temiz içme suyuna ulaşım (%)	Yeterli sağlık Hizmetlerine Ulaşım (%)
2002	420	81	93	83
2003	528	81	---	---
2004	557	83	96	88
2005	---	83	---	---
2006	461	---	---	---
2007	---	---	---	---
2008	---	83	99	90
2009	---	91	98	91
2010	---	---	---	---
2011	556	---	99	91
2012	569	--	99	91

Kaynak: Human Development Reports 2002-2013

*Satın alma gücü paritesine göre (US\$)

Tablo 29, 2002-2012yılları arasında Türkiye'deki sağlık verilerini göstermektedir. Kişi başına sağlık harcamaları, doğumda profesyonel sağlık personeline ulaşım, temiz içme suyuna ulaşım ve yeterli sağlık hizmetlerine ulaşım, insanı kalkınma endeksinde ülkelerdeki sağlık düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden bazılarıdır.

2002 yılında kişi başına sağlık harcamaları 420 dolar iken 2012 yılında bu 569 dolara kadar artmıştır. Doğumda hastanelerde sağlık personeline ulaşım oranı da 2002

%81 den 2009 yılında %91 oranına kadar ulaşmıştır. Ancak, 2009 yılı sonrası verileri insanı kalkınma endeksinde olmadığı için bu veriler yazılamamıştır. Temiz içme suyuna ulaşım oranı da %93 ten %99 a kadar çıkmış, yeterli sağlık hizmetlerine ulaşım %83'ten %91 e kadar çıkmıştır.

Yoksulluğun günümüzün en önemli sorunların biri haline gelmesiyle birlikte ülkelerde uygulanan politikalar ve diğer yandan teknolojinin sürekli gelişmesi sağlık alanının da gelişimine katkı sağlamıştır.

Tablo 31 İnsanı Gelişme Ölçümlerine Göre İşsizlik Oranları

	İşsizlik (%)	Genç İşsizlik Oranı (%)	Uzun Dönem İşsizlik (%)
	Toplam	Toplam	Toplam
2002	10.3	19.1	29.4
2003	10.3	20.5	24.3
2004	---	20.5	39.2
2005	10.0	19.8	39.4
2006	9.9	19.0	35.6
2007	8.8	19.9	30.3
2008	9.7	20.4	26.8
2009	12.5	25.2	25.2
2010	10.6	21.7	28.5
2011	8.8	18.3	26.4
2012	8.1	17.5	24.9

Kaynak: Human Development Reports 2002-2013

Tablo 30, İnsanı Kalkınma Endeksi raporlarına göre 2002-2012 işsizlik verilerini göstermektedir. Oranlara bakıldığında, 2002 deki işsizlik oranları takip eden yıllarda gelişme gösterse de 2009 yılında, işsizlik oranı %12.5, genç işsizlik ve uzun dönem

oranları %25.2 gibi yüksek düzeylere gelmiştir. Bunun en büyük nedeni 2008 yılında yaşanan ekonomik krizdir. 2008 krizi ekonomiyi derinden etkilemiş, işsizliğin artmasına neden olmuştur. Krizin etkisinin azalmasıyla birlikte işsizlik oranlarında da düşüş gerçekleşmiştir. 2012 yılında işsizlik oranı %8.1 e, genç işsizlik oranı %17.5'e ve uzun dönem işsizlik oranı %24.9'a düşmüştür. Ancak, 2008 krizinin de büyük etkisiyle 2002 yılında olan işsizlik oranlarına göre bir gelişim göstermemiştir.

Ekonomilerde yoksulluk ile işsizlik oranı doğru orantılıdır. Bir ülkedeki işsizlik oranı arttığında, yoksulluk oranı da artacaktır. Ülkelerdeki yoksulluğu azaltmanın ve engellenmenin yollarında biri de istihdam yaratılmasıdır.

Türkiye İstatistik Kurumuu ve Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma raporlarında veriler her ne kadar 2002 yılından 2012 yılına olan süreçte bir iyileşme olduğunu gösterse de, Türkiye'deki yoksulluğun boyutları çok ciddi derecededir. Uluslararası karşılaştırmalarda, yoksulluk göstergeleri bakımından pek parlak durumda olmayan Türkiye, gelirin son derece adaletsiz olarak dağıldı ülkeler arasında yer almaktadır.

3.3. Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları

Dünya genelinde ve Türkiye'de yoksulluk oranlarının oldukça yüksek düzeylere ulaşması yoksullukla mücadeleyi kaçınılmaz kılmaktadır. Yoksullukla mücadele yöntemlerini dolaylı yoldan doğrudan olarak iki yöntemde değerlendirebiliriz.

Dolaylı yaklaşım “hızlı büyüme yoluyla yoksul kesimin gelirini ve hayat standartlarını arttırmayı ön plana çıkarmaktadır.”¹⁶¹ Bir ülkenin kişi başı GSYİH ile yoksulluğun boyutları arasındaki güçlü korelasyon ekonomik büyümeyi yoksulluğun çözümü yapmaktadır. Büyümenin hızlı olması durumunda bunun sadece hane halklarının parasal gelirlerini arttırmakla kalmayacağı, aynı zamanda, eğitim, sağlık ve altyapı olanaklarının da gelişmesini sağlayarak, yoksulluğun azaltılmasına dolaylı katkı sağlayacağı ve “insani yoksulluk” göstergelerini olumlu yönde etkileyeceği

---

¹⁶¹ Özge Arpacıoğlu, Metin Yıldırım, “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, Niğde, 2011, s.71

söylenebilir.¹⁶² Ekonomik büyümenin yanısıra, büyümede elde edilen kazanımların toplumda adil bir şekilde dağıtılması da önemlidir. Kazanımların adaletsiz dağılımı, yoksul kesimin daha yoksul, zengin kesimin daha zengin olmasına yol açabilir. Diğer bir deyişle, ekonomik büyümenin adaletsiz dağılımı gelir adaletsizliği sorununu tetikleyebilir.

Doğrudan mücadele yaklaşımında, vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim gibi temel araçlara doğrudan müdahale edilerek yoksulluğun azaltılması sağlanmaktadır.

Yoksullukla mücadele için uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında ağırlıklı yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı arttırmaya yönelik çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programları ön plana çıkmaktadır.¹⁶³

Dolaysız yoksullukla mücadele programlarını etkinliği ve yoksulluğun azaltılmasındaki nihai başarısı için üç temel koşulun sağlanması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, yoksullukla mücadelenin genel kamuoyu tarafından öncelikli bir hedef olarak benimsenmesi ve bu yönde uygulanacak somut program ve politikaların toplumda yaygın destek bulmasıdır. İkinci koşul, bu program ve politikaların hedeflediği yoksul kitlenin iyi belirlenebilmesidir. Gerekli üçüncü koşul, uygulamanın şeffaf olması ve her kademedede hızlı karar alabilecek bürokratik kadroların varlığıdır. Yoksullukla etkili bir mücadele yürütülebilmesi için “hem dolaylı hem de dolaysız yaklaşımın bir arada yürütülmesi gerekliliği konusunda genel bir uzlaş vardır.” Ancak Türkiye açısından ucu kaçırılan doğrudan yaklaşım ile tamamen ihmal edilen dolaylı yaklaşım arasındaki uçurum, yoksul sınıfların ortadan kalkması bir yana hızla çoğalmalarına neden olmaktadır.¹⁶⁴

Türkiye’deki Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Genel Vakıflar Müdürlüğü,

---

¹⁶² Naci Gündoğan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele” <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyas/ocak-subat2008/Dosya.pdf> erişim tarihi: 27/06/2015

¹⁶³ Fikret Şenses, a.g.e. s.328

¹⁶⁴ Fikret Şenses, a.g.e., s.327

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Belediyeler ve Özel Kuruluşlar yoksullukla mücadele de önemli rol alan kurumlardır.

Türkiye’de 1992 yılında yürürlüğe giren, ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin Yeşil Kart verilerek devlet tarafından karşılanması, Kredi ve Yurtlar Kurumunun ailelere eğitimin ek bir yük eklemesini önlemek amacıyla, öğrencilere verilen öğrenim kredileri, araştırma ve eğitim bursları, çocuklu ailelere verilen aylık ek ödemeler ve işsizlik maaşı gibi uygulamalar, yoksullukla mücadeledeki bazı politika uygulamalardır.

Yoksullukla mücadele açısından Türkiye’de önemli uygulamalardan biri de “Yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler alarak, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” amacıyla, Mayıs 1986’da TBMM’de kabul edilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonudur (SYDTF). SYD vakıfları, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın gıda, giyim, yakacak, barınma, sağlık, eğitim vb. acil ve güncel zaruri ihtiyaçlarını karşılamakta, sağlık yardımları kapsamında, sosyal güvenceden yoksun ve engelli vatandaşların çeşitli sağlık giderleri, SYDF aracılığıyla karşılanmaktadır. Eğitim yardımları kapsamında ise, ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılamakta, yoksun ailelere ayni ve nakdi yardım yapılmakta, ilk ve orta öğretim öğrencilerinin taşıma, yemek, iş ve barınma sorunun giderilmekte, burs almaya hak kazanan öğrencilerden başarılı olanların burs ödemesi yapılmakta, özürlü öğrencilerimizin okullarına ücretsiz olarak ulaşimleri sağlanmaktadır. Vakfa, 2010 yılı itibariyle sağlık yardımları için 76.355.737,54TL, eğitim yardımları için 889.857.644,70 TL lik kaynak aktarılmıştır. Ayrıca, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın temel ihtiyaçlarının karşılanması için, fondan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına gıda, yakacak ve barınma yardımları için de kaynak aktarılmaktadır. Bu amaçla, 2010 yılı itibariyle yakacak yardımları için Fona 6.350.200 TL, barınma

yardımları için 113.557.283TL, gıda yardımları için ise 1.069.231,467 TL kaynak aktarılmıştır.¹⁶⁵

Ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının, Yerel Yönetimlerin ve çeşiti taraftar gruplarının yoksullukla mücadele için yaptığı çalışmaları gözardı etmemek gerekir. Özellikle İstanbul’da ve Güney Doğu Anadolu bölgesindeki pek çok kentte belediyelerin yoksullara yemek verme, erzak dağıtma yardımları son dönemde artış göstermektedir. Beşiktaş Jimnastik Klubü taraftarlarının oluşturduğu Çarşı grubu da son yıllarda, yoksulk kesimlere giysi, para yardımında bulunma çalışmalarını hızlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu grup özellikle yoksul kesimlerde kütüphanesi olmayan okullara kitap toplama ve kütüphane yapma çalışmalarıyla eğitimdeki eksiklere destek olma çabaları dikkat çekmektedir.

Türkiye’nin son 20 yılında yoksullukla mücadele konusundaki uygulamalara bakıldığında, bu konuda önemli sonuçların elde edilebildiğini söylemek güçtür. Ülkemizdeki yoksullukla mücadele programlarına yönelik temel eleştirilerden birisi, bu programların uzun vadeli ekonomik ve sosyal politikaların bir parçası olarak ele alınmaması, bunun yerine dezavantajlı konumda olduğuna karar verilen kişilere yönelik sosyal yardımlarla sınırlı kalmasıdır.¹⁶⁶

Yoksullukla mücadelede kuşkusuz devlete önemli görevler düşmektedir. Ancak, tüm dünyada yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören ‘ sosyal yardım devleti’ anlayışı artık önemini kaybetmiştir. Yoksulluk ancak uzun vadede çözülebilecek bir sorun olarak düşünülmelidir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), **Faaliyet Raporu**, Ankara, 2010 ve Arpacıoğlu, Yıldırım, a.g.e. s.74

¹⁶⁶ Özge Arpacıoğlu ve Metin Yıldırım, a.g.e., s.74

¹⁶⁷ C. Coşkun Aktan, a.g.e, s.158

SONUÇ

Yoksulluk günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Sanayi devrimiyle birlikte gelen kapitalizm emek ve sermaye arasındaki bölüşümün ve nihayetinde gelir dağılımının adaletsizliğine neden olmuş ve yoksulluk sorununu ortaya çıkararak iktisat biliminin bir uğraşısı haline gelmiştir. Yoksulluk kavramı genel olarak, yaşamın temel ihtiyaçlarından yoksun olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk, insanların yalnızca günlük kalori ihtiyacını karşılayamaması değil, aynı zamanda sağlık, eğitim gibi hizmetlerden de mahrum olma durumu olarak ifade edilmektedir.

Yoksulluk kavramını daha çok parasal bir durum olarak gören genel görüşün aksine, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsanı Kalkınma Endekslerine hayat boyu sağlık, eğitim gibi verileri de katarak, kavramın yalnızca parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiş ve kültürel ve öznel boyutları da devreye sokmuştur.

Dünya genelinde yoksulluk hesaplamaları “mutlak yoksulluk”, “görelî yoksulluk” ve “insanı yoksulluk” olarak üç ayrı yaklaşımla hesaplanmaktadır. Bireyin ya da hane halkının günlük kalori ihtiyacını karşılayacak gelire sahip olmama durumu mutlak yoksulluk verilerini gösterirken, gelir adaletsizliği ele alınarak yapılan hesaplamalar da görelî yoksulluk verilerini göstermektedir. Hesaplamalara, eğitim, sağlık, hijyen, temiz suya ulaşım gibi faktörler eklendiğinde de insani yoksulluk elde edilmektedir.

Yoksulluğun oluşmasında ekonomik, coğrafi ve politik nedenler etkilidir. Ülkelerin yanlış büyüme stratejileri uygulaması ve yatırım-teşviklerin dengesiz dağılması, ülkelerin ve ülkeler içerisindeki bölgelerin coğrafi konumu ve yanlış siyasi tercihler gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına ve yoksulluk oranının büyümesine neden olur.

Yoksulluğun ölçülmesinde birçok farklı yöntem uygulanmaktadır. En basit yöntem olan “kafa sayısı yoksulluk endeksi”dir ancak bu endeks yoksul kesimdeki yoğunluğu göstermez. Yoksulluğu sadece sayı olarak verir ve yoksul insanın daha yoksul olması verilerini ele almaz. Yoksulluğun ölçülmesinde Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası, Sen Endeksi yöntemini kullanır. Bu endeks, kafa sayısı endeksi ve

yoksulluk açığı endeksinin eksik yanları dikkate alarak oluşturulmuştur. Buna ek olarak Gini katsayısı da bu hesaplama da dahil edilmektedir. Gini katsayısı, bireylerin ve hane halklarının gelir dağılımlarındaki eşitsizliği bireysel temelde ölçmek, eşitsizliğin derecesini zamana ve bölgelere göre karşılaştırabilmek için Lorenz Eğrisini kullanır. Gini de Lorenz eğrisinin bir ölçütüdür ve ölçüt 0'a yaklaştıkça eşitliği, 1'e yaklaştıkça eşitsizliği ifade eder. Yoksulluk ölçümlerinin yanına, sağlık, eğitim ve GSYİH verilerinin de eklenmesiyle İnsanı Gelişme Endeksi ortaya çıkmaktadır.

1970 sonrasında yaygılaşan neo-liberal politikalar sonucunda dünyada yoksulluk sorunu küresel bir boyuta ulaşmıştır. Dünya genelinde yaklaşık 3 milyar insan, günlük \$2'in altında bir gelirle yaşamaktadır. Dünyada her yıl silahlara harcanan paranın yaklaşık %1lik kısmı ile tüm çocukların okula gidebilmesi için bütün masraflar karşılanabilmektedir. Bu veriler, dünyadaki eşitsizliğin ve yoksulluğun ne kadar büyük boyutlarda yaşandığını göstermektedir. Yoksulluk az gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere oranla daha büyük orandadır.

Küreselleşme süreci yoksulluğun en etkili faktörlerinden biridir. Kapitalist ülkeler 15. Yüzyıldan itibaren sömürgecilik anlayışıyla sömürdükleri ülkelere kendilerine kaynak aktarmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da, bu ülkeler yine sömürgecilik anlayışı temelinde, yenedünya düzeninin ifadesi olan küreselleşmenin sağladığı olanaklardan yararlanma sürecine girmişlerdir. Küreselleşme olgusu en yaygın anlamda, mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojinin ve finansal kaynakların serbestçe dolaşabildiği bir süreci ifade etmektedir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan önemli kurumlardan ikisi IMF ve DB'dir ve günümüz gelişmiş ülkeleri egemenliğinde varlıklarını sürdürmektedirler. Her ne kadar bu kurumlar, ülkelere demokratik ve şeffaf bir yönetime sahip olma koşulu sunsa da kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Özellikle, az gelişmiş ülkelere, ekonomilerini iyileştirmeleri amacıyla verilen krediler ekonomiye katkı gibi görünse de, kredilere koyulan yüksek faizler, bu ülkeleri geri ödemede zorluk yaşamasına ve uzun dönemde yoksulluğun daha da artmasına neden olmaktadır. Küreselleşme, yoksulluk algısı altında, zengin ülkeleri daha zengin, yoksul ülkeleri daha yoksul konuma getiren önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de de yoksulluk önemli boyutlardadır ve ülkenin temel sorunlarından birisidir. Türkiye, Osmanlı Devleti’nden kalan borçlar ve savaşların etkisiyle ekonomik anlamda kötü etkilenmiştir. 1923-1929 yıllarında ekonomik durumun iyileşmesi adına liberal iktisat politikaları uygulanmıştır ancak 1929 Ekonomik Krizi’nin etkisiyle birlikte 1930 yılından sonra devletçi bir politikaya geçilmiştir. Devlet eliyle ekonomik ve demografik sorunların çözülmesi için çaba harcanmıştır. 1950 yılında Türkiye tekrar liberal politikalar geri dönüş yapmış olsa da, bu durum uzun sürmemiş 1960 Darbesi ile Türkiye’nin dışa bağımlılığının azaltılması amacıyla ithal ikameci bir ekonomik yapıya geçiş yapılmıştır. Bu politika da 1980 askeri darbesiyle son bulmuş ve neo liberal politikalar yoluna girilmiştir.

1980 yılı Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte, ekonomik alanda köklü bir değişim olmuş; ülke ithal ikameci politikarı bırakıp, neo liberal politikalar ile yoluna devam etmeye karar vermiştir. 1980 yılı sonrasında IMF ile temeli yapısal uyum programları olan stand-by anlaşmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu anlaşmalarla, sosyal güvenlik, tarım, vergi ve istihdam gibi alanlarda reformlara gidilmiş, devlet kamu harcamalarını azaltmıştır. Bu politikalar özellikle az gelir elde eden kesimin aleyhine sonuçlar doğurarak yoksulluğun artmasına neden olmuştur. 2000li yıllara gelindiğinde Türkiye 2001 ve 2008 krizleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizler gelişmekte olan Türkiye ekonomisinin gelişim hızını azaltarak toplumda gelir adaletsizliğini ve dolayısıyla yoksulluğun boyutlarının artması sonuçlarını ortaya çıkartmıştır.

Ülkemizde yoksulluğu ölçmeye yönelik çalışmalar son yıllarda TUIK tarafından yapılmaktadır. Bu çalışmalar Türkiye’de gıda yoksulluğu, gıda ve gıda dışı yoksulluk ve göreceli yoksulluk gibi verilere dayanmaktadır. 2002 yılında başlayıp 2012 yılında biten on yıllık dönem içerisinde TUIK verilerine göre, yoksulluğun iyileşme göstergelerine rastlanmaktadır ancak bu sürekli iyileşme göreceli yoksulluk verilerinde net görülmemektedir. Özellikle 2008 Küresel krizi Türkiye’yi derinden etkilemiş ve takip eden yıllarda işsizliğin artmasına neden olmuştur. TUIK’in yapmış olduğu kısıtlı çalışmalar yanında Birleşmiş Milletlerin, sağlık, eğitim, yaşam beklentisi gibi verileri de ekleyerek yazmış olduğu İnsanı Kalkınma Raporu daha geniş bilgi vermektedir. Her

yıl yayınlanan raporlarda, Türkiye'nin insanı kalkınma anlanındaki dünya sıralaması her geçen yıl biraz daha üst sıralara doğru ilerlemektedir ancak, henüz yoksulluğun gözardı edilebilecek bir duruma gelmesi söz konusu değildir.

Türkiye yoksulluk sorunun çözümüne ilişkin politikalar uygulamaktadır. Düşük gelir düzeyine sahip vatandaşların sağlık masraflarının devlet tarafında karşılanması için çıkartılan “yeşil kartlar”, ilk ve ortaöğretim kurumlarında, eğitim dökümanlarının devlet tarafından karşılanması ve çocuklu ailelere yardım yapılması bu politikalardan bazılarıdır.

Türkiye'nin önemli bir sorunu olan yoksulluğun azaltılması ve giderilmesi için devlet büyük çaba sarfetmektedir. Son on yıl içerisinde, özellikle düşük gelir seviyesine sahip olan kesimlere yapılan yardımlar her geçen yıl daha da artmaktadır. Yoksulluk verileri de, her geçen yıl bu sorunun azaldığını göstermektedir. Bu azalma eğilimi uzun vadede düşünüldüğünde yeterli görünmemektedir. Yoksulluk ile mücadele yönteminlerinden biri olan ve parasal yardıma dayalı “sosyal devlet anlayışı” her gün biraz daha önemini yitirmektedir. DB'nin ve Birleşmiş Milletlerin yaptığı araştırmalar, bu sorunun yalnızca parasal kaynaklı olmadığını göstermiştir.

Yoksulluk sorunun çözümünde en büyük sorumluluk devlete düşmektedir. Ülkedeki refahın artması, gelir adaletsizliğin azalması ve yaşam şartlarının yükselmesi yoksulluğun hızla azalmasını sağlayacağından, devlet politikaları yalnızca sorunlu olduğu düşünülen kesimlere yapılan para yardımlarıyla kısıtlı kalmamalı ve her alanda iyileştirici politikalara gidilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akif Ersoy. **İktisadi Teoriler Ve Düşünceler Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara, 2008.

Aktan, C. Can ve V. Yaşar. **Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri; Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (editör) Coşkun Can Aktan, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002.

Alpago H. **IMF Türkiye İlişkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002Alper, Cem. **Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.

Bauman, Zygmunt. **Küreselleşme**, 2.Basım, Çeviren:Abdullah Yılmaz, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 2006.

Barket, J. Henri. **State Autonomy and the Crisis of Import Substitution**, Comparative Political Studies,Vol. 22, No. 3., içinde; Tolga Akbaş, Gelişmekte olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Mücadele Yolları, Çukurove Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Adana, 2009.

Bello, Walden ve Malig Marylou. **Küreselleşmecî Projenin Krizi ve George W. Bush'un Yeni Ekonomisi**, Derleyen: Alan Freeman, İçinde: Küreselleşmenin Krizi, Yordam Kitap, 2008.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988

Boratav, Korkut. **Ekonomi ve Küreselleşme, Küreselleşme Hikayesi**, (Der.: Işın Kansu), Dost Yayınları, Ankara, 1995.

Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder. **Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Değişimi**, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu, UNDP, Ankara, 2003.

Chang, Ha-Joon. **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, İletişim Yayınları, Çev: Tuğba Akıncılar Onmuş, 5.Baskı, İstanbul, 2011.

Chossudovsky, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, (Çev.: Neşenur Domaniç), Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 1999.

Cizre Sakallıoğlu ve E. Yeldan. **Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990s**, Development and Change, Volume 3, İstatistik Yıllığı, Ankara, 1999.

Çeken, Hüseyin. **Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**, Değişim Yayınevi, İstanbul, 2003.

Danaher, Kevin. **IMF ve Dünya Bankası'na Karşı 10 Neden**. Bülent Doğan(çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Erdem, Tefik. **Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006.

Erdut, Zeki. **Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye/Küreselleşme Bağlamında**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2002.

Eren, Oğuz. **Türkiye'de Uygulanan IMF Destekli Yapısal Programlar**, içinde; "Kriz ve IMF Politikaları", editör: Ömer Faruk Çolak, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002.

Eroğlu, Ömer ve Mesut Albeni. **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta, 2002.

Dumanlı, Recep. **Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri**, *Yeni Türkiye*, 1995/6.

Giddes, Anthony. **Sosyoloji**, (Yayına Haz: H. Özel, C. Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

Gönel Feride Doğaner. **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Basım, Efil Yayınevi, Ankara, 2010.

Gül, Hayri Nurullah ve Özden, Barış Alp. **Neoliberalizmin Gerçek Yüzü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Gülalp, Haldun. **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, No:5, Yurt Yayınları, Ankara, 1983.

Güler, Birgül A. **Küreselleşme ve Yerelleşme**, Cilt: 6, Sayı: 3, Çağdaş Yerel Yönetimler, , 1997.

Hüner Kale ve Muharrem Es. **Türkiye’de Kentsel Yoksulluk ve Kocaeli Örneği**, **Sosyal Siyaset Konferansları 50.kitap**, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan özel sayı, İstanbul, 2005.

Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih. **Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Işıklı, Alpaslan. **Sosyal Politika Açısından Küreselleşme, Küreselleşme Hikayesi**, (Der.: Işın Kansu), Dost Yayınları, Ankara, 1995.

Jacques Adda. **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çeviren: Sevgi İnceci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

Kalaycıoğlu, Sibel **Dynamics of Poverty in Turkey: Gender, Rural/Urban Poverty, Social Network and Reciprocal Strategies**, edi. Petmesidou, Maria; Papatheodorou, Christos, Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean, s.218-247, International Studies in Poverty Research, Zed Books, 2006.

Kalaycıoğlu, Sibel ve Helga Rittersberger-Tılıç. **Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş Etme Stratejileri, Kentleşme ve Yoksulluk: 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, ed. Ahmet Alpay Dikmen, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 2002.

Kar, M. ve S. Taban. **Dünya Bankası: Yapısı, İşleyişi ve Türkiye ile İlişkileri**, (Ed: Osman Küçükahmetoğlu, Hazma Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu), Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005.

Kansu, Aydan. **Konut Baronundan Finansal Krize: ABD Mortgage Krizi**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Kazgan, Gülten. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005

Kevin Danaher. **IMF ve Dünya Bankası'na Karşı 10 Neden**, Bülent Doğan(çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Korkut Boratav. **1980'li Yıllarda türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Gerçek Yayınları**, İstanbul, 1991

Lewis, Oscar. **İşte Hayat**, E Yayınları Genel Dizisi:44, İstanbul, 1971.

Magnusson, Lars G. **Mercantilism**, İçinde; A Companion To The History of Economic Thought, Ed; Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle ve John b. Davis, Blackwall Publishing, 2002.

Mustafa Sönmez. **İşte Eseriniz 100 Göstergede Kurtuluştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Oran, Baskın. **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.

Öztürk, Özgür ve Chris de Oliver. **Latin Amerika’da Kalkınma**, İçinde; Edi; Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, Kalkınma ve Küreselleşme, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001

Pogge, Thomas. **Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Sanchez, M. **Financial Innovation and the Global Crisis**, International Journal of Business and Management, s:11, 2015

Savaş, Vural. **Uluslararası Para Sistemi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

Savaş, Vural. **Dünya Ekonomi Sistemi**, T.C. Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Sönmez, Mustafa. **Gelir Uçurumu Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, Om Yayınevi, İstanbul, 2001.

Silver, Hilary. **Social Exclusion and social solidarity: Three paradigms**, **International Labour Review**, Vol.133, N:5-6, 1994.

Stiglitz, Joseph E. **Küreselleşme; Büyük Hayal Kırıklığı**, Çeviren: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. İstanbul, 2002.

Stiglitz, Joseph E. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev.: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), Plan B Yayınları, İstanbul 2002.

Şengay, Gencay. **Küreselleşmenin Gelişimi” Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Derleyen: Işık Karasu, Ankara, Güldükeni Yayınları, 1999.

Şenses, Fikret. **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli örneği** [Kitap eleştirisi], Cilt 3-4, Sayı:21, ODTÜ gelişme dergisi, Ankara, 2002.

Tekeli, İlhan. **Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine Devlet Reformu: Yoksulluk**, ESEV yayınları, İstanbul, 2000.

Todaro, Micheal P. **Economic Development in Third World**, Fourth Ed., Longman Inc., New York, 1989.

Toussaint, Eric. **Ya Paranı Ya Canını**, Maral Berberyan (çev.), Yazın Yazıncılık, İstanbul, 1999.

Tümtekin, Erol ve Nazmiye Özgüç. **Ekonomik Coğrafya Kalkınma ve Küreselleşme**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2005.

Türkdoğan, Orhan. **Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü**, İstanbul Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 2004.

Yetim, Nalan ve Ayşe Azman. **Doğu Asya Mucizesinin Sonu Mu?**, İçinde: Kalkınma ve Küreselleşme, edi, Saniye Dedeoğlu ve Turan Ulagay, Osman. **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2000

Yılmaz, A. S. Ve Çetin, B. N. **Structral Conform Policies and Unemployment**, New World Sciences Academy, 2007 .

Makaleler

Acar, Fatih. **Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)**, , Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Ankara, 2013.

Aktan, Coşkun Can (ed). **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002.

Arpacıoğlu, Özge, Metin Yıldırım. **Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”**, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, Niğde, 2011.

Aydın, Zülküf. **Tarım Üreticisi Yapısal Uyum Politikaları Kısılacı Altında**, Sayı:18, Ekonomi Dergisi, 2001.

Aykurt , Aylin Yıldırım. **Küreselleşmenin Derinleştirdiği Yoksulluk**, Sivil Toplum Akademisi,

http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=714:kuresellesmeveyoksulluk&catid=44:son-haberler&Itemid=118

Berger, L. Peter. **Four Faces of Global Culture, National Interest**, Fall 97, Issue 49. 1997.

Collier, Paul ve David Dollar. **Can the World Cut Poverty in Half? How Policy Reform and Effective Aid Can Meet International Development Goals**, World Development, Elsevier, Vol.29, 2015.

Çakır, Özlem. **Sosyal Dışlanma**, Cilt:4, Sayı:3, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2002

Çeken, Hüseyin, Şevket Ökten ve Levent Ateşoğlu. **Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme Ve Yoksulluk**, Cumhuriyet Üniversitesi, Cilt:9, Sayı:2, C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 2008.

Ertuğrul, Cemil, İpek, Evren ve Çolak Olcay. **Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Akademik Fener, Balıkesir Üniversitesi, 2010.

Farrel, Christopher. **The Growing Pains on Globalization**, Businessweek, 1999.

Gül, Hüseyin ve Songül S. Gül. **Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları**, Türkiye’de Yoksulluk çalışmaları, derl.Nurgün Oktik, Yakın Yayınları, İzmir, 2008.

Gündoğan, Naci. **Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele**, <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy/aocak-subat2008/Dosya.pdf> erişim tarihi: 27/06/2015.

Gürses, Didem. **Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları**, Balıkesir, Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, Balıkesir, 2007.

Kesgin, Bedrettin. **Çalışma yaşamında değişen yoksulluk: çalışan yoksullar**, Cilt:4 Sayı:7, İş ahlakı Dergisi, 2011

Koçdemir, Kadir. **Atatürk Dönemi Kültür Politikası ve Küreselleşme**, Türk İdare Dergisi, 2000.

MacPherson , Stewart ve Richard Silburn. **The Meaning and Measurement of Poverty**, **Poverty: A Persistent Global Reality** by John Dixon, Oxford University Press, 1998.

Memiş, Hasan, Mehmet Kara ve Lütfü Tayfur. **Yoksulluk Yapısal Uyum Programları Ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri**, Cilt:7 , Sayı:14, Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010.

Nyiwul, Mabughi, Selim, Tarek. **Poverty as Social Deprivation: A Survey**, Vol. LXIV, No. 2, **Review of Social Economy**, 2006.

Oyan, Oğuz **IMF-DB Yaklaşımı Tarımı Bitirir**, Ekonomik Forum Dergisi, İstanbul, 2001.

Öniş, Ziya. **State and Market**, 2.EditionBoğaziçi University Press, İstanbul, 1999.

Özkan, Gülçin F. **Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım**. http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/misc/financial_crisis_macroecomic_explanation.Pdf, 2010 .

Özşuca, Şerife Türcan. **Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme Ve Refah Devleti**, Cilt:7, Sayı:2, Kamu-İş Dergisi, Ankara, 2003.

Prayer, Cherly **The Debt Trap; The IMF and The Third World**, Monthly Review Press, 1974.

Sapancalı, Faruk. **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2005.

Sallila, Seppo ve Heikki Hiilamo. **“Rethinking Relative Measures of Poverty”**, <http://www.lisproject.org/publications/liswps/368.pdf>, 2004

Screpanti , Ernesto ve Stefano Zamagni. **On Outline of the History of Economic Thought**, New york, Oxford University Press, 2005, s.32-43; Vural Savaş, **İktisat Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, 2007.

Sen, A. **Poverty: An Ordinal Approach to Measurement**, *Econometrica*, Vol:44, no:2, 1976.

Streeten, Paul. **Human Development: Means and Ends**, Volume 84, No.2, The American Economic Review, 1984.

Suğur, Nadir. **Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler**, İçinde; Dünya’nın ve Türkiye’nin Yakın Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998.

Şenses, Fikret. **Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı Engel mi?**, İçinde; Kalkınma Ve Küreselleşme, Yayına Hazırlayan: Dedeoğlu, Saniye ve Turan Subaşat, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004.

Uzun, A. M. **Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2003.

Yılmaz, Ahmet ve Togan Karataş. **Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme**, İMarmara Üniversitesi İİBF Dergisi, İstanbul, 2009.

Tezler

Beken, Hikmet Gülçin. **Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Kösemen, İkbâl Begüm. **Yoksulluk Çizgisi Altındaki Nüfusa Mikro kredi Uygulaması Ve Türkiye’deki Boyutu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.

Kunduracı, Nevzat Fırat. **Yoksullukla Mücadele-Beşeri Sermaye İlişkisi**, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.

Araştırmalar, Raporlar ve Tebliğler

Belkıs, Seval, Belkıs, Kerem Özdemir. “**2000’li Yıllardan Günümüze Değişen Türkiye Ekonomisi**”, Serpam Araştırma Raporları, 2013.

Buğra, Ayşe. **Yoksulluk ve Sosyal Haklar**, STGM, Ankara, 2005 s.8.

Cafri,, Reyhan. **Adana İlinde Yoksulluğun analizli: Sınırlı Bağımlı Değişkenli Modellerle Bir İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

Devlet Planlama Teşkilatı. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu**, Ankara, 2001, s.104

World Development Report, 2000/01, **Attacking Poverty**.

Devlet Planlama Teşkilatı. **Küreselleşme**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000, s.4-5.

Dura, Cihan. **Küreselleşme ve Ulus Devlet, İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye, İnönü Üniversitesi Basımevi, Malatya, 2006.

Korkmaz, Esenfer, Burhan Baloğlu, ve Kağan Sümer, K., Oktayer, Nagihan ve Çok, Murat. **Microkredi Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği**, İTO Yayın, İstanbul, 2004.

Osberg, Lars; Xu Kuan. **How Should We Measure Global Poverty In A Changing World?**, Paper presented at The 2004 International Conference on Official Poverty Statistics, 2005, Erişim: <http://myweb.dal.ca/osbergresearch.html>.

Özcan, Ümit **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu, Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu**, DPT, Ankara, 2000.

Republic of Turkey Prime Ministry The Undersecretariat of Treasury. **Memorandum of Economic Policies**, 1998. <http://www.imf.org/external/np/loi/062698.htm> (04.03.2015)

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM). **Faaliyet Raporu**, Ankara, 2010.

Sula, Havva. **Yoksulluk Göç ve Kentleşmenin Sonucu: sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar, IV.Aile Şurası: Aile ve Yoksulluk Bildirileri**, Aile araştırma Kurumu, Ankara, 2004.

Tutar, Erdinç ve Mehmet Demiral. **“Türkiye’de gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele sürecinde sivil toplum kuruluşlarının önemi”** Ali Akdemir ve Diğerleri (Ed), IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler kitabı içinde (334-437), Çanakkale: ÇÜ Biga İİBF, 2007.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. “Haber Bülteni”, içinde; **“2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”**, sayı:3, Ankara, 2011.

Türkiye İstatistik Kurumu. Haber Bülteni, içinde: **Yoksulluk Çalışması 2012**, sayı: 16023, Ankara, 2013. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023> (22.05.2015)

Yıldırım, Ali, Cem Doğan; Abdullah Topçuoğlu, **Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkiliği Üzerine Bir Analiz**, <http://www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?Bildiriler>

United Nations Conference On Trade And Development. **UN List of Least Developed Countries**, <http://unctad.org/en/pages/aldc/Least%20Developed%20Countries/UN-list-of-Least-Developed-Countries.aspx> (21.06.2015)

United Nations Development Programme. **World Development Report 1990**,
http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1990_en_indicators1.pdf (15.05.2015)

United Nations Development Programme. **Human Development Report 2013, World Health Organization** <http://apps.who.int/gho/data/node.main.688> (15.05.2015)

World Bank Development Report. 2000\01: **Attacking Poverty**, Washington D.C.,
World Bank, 2000. (15.05.2015)

İnternet Kaynakları

Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: Mayıs 2015

Dünya Bankası Data Merkezi: <http://data.worldbank.org/turkish>: Erişim Tarihi: Nisan-Mayıs 2015

The Human Poverty Index(HPI): <http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/hpi>, Erişim tarihi: Temmuz 2015